

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Mehmet DURGUT

ENGELLİLERİN TURİZM FAALİYETİNE KATILIMINDA KARŞILAŞTIKLARI
KISITLARIN, TURİZM MOTİVASYONU VE SEYAHAT NİYETİ ÜZERİNE ETKİSİ:
ANTALYA İLİ UYGULAMASI

Turizm Yönetimi Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2023

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Mehmet DURGUT

ENGELLİLERİN TURİZM FAALİYETİNE KATILIMINDA KARŞILAŞTIKLARI
KISITLARIN, TURİZM MOTİVASYONU VE SEYAHAT NİYETİ ÜZERİNE ETKİSİ:
ANTALYA İLİ UYGULAMASI

Danışman

Doç. Dr. Özgür YAYLA

Turizm Yönetimi Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2023

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Mehmet DURGUT'in bu çalışması, jürimiz tarafından Turizm Yönetimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Gözde Seval ERGÜN (İmza)

Üye (Danışmanı) : Doç. Dr. Özgür YAYLA (İmza)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Emrah ÖRGÜN (İmza)

Tez Başlığı:	Engellilerin Turizm Faaliyetine Katılımında Karşılaştıkları Kısıtların, Turizm Motivasyonu ve Seyahat Niyeti Üzerine Etkisi: Antalya İli Uygulaması
--------------	---

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi :/....../2023

Mezuniyet Tarihi : 15/06/2023

(İmza)
Prof. Dr. Engin KARADAĞ
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Engellilerin Turizm Faaliyetine Katılımında Karşılaştıkları Kısıtların, Turizm Motivasyonu ve Seyahat Niyeti Üzerine Etkisi: Antalya İli Uygulaması” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Mehmet DURGUT

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

06.05.2023

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Mehmet DURGUT
Öğrenci Numarası	202152078003
Anabilim Dalı	Turizm Yönetimi
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Doç. Dr. Özgür YAYLA
Yüksek Lisans Tez Başlığı	Engellilerin Turizm Faaliyetine Katılımında Karşılaştıkları Kısıtların, Turizm Motivasyonu ve Seyahat Niyeti Üzerine Etkisi: Antalya İli Uygulaması
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	2085913513
Rapor Tarihi	06.05.2023
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: %13 Alıntılar dahil: %15
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE, Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 95 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır. Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir: (X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım. () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.	
Gerekçe:	
Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.	
Danışman Öğretim Üyesi Unvanı, Adı-Soyadı Doç. Dr. Özgür YAYLA İmza	

İÇİNDEKİLER

ŞEKİLLER LİSTESİ	iv
TABLOLAR LİSTESİ	v
KISALTMALAR LİSTESİ	vi
ÖZET	vii
SUMMARY	viii
TEŞEKKÜR.....	ix
ÖNSÖZ	1
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ENGELLİ KAVRAMI VE SOSYAL YAŞAMDAKİ YERİ

1.1. Engelliliğin Kavramsal İncelemesi	3
1.1.1. Engelliliğin Tanımı ve Tarihsel Gelişimi	4
1.1.2. Engelli Sınıflandırması	6
1.1.2.1. Görme Engelliler	7
1.1.2.2. Zihinsel Engelliler	8
1.1.2.3. Ortopedik Engelliler	9
1.1.2.4. İşitme ve Konuşma Engelliler	10
1.1.2.5. Süreğen Hastalığı Olan Engelliler	11
1.1.3. Sosyal Yaşamda Engelliler	11
1.1.3.1. Türkiye’de ve Dünyada Engelli Nüfusu	11
1.1.3.2. Dünyada Yasal Düzenlemeler	14
1.1.3.3. Türkiye’de Yasal Düzenlemeler	15

İKİNCİ BÖLÜM

ENGELLİLERİN TURİZM ENDÜSTRİSİNE KATILIMI

2.1. Turizm Kavramı	18
2.1.1. Turizmin Tanımı	19
2.1.2. Turizmin Etkileri	20
2.1.3. Turizmin Gelişimi	22
2.1.3.1. Türkiye’de Turizmin Gelişimi	22
2.1.3.2. Dünyada Turizmin Gelişimi	23
2.2. Engelli Turizmi	25
2.2.1. Engelli Turizminin Önemi	25

2.2.2.	Dünyada Engelli Turizmi	26
2.2.3.	Türkiye’de Engelli Turizmi	27
2.3.	Engellilerin Turizme Katılımında Karşılaştıkları Kısıtlar	28
2.3.1.	İçsel Engeller	29
2.3.2.	Çevresel Engeller.....	30
2.3.3.	Etkileşimsel Engeller	32
2.3.4.	Öğrenilmiş Çaresizlik	33
2.4.	Motivasyon	33
2.4.1.	Motivasyonun Tanımı	34
2.4.2.	Motivasyonun Önemi	35
2.4.3.	Engellilerin Turizme Katılımında Karşılaştıkları Kısıtların Motivasyona Etkisi...	35

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ENGELLİ BİREYLERİN KISITLARININ TURİZM FAALİYETİNE KATILIMINDAKİ ETKİSİ

3.1.	Araştırmanın Problemi.....	37
3.2.	Araştırmanın Amacı.....	39
3.3.	Araştırmanın Önemi.....	42
3.4.	Araştırmanın Teorileri	44
3.4.1.	Beklenen Fayda Teorisi	44
3.4.2.	İtme Çekme Teorisi	45
3.4.3.	Rasyonel Seçim Teorisi	45
3.5.	Araştırmanın Yöntemi	46
3.6.	Araştırmanın Evreni ve Örneklemi	46
3.7.	Araştırmanın Bulguları	47
3.7.1.	Sosyo-Demografik Bulgular.....	47
3.7.2.	Katılımcıların Seyahat Engellerine İlişkin Bulgular	49
3.7.3.	Engellilerin Seyahat Motivasyonuna İlişkin Bulgular.....	52
3.7.4.	Engellilerin Seyahat Niyetine İlişkin Bulgular.....	53
3.7.5.	Modele İlişkin Doğrulamalı Faktör Analizi	54
3.7.6.	Hipotezlere Yönelik Bulgular.....	56

SONUÇ	58
KAYNAKÇA.....	63
EK 1- ANKET FORMU.....	78
Ö Z G E Ç M İ Ş	80

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 3.1 Hipotetik Araştırma Modeli	42
Şekil 3.2 Modele İlişkin Yol Analizi.....	56

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1 Birleşmiş Milletler Tarafından Gerçekleştirilen Bazı Yasal Düzenlemeler ve Etkinlikler	5
Tablo 1.2 Zihinsel engelli sınıflandırma.....	8
Tablo 1.3 Avrupa Birliği'ne Üye Ülkelerin Toplam Nüfusları, Engellilerin Nüfusa Oranları ve Engelli Sayıları	12
Tablo 1.4 Türkiye'de Engelli Nüfus Oranları	13
Tablo 1.5 Türkiye'de Yaşayan Engelli Bireylerin Yaş, Eğitim Durumu, Yerleşim Yeri ve Cinsiyete Göre Dağılımı.....	14
Tablo 2.1 Turizm ve Seyahat Faaliyetlerine Katılan Engelli Bireylerin Karşılaştığı İçsel Engeller.....	29
Tablo 2.2 Türkiye'de Engellilerin İşgücüne Katılım, İstihdam ve İşsizlik Oranları	30
Tablo 3.1 Demografik Özelliklere İlişkin Bulgular.....	48
Tablo 3.2 Katılımcıların İçsel Engellerine İlişkin Bulgular (n:385)	49
Tablo 3.3 Katılımcıların Etkileşimsel Engellerine İlişkin Bulgular (n:385)	50
Tablo 3.4 Katılımcıların Çevresel Engellerine İlişkin Bulgular (n:385)	51
Tablo 3.5 Katılımcıların Öğrenilmiş Çaresizlik Algılarına İlişkin Bulgular (n:385)	52
Tablo 3.6 Katılımcıların Seyahat Motivasyonlarına İlişkin Bulgular (n:385).....	52
Tablo 3.7 Katılımcıların Seyahat Niyetlerine İlişkin Bulgular (n:385).....	53
Tablo 3.8 Yapısal Model Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları	55

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BM	: Birleşmiş Milletler
Çev.	: Çeviren
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
Edt.	: Editör
ÖZİ	: Özürlüler İdaresi Başkanlığı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Enstitüsü
TÜRSAB	: Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği
UNESCAP	: Birleşmiş Milletler Asya ve Pasifik Ekonomik ve Sosyal Komisyonu
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
WTO	: Dünya Turizm Örgütü
WHO	: Dünya Sağlık Örgütü

ÖZET

Engelli bireylerin hayatları boyunca, diğer insanlara oranla daha fazla zorluklarla mücadele etmek durumundadır. Bu araştırmada, engelli bireylerin turizme katılım noktasında karşılaştıkları kısıtların turizm motivasyonu ve seyahat niyeti üzerine etkisi tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırma kapsamında, dünyaca ünlü bir destinasyon merkezi olan Antalya ilinde yaşamını sürdüren engelli bireyler üzerinden 385 örneklemden anket yolu ile elde edilen değerler, araştırma verisi olarak değerlendirilmiştir.

Araştırmadan elde edilen verilere uygulanan analiz bulgularına göre, engelli bireylerin turizme katılımında karşılaştıkları çevresel engellerin turizm motivasyonu üzerinde negatif etkisinin bulunduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, öğrenilmiş çaresizlik duygusunun da motivasyon üzerinde negatif yönlü bir etki oluşturmaktadır. Buna karşın, engellilerin karşılaştığı içsel ve etkileşimsel engellerin motivasyon üzerinde etkisinin istatistiksel olarak anlamlı bulunmadığı görülmüştür. Bu bağlamda, motivasyon duygusunun, seyahat niyeti üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Öyle ki, engelli bireylerin motivasyonlarında meydana gelen bir birimlik artış seyahat niyetlerini %55 oranında arttırmaktadır. Araştırma sonucunda; sektör temsilcilerine, alanyazında çalışan akademisyenlere ve kamu kurum ve kuruluşlarına bir takım teorik ve pratik katkılar sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Engelli turizmi, kısıtlar, turizm motivasyonu, seyahat niyeti.

SUMMARY

THE EFFECT OF LIMITATIONS THE HANDICAPPED FACE WHEN THEY PARTICIPATE AT TOURISM ACTIVITIES REGARDING THEIR TOURISM MOTIVATION AND TRAVELLING INTENTIONS: AN ANTALYA PROVINCE APPLICATION

Throughout their lives, disabled individuals face more challenges than other individuals. This research aims to determine the impact of the constraints faced by disabled individuals in participating in tourism on their motivation to travel. The study evaluated data obtained through a survey of 385 disabled individuals living in the world-famous tourist destination of Antalya, Turkey.

Analysis of the survey data shows that environmental barriers encountered by disabled individuals have a negative impact on their motivation to participate in tourism. Additionally, the feeling of learned helplessness also has a negative effect on motivation. However, the impact of internal and interactional barriers faced by disabled individuals on motivation is not statistically significant. It has been determined that motivation has a strong impact on travel intentions, with a one-unit increase in motivation leading to a 55% increase in travel intentions. This research contributes theoretical and practical insights for sector representatives, academics working in the field, and public institutions and organizations.

Keywords: Accessible tourism, constraints, tourism motivation, travel intentions

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışması, kendimin de engelli bir birey olması sebebiyle, engellilerin sosyal yaşamında karşılaştığı sorunlara yönelik olarak yapılan bir araştırmadır. Çalışma kapsamında, dünyaca ünlü bir turizm merkezi olan Antalya’da yaşamlarını devam ettiren engelli bireylerin turizme katılım noktasında karşılaştıkları kısıtların, turizm motivasyonu ve seyahat niyeti üzerine etkisi incelenmiştir.

İlk olarak tez konusunun seçimi, tez yazım süreci, araştırma ve çalışmalar süresince bana her türlü desteği kendi yoğun iş temposuna rağmen sağlayan, saygıdeğer tez danışmanım Doç. Dr. Özgür YAYLA’ya çok teşekkür ederim. Ayrıca araştırma sürecinde büyük desteklerini gördüğüm Antalya Büyükşehir Belediyesi Engelli Hizmetleri Şube Müdürü Fatin İLTAR ve Birim Sorumlusu İsa AYANOĞLU ile her zaman yanımda olan ve desteğini esirgemeyen eşim Kübra DURGUT ve sevgili çocuklarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Mehmet DURGUT

Antalya, 2023

ÖNSÖZ

Sosyal bir varlık olan insan, hayatını idame ettirirken hayatın monotonluğundan kurtulabilmek adına bir takım rekreasyon faaliyetlerine yönelmektedir. Turizm faaliyeti bu aktivitelerin en yaygın olanıdır. Her yıl milyarlarca insan günlük yaşamlarını sürdürdükleri bölgelerden bir destinasyon bölgesine hareket etmekte, sosyal, kültürel, psikolojik vb. birçok olumlu bir etkileşim göstermektedir. Buna karşın, dünya nüfusu içerisinde dezavantajlı durumdaki insan nüfusu ise bu faaliyetten yararlanamamaktadır. Bu dezavantajlı gruplar içerisinde ekonomik yetersizlik önemli ve belki de ilk etkidir. Dünya toplumu içerisinde ekonomik olarak imkânı dahi olsa, turizm faaliyetinden mahrum önemli bir dezavantajlı grup hayatını idame ettirmeye devam ettirmektedir. İşte bu grup engelli bireylerdir.

Emek yoğun bir sektör olan turizme erişim, bireyin ikamet ettiği noktadan destinasyon merkezine ulaşım, turizm faaliyetine katıldıktan sonra yeniden ikamet noktasına dönüşü içeren uzun bir hizmet zinciridir. Bu süreç, sağlıklı bir birey için dahi son derece yorucu olabilmekte, birey bu süreçte bir takım çevresel, bürokratik, politik, sosyo-kültürel sorunla mücadele etmek durumunda kalabilmektedir. Bu bağlamda düşünüldüğünde, engelli bir birey için bu sürecin çok daha zor bir beceri gerektireceği ise aşıkardır. İşte, turizm faaliyetine katılım sürecinde karşılaşılabilecek tüm bu kısıtlar, engelli bireyin turizme katılım motivasyonunu negatif yönde etkileyebilmekte ve bazen da katılım fikrinden vazgeçmesine sebep olabilmektedir. Engelli bireylerin, psikolojik anlamda bilinçaltında yaşanmışlıklar sonucu çaresizlik duygusu da karar sürecinde önemli bir etken olabilmektedir. Öğrenilmiş çaresizlik olarak adlandırılan bu durum, bireyin ruhsal yapısında çaresizlik duygusunu kanıksamasına ve ne yaparsa yapsın başarısız olacağı düşüncesine itmektedir.

Yukarıda bahsi geçen etmenler dolayısıyla, engelli bireylerin turizme katılımı karşılaştığı kısıtların turizm motivasyonu ve seyahat niyeti üzerine etkisinin tespiti önem arz etmektedir. Bu bağlamda çalışma, üç bölüm üzerine kurulmuştur. Birinci bölümde engellilik yanımı, engelliliğin sınıflandırılması, ülkemizde ve dünyada engelli nüfusuna ilişkin teorik bilgilere yer verilmiştir. İkinci bölümde, turizme ilişkin teorik bilgilerle birlikte, engelli turizmi, engelli kısıtları ve motivasyona ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise, metodoloji ve bulgulara yer verilmiştir. Bu doğrultuda öncelikle metodolojik olarak araştırmanın problemi, amacı, önemi, teorik altyapısı, evren/örnekleme, varsayımları, sınırlılıkları ve veri toplama araçlarına ve analiz sonuçlarına yer verilmiştir.

GİRİŞ

İnsanoğlu günlük hayatın rutinliğinden kurtulmak veya boş zamanlarını değerlendirmek adına bazı aktivitelere katılmaktadır. Araştırmacılara göre bu “boş zaman” aktiviteleri rekreasyon olarak ifade edilmektedir. Rekreasyon aktivitelerinin birey üzerinde tatmin ve mutluluk veren etkilerinin olduğu bir gerçektir (Balish vd. 2016). Boş zaman aktivitelerinden bir tanesi de turizm faaliyetleridir. Nawijn ve Veenhoven (2011)’in yapmış olduğu çalışmada boş zaman aktivitelerine katılan bireylerin boş zaman tatmin ve mutluluk düzeylerinin arttırdığı gibi, benzer şekilde tatil etkinliklerine katılan bireylerin de tatmin ve mutluluk seviyelerinin yükseldiği gözlenmiştir. Çünkü turizm, sosyal bir varlık olarak insanın yeni yerler keşfederek sosyal ve kültürel gelişimine katkı sağlamakta olup, günlük hayatın sıradanlığından uzaklaştırmakta ve bu durum insanın yaşamsal motivasyonunu artırmaktadır.

Turizm, her bireyin erişebilmesi gereken temel bir haktır. Ancak bu hakka tüm bireyler erişmemektedir. Bunun altında yatan birçok gerekçe yer alabilmektedir. Turizme katılımda sorun yaşan grupların başında da engelli bireyler yer almaktadır. Engellilik durumu doğuştan oluşabileceği gibi, kaza, doğal afet, çocukluk hastalığı, yetersiz beslenme gibi birçok sebebe bağlı olarak meydana gelebilmektedir. Söz konusu durumlar neticesinde, dünya üzerinde 1 milyar engellinin yaşadığı bilinmektedir (WHO, 2011). Yaşamının belli bir bölümünü veya da bütününe engelli olarak geçiren bireylerin de turizm gibi temel bir haktan faydalanması gerektiği aşikârdır. Engelli bireylerin oluşturduğu toplam nüfus, sadece kendileri ile sınırlı düşünülmemelidir. Çünkü, bu bireylerin yaşamlarında onların maddi veya manevi olarak sürekli yanlarında bulunan aile bireyleri veya refakatçileri de mevcuttur. Bu insanlar, engelli yakınlarının her anında yanlarında bulunmak zorunda oldukları için, turizm gibi sosyal bir faaliyetten mahrum kalabilmektedir. Bu bağlamda, bir milyarı aşkın bir nüfusa sahip engellilerin, refakatçileri de dâhil edildiğinde turizm adına nasıl büyük bir niş pazar olduğu bir gerçektir. Birleşmiş Milletlerin dönemin Genel Sekterlik görevini yürüten Kofi Annan’ın deyiimiyle “dünyanın en büyük azınlığı” olan bir grubun turizme katılımda yaşadığı sorunları araştırmak ve bu sorunlara çözüm üretebilmek son derece önemlidir.

Araştırma kapsamında, dünya çapında önemli bir destinasyona sahip olan Antalya ilinde yaşayan engelli bireylerin turizme katılım noktasında karşılaştığı kısıtlar ve kısıtların turizm motivasyonu ve seyahat niyeti üzerine etkisi araştırılmıştır. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk iki bölümde literatür bilgisine yer verilerek konu kavramsal çerçevede ele alınmıştır. Söz konusu bölümlerde, engelli kavramı ve sosyal yaşamdaki yeri ile engellilerin turizm endüstrisine katılımı incelenmiştir. Sön bölümde ise, araştırmanın problemi, amacı,

önemi, yöntemi, evren ve örnekleme ile teorik alt yapısı incelenmiş, Antalya ilinde yaşayan engelli bireylerin turizme katılımında karşılaştıkları kısıtların, turizm motivasyonu ve seyahat niyeti üzerine etkisine yönelik yapılan anket bulguları, elde edilen verilere bağlı olarak analiz ve yorumlamaları yapılmış ve değerlendirilmiştir. Son olarak elde edilen sonuçlar ışığında akademik çalışanlara, özel sektör çalışanlarına, yöneticilere, yerel yönetimlere, kurum ve kuruluşlara yönelik öneriler geliştirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ENGELLİ KAVRAMI VE SOSYAL YAŞAMDAKİ YERİ

1.1. Engelliliğin Kavramsal İncelemesi

Engelliliğin tarihini insanlık tarihinden ayrı düşünmek mümkün değildir. Dolayısıyla engelli kavramı da insandan bağımsız düşünülemez. Tarihsel süreçte engelli bireyler kendileri gibi hassas ve kırılgan insan grubunu teşkil eden kadınlar, siyahiler, çocuklar veya da yabancılar gibi toplum dışına itilme, dışlanma, damgalanma, kabul görmeme durumlarına doğrudan veya da dolaylı olarak maruz kalmışlardır (Çelik, 2016). Çok tanrılı dinlerin hâkim olduğu dünya düzeninde bir ailenin engelli çocuğu olduğu zaman, bu durumun ailenin işlemiş olduğu bir günahıtan dolayı tanrının gazabına uğramış olmaları sebebiyle ceza mahiyetinde gönderildiğine inanılır, engelli şehir dışına sürgüne gönderilir ve kimse ona yardım edemezdi (Öztürk, 2012).

Bir insan hakkının öznesi olmaktan uzak dünya düzeninden günümüze geçen tarihsel süreçte engelliler hep toplumdan soyutlanmış, eziyet görmüş veya da hiç yaşama şansı tanınmadan ölüme terk edilmişlerdir. Aradan geçen uzun yıllara rağmen gerek Türkiye’de gerekse de dünyada engelli bireyler, eğitim seviyesi düşük hatta okuryazarlığı dahi olmayan, sosyal haytan kopuk ve istihdama katkısı ise son derece az bir vaziyette yaşamlarını sürdüren engelliler, vicdanlarda yer alan hayırseverlik duygusu özelinde yer bulmuştur (Çelik, 2016). Bu bireylerin topluma ve sosyal hayata adaptasyonunda asıl sorumluluk devlet kurumları, ulusal ve uluslararası yapıdaki sivil toplum kuruluşları ile engelli ailelerinin omuzlarındadır. Sosyal devlet anlayışı ve politikalar sayende önemli kazanımlar elde edinmekle birlikte halen yeterli gelişime varıldığı söylenmesi mümkün değildir.

Varlıkları ve sosyal hakları ile hep bir varlık sorunu yaşayan engelli bireyin kavramsal olarak da bir karmaşa içerisinde bulunduğu söylenebilir. Dünya Sağlık Örgütü ile Dünya Bankası tarafından Dünya Engelli Raporu hazırlanmıştır. Bu raporda, engelli kavramının “Engellilik dinamik, karmaşık, pek çok boyutu bulunan ve tartışmalı bir olgudur” şeklinde tanımlanmış olması bu karmaşayı ortaya koymaktadır. Aynı raporda, engelliliğe ilişkin olarak herhangi bir sağlık sorunu yaşayan insanlarda, kişisel ve çevresel faktörler sebebiyle yaşadığı olumsuzluklara yönelik bir çatı terim olarak nitelendirilmektedir (WHO, 2011).

Toplumda bireyin fiziksel yapısındaki bir bozukluk, uzuv eksikliği ya da fonksiyon yoksunluğu gibi durumları ifade etmek için *sakat*, *özürlü*, *kötürüm* gibi terimler kullanılmakta, tüm bu terimleri birbirinden ayırt etmekte başarısız olduğu bir gerçektir. Bu

bağlamda bireyi incitmemek adına *engelli* terimi günümüzde artık daha yaygın bir kullanıma sahip olmuştur.

1.1.1. Engelliliğin Tanımı ve Tarihsel Gelişimi

Engelli tanımı konusunda kesin ve ortak bir kanaate varılamamaktadır. Toplumlarda genel olarak güçsüz, sakat, kusurlu gibi algılanan engellilik konusunda çeşitli tanımlamalar mümkündür. Türk Dil Kurumu tarafından “Engeli olan, manalı. Doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşsal veya sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmiş, toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri çeken kimse” şeklinde tanımlanmaktadır (<https://sozluk.gov.tr/> erişim tarihi: 29.03.2022). Türkiye’deki mevzuatta engellilere ilişkin en önemli düzenleme olarak 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun 07.07.2005 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu kanunun 3’üncü maddesinde ise “Engelli: Fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duyuşsal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen bireyi” şeklinde tanımlanmıştır (<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5378.pdf>, erişim tarihi: 29.03.2022).

Dünya Sağlık Örgütü engellilik tanımını bireyin rahatsızlığının yönüne göre bir tanımlama ve sınıflandırma yapmıştır (İnan, vd. 2013). DSÖ’nün yapmış olduğu bu sınıflama ve tanımlamaya göre;

- Noksanlık: Bireyin fiziksel veya ruhsal yapısı üzerinde geçici ya da kalıcı olarak oluşan “noksanlık” durumunu ifade etmektedir.
- Özürlülük: Bir noksanlık sonucu bireyin fiziksel ve ruhsal yapısında meydana gelen iş görebilme yetisi ve kabiliyetinin engellenmesi durumudur.
- Maluliyet: Bireyin yaş, cinsiyet, sosyal ve kültürel durumunda bir sakatlık veya noksanlığı sonucu normal hareket kabiliyetini sınırlandıran durumu ifade etmektedir.

1983 yılında Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından kabul edilen Engellilerin Mesleki Rehabilitasyon ve İstihdamı Sözleşmesi’nde engelli birey, bir işe yerleştirme, işte tutundurma ve ilerleme noktasında, yaşadığı fiziksel ve zihinsel kısıtlar dolayısıyla beklentileri azalan birey bağlamında bir tanımlama yapılmıştır. Engelli tanımına ilişkin en büyük uzlaşa sağlanan tanım ise, Birleşmiş Milletler tarafından 13 Aralık 2006 tarihinde kabul edilen Birleşmiş Milletler Engelli Haklarına İlişkin Sözleşmede yer alan tanımdır. Sözleşmede yer alan tanıma göre engelli kavramı “diğer bireylerle eşit koşullar altında topluma tam ve etkin bir şekilde katılımlarının önünde engel teşkil eden uzun süreli fiziksel, zihinsel, düşünsel

ya da algısal bozukluğu bulunan kişileri içermektedir.” Engelli bireylerin “bir insanlık hakkı” olarak tarihte yer bulması ise yüzyıllar süren bir sürecin sonunda yer edinebilmiştir.

İnsanlık tarihinin çok büyük bir kısmında engellilere yasal haklar verilmesi fikri çokta gündeme gelmemiştir. Antik Çağdan yakın tarihe kadar engelliler ilahi bir gazap olarak görülmüş, doğaüstü varlıklarla ilişkilendirilmiş, yok sayılmış ve hatta yok edilmeye kadar varılmıştır (Çetin, 2017). 18. yüzyıl öncesinde engelli bireyler nezaret eşliğinde toplumla etkileşim kurabilmekteydi (Jaeger ve Bowman, 2005). Sanayi Devrimi öncesine kadar engelli bireylerin gereksinimlerinin karşılanması aileler, komşular ve kiliselerin sorumluluğundaydı (Zastrow, 2013). 19. yüzyıl sonlarında engellilerin eğitim, bakım ve tedavileri üzerine bir takım gelişmeler olsa da, sosyal Darwinizm ve Nazi Almanyası’ndaki gelişmeler engelliler için orta çağ zihniyetinin geri dönülmesine sebep olmuştur. Dünya savaşları sonucunda insan nüfusunda engelli oranındaki büyük artış konuya olan ilgiyi artırmakla beraber, asıl köklü gelişim yirminci yüzyılın ikinci yarısında meydana gelmeye başlamıştır (Çetin, 2017). Bu konuda en büyük katkıyı Birleşmiş Milletler aracılığıyla sağlanmıştır.

Tablo 1.1 Birleşmiş Milletler Tarafından Gerçekleştirilen Bazı Yasal Düzenlemeler ve Etkinlikler

Yasal Düzenleme	Tarih	Konu
Cenova Konferansı	1950	Engellilerin sosyal rehabilitasyonu
Birleşmiş Milletler UNDP, ILO, WHO, UNESCO, UNICEF Toplantısı	1952	Yeni bir bakış açısıyla eğitim ve rehabilitasyon programlarının geliştirilmesi, engellilerle ilgili konuların da bu kuruluşların programlarına dahil edilmesi
Engellilerin Mesleki Rehabilitasyonu Hakkında 99 Sayılı Uluslararası Çalışma Örgütü Tavsiye Kararı	1955	Engellilerin mesleki rehabilitasyonu
Çocuk Hakları Bildirisi	1959	Engelli çocukların durumlarının gereğine uygun özel muamele yapılması, özel eğitim ve bakım sağlanması kararı
Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme UNESCO Genel Konferansı	1960	Engellilere yönelik ayrımcılığın önlenmesi
Zihinsel Engelli Bireylerin Hakları Hakkında Bildirge	1971	Zihinsel yetersizliğe sahip bireylerin temel hakları
Birleşmiş Milletler (Sakat) Engelli Hakları Bildirisi	1975	13 maddeden oluşan bildiride, Sakatlığın tanımı yapılmış, sakat kişilere hiçbir ayrıcalık gözetilmeden bildiride geçen hakların tanınması gerektiği, saygı ve düzgün yaşam koşullarına, medeni, ekonomik, sosyal ve siyasi haklara, tedavi hakkına sahip olmaları, kendi kendilerine yeterli olmalarını sağlayan önlemler alınması, istihdamlarının sağlanması, ulaşım imkânlarının geliştirilmesi ve bildirideki yazılı hakların mümkün olan her türlü vasıta ile sakat kişilere ve ailelerine tam olarak duyurulması gerektiği gibi konulara değinilmiştir.
Engellilerin Mesleki Rehabilitasyonu ve İstihdamı Hakkında 159 Sayılı Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmesi	1983	Engellilerin mesleki rehabilitasyonu
Engellilerin Mesleki Rehabilitasyonu ve İstihdamı Hakkında 168 Sayılı Uluslararası Çalışma Örgütü Tavsiye Kararı	1988	Engellilerin istihdamı ve mesleki eğitimleri
Çocuk Haklarına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi	1989	1959 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesindeki önceki hükümler korunmuştur.
Herkes İçin Eğitim Dünya Bildirgesi UNESCO	1990	Engellilerin eğitim hakkı
Engelliler Alanında İnsan Kaynakları Geliştirme Eylem Planı için Tallinn Çerçevesi	1990	İstihdam
Engelliler (Sakatlar) İçin Fırsat Eşitliği Konusunda Standart Kurallar	1993	Bu kurallar eşit katılım için ön koşullar, hedef alanlar ve yürütme önlemlerini içermekte ayrıca rehabilitasyon hizmetlerine değinmektedir.
Salamanca Bildirisi	1994	Özel eğitim
Kopenhag Sosyal Kalkınma Bildirgesi ve Sosyal Kalkınma Eylem Planı BM Sosyal Kalkınma Dünya Konferansı Raporu	1995	Engelli bireylerin kendi kendilerine yetebilmeleri için gerekli olan eğitim ve rehabilitasyon
Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi	2006	Engelli bireylerle ilgili en kapsamlı ve temel uluslararası düzenleme

Kaynak: Çitil ve Üçüncü, 2018

Uluslararası düzeyde Birleşmiş Milletler nezdinde hayata geçirilen tüm bu yasal ve düzenleme ve etkinliklerden daha önce insan haklarına yönelik hayata geçirilen temel düzenleme ise *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi*'dir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda 1948 yılında kabul edilen bu bildirgenin 2,3,16,22,23,25 ve 26. maddeleri engelliler hakkında taraf devletlere önemli sorumluluklar yüklemektedir (ÖZİ., 1999). Engellilere yönelik ilk yasal düzenleme ise BM Genel Kurulunda 1975 yılında kabul edilen ve 13 maddeden oluşan *Birleşmiş Milletler Sakat Hakları Bildirisi*'dir. Bu bildiri ile; saygın yaşam koşullarına, sosyal, siyasal, ekonomik haklara, tedavi haklarına ve kendi kendilerine yetebilmelerine yönelik hakların sağlanması ile istihdam ve ulaşım imkanlarına ilişkin haklara yer verilmiştir. BM engellilere yönelik olarak 3 Aralık 1981 tarihli genel kurulda 1982 yılını “Engelliler Yılı” olarak kabul edilmiş ve bu tarih ileriki dönemlerde artık “3 Aralık Dünya Engelliler Günü” olarak anılmaya başlanmıştır. 21 yüzyıla gelinmesine rağmen engellilerin temel hak ve özgürlüklerine yönelik kısıtlı ölçekte kalan tüm bu yasal düzenlemelerin neticesinde Birleşmiş Milletler tarafından 13 Aralık 2006 tarihinde *Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi* kabul edilmiştir (Çitil ve Üçüncü, 2018). Türkiye ise bu sözleşmeyi 27 Mayıs 2009 tarihinde kabul etmiştir (<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/07/20090714-1.htm>, erişim tarihi: 31.03.2022).

1.1.2. Engelli Sınıflandırması

Sağlıklı bir çocuğa sahip olmak her anne ve babanın hayalidir (Özşenol, vd. 2002). Geleceğe yönelik bütün umut ve hayallerin doğacak çocuk üzerine yapan aileler, beklentilerin dışında farklı fiziksel, zihinsel veya kalıtsal farklılıklara sahip bir çocuğa sahip olmak ailelerin bütün planlarında değişikliğe sebep olmaktadır (Doğru ve Arslan, 2008). Toplum içinde gerçekte karşılaşma, sadece doğuştan değil sonradan bir kaza veya hastalık sonucu da olabilmektedir. Engelliliğe sosyolojik açıdan yaklaşan birçok çalışmanın (Whyte ve Ingstad, 1995; Finkelstein, 1987; Whyte ve Ingstad, 1995; Swain, Finkelstein, French ve Oliver, 1993; xSotnik ve Jeweski, 2005) vardığı ortak kanaat, engellilerin nasıl tanımlandığı, istek ve ihtiyaçlarının tespiti ve sorunlarının çözümüne kültürel bir bakış açısıyla yaklaşılması gerektiğidir. Seyyar (2006), engelli bireylerin sorunlarının tespit edilebilmesi ve bu bireylerin özel durumlarına uygun çözüm önerilerini ortaya koyabilmek adına engelli birey sayılarının ve türlerinin belirlenmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Farklı özür durumlarına sahip bireylerin istek ve sorunlarının da değişiklik göstereceği düşünüldüğünde, engellilik sınıflandırılmasının önemi de ortaya çıkmaktadır (Bağcı, 2017). Bu bağlamda engellilik türleri genel anlamda aşağıda belirtildiği üzere sınıflandırılabilir.

- Görme engelliler,
- Zihinsel engelliler,
- Ortopedik engelliler,
- İşitme ve konuşma engelliler,
- Süreğen engelliler.

1.1.2.1. Görme Engelliler

Bireyin iki veya tek gözünde tam veya kısmi olarak meydana gelen görme bozukluğu veya görme kaybı dolayısıyla göz protezi kullanan, renk veya gece körlüğü olan kişiye görme engelli denir (Atıcı, 2007). Görme engelliler; az görenler ve hiç görmeyenler (körler) olmak üzere iki grupta incelenmektedir (Okuturlar, 1968). Gerekli bütün düzeltmeler yapıldıktan sonra, gözün görme oranının onda biri geçemeyen ve görme açısının da yüzde yirmiyi geçemeyenler “kör” olarak tanımlanır. Eğitim bilimi açısından ise kör birey, görme yetersizliğini ağır derecede hisseden, kabartma (Braille) alfabe veya konuşan kullanılmasına ihtiyaç duyan kişidir. İkinci grubu oluşturan az gören kişiler, büyütücü araçların yardımıyla yada büyük puntolu yazılan materyal ve araçlara ihtiyaç duyar (Özsoy vd., 1997).

Görme engelli bireylerde genel olarak işitme, duyma, koku alma gibi duyularının geliştiği görüşü savunulmaktadır (Demir ve Şen, 2009). Bu görüşe ilişkin yapılan bir araştırmada; körlerin sağlam duyularının, görenlerinkine göre bir üstünlüklerinin olmadığı, bu konudaki tek üstünlüklerinin, sağlam duyuları ile aldıkları uyarılara karşı edinmiş oldukları tecrübeler olarak özetlenmiştir (Enç vd., 1981).

Dünya Sağlık Örgütü verileri incelendiğinde dünyada 1,3 milyar insanın görme bozukluğu yaşadığı, bu kişilerden 36 milyon kişinin görme engelli olduğu ortaya konulmuştur (Fricke vd., 2018; WHO, 2018). Türkiye’de ise TÜİK tarafından 15 ve daha üstü yaş grupları üzerindeki genel sağlık durumlarına ilişkin 2008 yılından bu yana yapılan araştırmalar sonucunda görme sorunu yaşayanların ülke nüfusuna göre oranı 2012 yılında %5,5, 2014 ve 2016 yıllarında bu oran %6,9 olarak tespit edilmiştir (Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2019). Benzer şekilde, 2010 yılında TÜİK tarafından hazırlanan Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması’na göre görme engellilerin toplam engelli nüfusuna göre oranı %8,4’tür. Bu oranın %67’sini erkek, %33’ünü ise kadın bireyler oluştururken %43,6’sı ise, görme engeli %70 ve üzeri bireyler oluşturmaktadır. Yaş grubuna göre; 0-6 yaş arası oranı %1,4; 7-14 yaş arası oranı %5,1; 15-24 yaş arası oranı %16,1; 25-44 yaş arası oranı %36,2; 45-64 yaş arası oranı %25,5 ve 65 yaş üzeri oran ise %15,8’dir (TÜİK, 2010).

Engel gruplarının hepsinin ortak sorunlarından biri olan istihdam, görme engellilerinde dezavantajlı olduğu en büyük sorunlardan biri olduğu araştırmalarla da ortaya konmuştur. Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü'nün 27 ülkede yapmış olduğu bir araştırmaya göre, çalışma yaşına sahip görme engelli bireylerin emek piyasasında istihdamında engeli bulunmayanlara göre daha kötü deneyimler elde ettiği tespit edilmiştir (Kanyılmaz Polat vd., 2020).

1.1.2.2. Zihinsel Engelliler

Zekâ, doğuştan sahip olunan ve yaşam boyunca elde edilen deneyimler sayesinde gelişim gösteren problem çözme gücü olarak ifade edilmektedir (Bağcı, 2017). Bu güç insana, kendini ifade edebilme ve çevreyi anlama kabiliyeti sağlar. Eğer birey, gelişim sürecinde yaşıtlarına kıyasla farklı bir yaşam ve eylemler göstermesi durumunda zihinsel engellikten söz edilmektedir (Lynch ve Sims, 1988).

Zihinsel engelliliğe ilişkin ilk tanımlama 18. yüzyılın sonlarına doğru başlamakla beraber, ilk bilimsel tanımın 1930'lu yıllarda bir grup bilim adamının yapmış olduğu çalışmalar neticesinde görülmektedir (Pehlevan, 2010). Bu tanımlamaya göre; gelişimin belirli bir aşamasında ve çeşitli derecelerde zihin fonksiyonlarındaki yetersizlik sonucu, çevreye uyum sağlamada ve bağımsız hareket etme noktasında yaşanan başarısızlık zihinsel engel olarak tanımlanmıştır (Eripek, 1993). Amerikan Zihinsel Özürlüler Derneği (A.A.M.D) tarafından ortaya atılan tanımlamaya göre ise, bireyin gelişim döneminde, entelektüel fonksiyonlarında normalin ölçütlerin altında davranışta bulunma ve uyumsuz davranışlar sergileme olarak ifade edilmektedir (Karaçengel, 2007). Başka bir ifade ile, doğum öncesi, doğum sırası veya doğum sonrası insanın zihinsel fonksiyonlarında meydana gelen, sürekli bir yavaşlama, gerileme ve duraklama sonucu etkili ve doğru eylem ve davranışlarda bulunamama durumudur (Çağlar vd., 1981).

Zihinsel engelli bireyler tarihsel süreçte farklı uzmanlık alanlarına göre çeşitli şekillerde sınıflandırılmıştır (Kulaksızoğlu, 2003). Genel kabul gören sınıflandırma Tablo 1.2'de belirtilmiştir.

Tablo 1.2 Zihinsel engelli sınıflandırma

IQ (Zekâ ölümü)	Tıbbi Tanı	Psikolojik Tanı	Eğitsel Tanı
70-55	Debil	Hafif Geri	Eğitilebilir
55-35	Embesil	Orta Geri	Öğretilebilir
35-25	İdiot	Ağır Geri	Bağımlı
25 ve altı	İdiot	Çok Ağır	Tam Bağımlı

Kaynak: Karaçengel, 2007

Dünya engelli nüfusunun %2'sinin eğitilebilir, %0,3'ünü ise öğretilbilir zihinsel engellilerden oluştuğu bildirilmiştir (Özsoy vd., 2006). Ülkemizdeki duruma bakıldığında, TÜİK tarafından 2010 yılında hazırlanan Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması'nda, 0-6 yaş grubundaki çocukların %7,4'ünü zihinsel engelliler oluşturmaktadır (TÜİK, 2010).

1.1.2.3. Ortopedik Engelliler

İnsanların doğumdan önce, doğum anı ve sonrasında veya hayatları içerisinde meydana gelen bir kaza, hastalık gibi sebeplerden ötürü ortopedik engelli olabilmektedirler (Öztürk Akçalar, 2007). Ortopedik engel, “Doğuştan veya sonradan, kaza ya da bir hastalık sonucunda kas ve iskelet sisteminde yetersizliğin olması ve buna bağlı olarak kişilerin normal yaşam aktivitelerini gerçekleştiremeyecek derecede fiziksel yetersizliğe ve fonksiyon kaybına uğramasıdır. El, kol, bacak, ayak, parmak ve omurgalarında; kısalık, eksiklik, fazlalık, yokluk, hareket kısıtlılığı, şekil bozukluğu, kas güçsüzlüğü, kemik hastalığı olanlar, felçliler, SerebralPalsi, spastikler ve spinabifida olanlar da ortopedik engelli grubuna girmektedirler” (T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 2002). Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Okulları Yönetmeliğinin 6. Maddesinde ise; “Ortopedik engelli; bütün düzeltmelere rağmen iskelet sistemi, kas sistemi, kas ve eklemlerdeki engellerinden dolayı normal eğitim, öğretim çalışmalarında yeteri kadar yararlanamayan” şeklinde tanımlanmıştır (Usta, 1992).

Ortopedik engelliler, durumuna göre derecelendirildiğinde ağır, orta ve hafif engelliler olmak üzere üç grupta sınıflandırılmaktadır (Ataman, 2003). Nedenlerine bakıldığında ise, hamilelik döneminde yaşanan stres, yorgunluk, kalp ve hormonal hastalıklar, doğum sırasında yaşanabilen sorunlar ile bireyin yaşamı sırasında meydana gelen trafik kazası, iş kazası, romatizmal ve metabolizmadan kaynaklı rahatsızlıklar ile bulaşıcı hastalıklar akla gelmektedir. Ülkemizde ortopedik engellilerin engel durumunun ortaya çıkış döneminin doğuştan ve sonradan oluşumu şeklinde incelendiğinde %73,30'luk bir oranda sonradan engelli oldukları belirlenmiştir (ÖİB, 2002). Engele türlerinin toplam nüfus içerisindeki oranı incelendiğinde ise en büyük oranı ortopedik engelliler oluşturmaktadır. Toplum nüfus içerisinde ortopedik engellilerin oranı % 1,25 oranında olduğu tespit edilmiştir (DİE, 2004).

Ulusal Engellilik Konseyine göre ABD'de 1986 yılında 36 milyon kişinin engelli olduğunu ve bu engellilerin 6,5 milyonunun tekerlek sandalyeye, baston, değnek veya özel araç kullandığı belirtilmiştir (Cavinato ve Cuckovich, 1992). ABD'nin 2000 yılı nüfus verilerine bakıldığında, 257,2 milyon toplam nüfus içerisinde 49,7 milyon bireyin kalıcı engelli oldukları belirlenmiştir (US Census Breau, 2000). Çin Engelliler Federasyonu'nun, 2003 yılında yapmış olduğu çalışmada Çin'de 60 milyon engellinin yaşadığını ve bu engellilerin 11 milyonunun fiziksel engelli olduğu belirlenmiştir. Bu bağlamda Çin'de her beş engelliden birinin ortopedik engelliler oluşturmaktadır (Bi, vd., 2007).

1.1.2.4. İşitme ve Konuşma Engelliler

İşitme engelliler açısından, görme engelliler gibi işlevsellik kayıplarına göre bir ayırım söz konusudur. İşitme organının tümüyle veya kısmen yok olması görme olayında olduğu üzere bir fark teşkil etmektedir (Yenişehirlioğlu, 2013). Gordon (1996)'a göre bu ayırım ağır işiten ve sağır olmak üzere iki grupta değerlendirilmiştir. Gordon'a göre ağır işiten; tüm düzeltmeler gerçekleştirildikten sonra, iyi işiten bir kulaktaki işitme kaybının 25-70 db. arasında olduğu, sağırın ise, tüm düzeltmeler neticesinde iyi işiten kulaktaki kaybın 70 db. ve daha fazla olması durumu şeklinde açıklamaktadır. Başka bir ifade ile, bireyin bir veya iki kulağında tam veya kısmi bir şekilde meydana gelen işitme kaybı olarak tanımlanmaktadır (Bağcı, 2017). Yanlış kullanılan ilaçlar, yüksek ateş, akraba evliliği gibi sebeplerden dolayı işitme kayıplarının yaşandığı, araştırmalar sonucu ortaya konulmuştur (Belgin, 1992).

İnsanoğlunun doğuştan ya da sonradan işitme duyu organında bir kayıp söz konusu olduğu zaman, bu durum bireyin konuşma yetisi üzerinde de etkisi olacağı bilinmektedir. Çünkü insanın duymadığı bir sesi taklit etmesinin çok zor olduğu, bu sebeple işitme kaybı yaşayan insanların, konuşma yetisinde bozukluk ya da eksiklik olacağı araştırmalar sonucunda bilinen bir gerçektir (Yenişehirlioğlu, 2013). Diğer taraftan, yeterli düzeyde özen ve çalışma gösterilirse, işitme engelli bireyin konuşma yapısında düzeltmeler mümkündür (Karal ve Çiftçi, 2008).

İşitme ve konuşma engelli bireyler ile iletişim kurabilmek adına geliştirilmiş özel bir dil bulunmakta olup, İşaret Dili olarak adlandırılan bu iletişim aracı, ülkemizde ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinde Türk İşaret Dili olarak kullanılmaktadır (Yenişehirlioğlu, 2013). Türk İşaret Dili'nin geçmişi Osmanlı Devletinin 16. ve 17. yüzyıl dönemine kadar rastlanmakta olup, o dönem mahkemelerde kullanıldığına dair kayıtlar bulunmaktadır (Zeshan ve Dikyua, 2008).

Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre, ülkemizde doğuştan işitme kaybı olan engelli sayısı 74.488 kişidir. Bu sayının 40.211'i erkek, 34.277'si ise kadın engellilerdir. Değişik etmenlerden dolayı sonradan işitme engelli olan sayısı ise 169.473 kişidir. Bu engellilerin 94.022'sini erkek, 75.451 kişi ise kadındır. Yine aynı kurum verilerine bakıldığında 55.480 yurttaşımızın konuşma engelli olduğu, bu sayının 34.672'si erkek, 20.808 kişi ise kadın engellilerdir. Bilmediği bir sebepten dolayı engelli olan birey sayısı da 8.849 kişidir (TÜİK, 2002). TÜİK'in 2011 yılında ülkemizdeki engellilere yönelik yapmış olduğu çalışmalar neticesinde 836 bin işitme engelli bulunmaktadır (TÜİK, 2015). Yine 2002 yılı TÜİK verilerine göre, ülkemizde yaşayan engelli nüfusunun toplam ülke nüfusuna oranı % 12,29 olarak tespit edilmiş olup, bu oranın %0,37'si konuşma engellilerden oluşmaktadır (TÜİK, 2002). 2010 yılında hazırlanan Özürlülerin Sorun ve Beklentileri araştırması verilerinin sonuçlarına göre, konuşma engellilerin oranı % 0,2 oranında yer alırken, % 5,9 oranında da işitme engelliler yer almaktadır (TÜİK, 2011). Bu bağlamda, Dünya Sağlık

Örgütü'nün 2005 yılı verilerine bakıldığında, dünyada 278 milyon dolayında işitme engelli insanın yaşadığı belirlenmiştir (Kırman ve Sarı, 2011).

1.1.2.5. Süreğen Hastalığı Olan Engelliler

Kalp hastalıkları, astım, alerji, kas hastalıkları, organ yetmezliği, kalça çıkığı gibi birçok hastalıkta engelliliğe sebep olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında engelli olarak tanımlanan insan grubunun ne kadar büyük bir yelpazeyi kapsadığı görülmektedir (Yenişehirlioğlu, 2013). Yatalak hastalar, kanser hastaları, HIV Pozitif hatalar ile psikolojik rahatsızlığı olanlar da bu grupta değerlendirilmektedir (Aslan ve Şeker, 2011). Süreğen hastalığı olan insan sayısının toplumlarda çok büyük bir sayıya karşılık geldiği de son derece gerçekçi bir yaklaşımdır. Bu bağlamda, TÜİK'in 2010 yılındaki Özürlülerin Sorun ve Beklentileri araştırması verileri de bu yaklaşımı doğrular niteliktedir. Çünkü araştırma sonuçlarına göre ülkemizde süreğen hastalığı bulunan birey %25,6 oranındadır (TÜİK, 2011).

1.1.3. Sosyal Yaşamda Engelliler

Engellilerin genel anlamda sosyal yaşamdan uzak bir hayat sürdürdükleri bilinen bir gerçektir. Engellilerin sosyal ilişkilerden, iktisadi, kültürel ve toplumsal ilişkilere erişim haklarının engellenmesi hayatlarındaki ikinci bir engeldir (Genç, 2015). Ulusal ve uluslararası ölçekte geliştirilen politikalar ile sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda engellilerin bütünleştirilmeleri noktasında önemli aşamalar kat edilmiştir. Ayrıca teknolojik ve sanayi alanındaki gelişmeler, sosyal ve toplumsal alanda engellilerin evlerine kapanık yaşam şekillerinin önlenmesi, toplumla bütünleşmesini sağlamak ve onların sosyal yaşamda fark edilir hale getirmektedir (Genç ve Çat, 2013). Dünya Engellilik Raporu; engellilerin ve bütün toplumun faydalanabilmesi için, yaşamlarında karşılaşılabilecekleri kısıtları ortadan kaldırmak üzere gerekli eylemleri ortaya koymak, sağlık ve rehabilitasyon desteklerini geliştirmek, sosyal ve kapsayıcı politikalar ile programlar oluşturmak, var olan standartlara yenilerini de ekleyerek geliştirmek ve kanunları yürürlüğe koymak adına toplumdaki bütün ilgili paydaşlara atılacak adımları önermektedir (Genç, 2015). Geçmiş yüzyıllarda engelliler yardım edilmesi gereken bireyler olarak görülürken, artık günümüzde yerini hak temelli bir düşünce anlayışına bırakmıştır. Ancak, engelliler ve engelli bireye sahip aileler tarafından, sahip hakları konusunda yeterli bilgiye sahip olmamaları ve kamudaki eksik ve hatalı uygulamalar engellilerin sosyal yaşama katılımlarında sorun teşkil etmeye devam etmektedir (Anlı, 2010).

1.1.3.1. Türkiye'de ve Dünyada Engelli Nüfusu

Birleşmiş Milletler eski Genel Sekreteri Kofi Annan tarafından dünyanın en büyük azınlığı olarak ifade edilen engellilerin dünyanın dezavantajlı gruplarının başında geldiği bilinmektedir. Dünyadaki hızlı nüfus artışı, küreselleşme, yaşam süresindeki artış, psikolojik

ve sosyal sorunlardaki artış, çevresel bozulmalar önümüzdeki yıllarda engelli nüfusunun giderek artacağı ön görülmektedir (Karademir,2008).

Dünya Sağlık Örgütü (2011) tarafından hazırlanan “Dünya Engellilik Raporu” verilerine göre net bir rakam verilmemekle birlikte, dünya üzerinde 1 milyardan fazla engellinin yaşadığı belirtilmiştir. Bu oran, 2010 yılı dünya toplam nüfusuna oran %15’e tekabül etmektedir. Dünya Sağlık Örgütü’nün 1970’li yıllarda yapmış olduğu çalışmalarda ise engelli nüfusu oranının %10 seviyelerinde olduğu hesaplanmıştır (Kaçmaz, 2014). Bu bağlamda değerlendirildiğine, dünyadaki nüfus artışına paralel olarak engelli nüfustaki artışın sebepleri yukarıda belirtmiş olduğumuz etmenler dâhilinde giderek artacağının da görülmektedir. Dünya Sağlık Örgütü haricinde de engelli nüfusuna ilişkin çalışmalar yapan kurumlar olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda, Avrupa İstatistik Kurumu (EUROSTAT) tarafından 2011 yılında Avrupa Birliği’ne üye ülkelerin nüfuslarına oranla engelli sayılarını içeren çalışması aşağıda Tablo 1.3’te gösterilmiştir (Zengin ve Eryılmaz, 2013).

Tablo 1.3 Avrupa Birliği’ne Üye Ülkelerin Toplam Nüfusları, Engellilerin Nüfusa Oranları ve Engelli Sayıları

Ülke	Nüfus	Engelli Oranı %	Engelli Sayısı
İngiltere	62.008.048	27,2	16.866.189
Fransa	64.716.310	24,6	15.920.212
Almanya	81.802.257	11,2	9.161.852
Polonya	38.167.329	11,7	4.465.577
Hollanda	16.574.989	25,4	4.210.047
İspanya	45.989.016	8,7	4.001.044
İtalya	60.340.328	6,6	3.982.461
Çek Cumhuriyeti	10.506.813	20,2	2.090.855
Portekiz	10.637.713	19,9	2.116.904
Belçika	10.839.905	18,4	1.994.542
İsveç	9.340.682	19,9	1.858.795
Finlandiya	5.351.427	32,2	1.723.159
Romanya	21.462.186	5,8	1.244.806
Yunanistan	11.305.118	10,3	1.164.427
Macaristan	10.014.324	11,4	1.141.632
Danimarka	5.534.738	19,9	1.101.412
Avusturya	8.375.290	12,8	1.072.037
İrlanda	4.467.854	11	491.463
Slovakya	5.524.825	8,2	453.035
Slovenya	2.046.976	19,5	399.160
Estonya	1.340.127	23,7	317.610
Litvanya	3.329.039	8,4	279.639
Bulgaristan	7.563.710	3,3	249.602
Letonya	2.248.374	5	112.418
Kıbrıs Rum Kesimi	803.147	12,2	97.983
Lüksemburg	502.066	11,7	58.741
Malta	412.970	8,5	35.102

Kaynak: Zengin ve Eryılmaz, 2013

Tablo 1.3 incelendiğinde engelli nüfusunun en çok olduğu ülke İngiltere olurken, nüfusuna oranla en fazla engelli ise Finlandiya’da yaşamaktadır (Zengin ve Eryılmaz, 2013).

Amerika Birleşik Devletleri nüfusunun %19,3’lük kısmını engelli bireyler oluşturmakta olup, bu oran yaklaşık 50 milyon nüfus sayısına karşılık gelmektedir. Bu sayının 2030 yılında 100 milyon civarına yükselmesi beklenmektedir (Atak, 2008; Yaylı ve Öztürk, 2006).

Türkiye’de engellilere yönelik, sayı, oran, demografik ve sosyoekonomik alanlardaki sağlıklı verilere ilk defa TÜİK’in 2002 yılında gerçekleştirmiş olduğu Türkiye Özürlüler Araştırması raporunda ulaşılmaktadır. TÜİK’in bu raporunda, ülkemizdeki engellilerin toplam ülke nüfusuna oranı %12,29’dur. Cinsiyet noktasında yapılan değerlendirmede ülkemizdeki toplam erkek nüfusunun %11,10’u, toplam kadın nüfusunun ise %13,45’i kadın engellilerden oluşmaktadır (TÜİK, 2004). Engel türleri bağlamındaki dağılımlar ise aşağıda Tablo 1.4’te gösterilmiştir.

Tablo 1.4 Türkiye’de Engelli Nüfus Oranları

Toplam Engelli Nüfus			Ortopedik, Görme, İşitme, Dil ve Konuşma ve Zihinsel Engelli Nüfus			Süreç Hastalığı Sahip Olan Nüfus		
Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
12,29	11,10	13,45	2,58	3,05	2,12	9,70	8,05	11,33

Kaynak: TÜİK, 2004

Tablo 1.5’te ise Türkiye’de yaşayan engellilerin yaş, cinsiyet, yerleşim yeri ve eğitim durumları itibarıyla toplam nüfus içerisindeki oranını vermektedir (TÜİK, 2004).

Tablo 1.5 Türkiye’de Yaşayan Engelli Bireylerin Yaş, Eğitim Durumu, Yerleşim Yeri ve Cinsiyete Göre Dağılımı

Yaş Grubu	Erkek %	Kadın %	Toplam %
0-9	4,69	3,56	4,15
10-19	4,98	4,28	463
20-29	7,59	7,04	7,30
30-39	10,43	12,42	11,44
40-49	15,15	21,08	18,07
50-59	22,56	32,67	27,67
60-69	31,60	42,02	36,97
70 ve üzeri	39,77	47,77	43,99
Bilinmeyen	6,30	14,17	11,68
Toplam	11,10	13,45	12,29
Eğitim Durumu	Erkek %	Kadın %	Toplam %
Okuma-yazma bilmeyen	25,75	51,26	36,37
Okuma-yazma bilen	74,22	48,74	63,62
Okuma-yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	7,95	7,32	7,69
İlkokul	47,21	32,22	40,97
Ortaokul veya dengi meslek okulları	6,98	3,78	5,64
Lise veya dengi meslek okulları	8,98	3,97	6,90
Yükseköğrenim	3,10	1,45	2,42
Toplam	11,10	13,45	12,29
Yerleşim Yeri	Erkek %	Kadın %	Toplam %
Kent	11,38	13,99	12,70
Kır	10,69	12,63	11,67
Toplam	11,10	13,45	12,29

Kaynak: TÜİK, 2004

1.1.3.2. Dünyada Yasal Düzenlemeler

Hukuk kuralları toplumsal yaşamdaki barışı, eşitliği, düzeni, güvenliği ve insan haklarını korumaya yarayan en önemli unsurdur. Yaşamları boyunca sosyal, kültürel, eğitim, istihdam, ulaşım ve erişim gibi birçok alanda geri planda kalmış engelli bireylerin hukuksal yapıda tam anlamıyla haklarının korunduğu bir engelli hukukundan bahsetmek çok zordur (Çitil ve Üçüncü, 2018).

İnsan hakları ve temel özgürlüklerin korunması, evrensel barışın sağlanması ve tüm insanların eşitliği ilkeleri ile kurulan Birleşmiş Milletler engelli haklarına ilişkin en büyük çabayı gösteren kuruluştur. BM’nin bu alanda yapmış olduğu yasal düzenleme ve etkinlikler daha önce Tablo 1.1’de kronolojik olarak gösterilmişti. Tekrar belirtmek gerekirse 1948 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda kabul edilen *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi* temel hak ve özgürlüklerin korunması anlamında en önemli yasal düzenlemedir. Bu bildirgenin 2,3,16,22,23,25 ve 26. maddeleri engelliler hakkında taraf devletlere önemli sorumluluklar yüklemektedir (ÖZİ, 1999).

Engellilere yönelik ilk yasal düzenleme BM Genel Kurulunda 1975 yılında kabul edilen *Birleşmiş Milletler Sakat Hakları Bildirisi*’dir. 3 Aralık 1981 tarihinde BM Genel Kurulunda 1982 yılının Engelliler Yılı olarak kabul edilmiş ve bu tarih ileriki yıllardan

itibaren 3 Aralık Dünya Engelliler Günü olarak hatırlanmaya başlamıştır. Yakın geçmiş olarak tabir edebileceğimiz 13 Aralık 2006 tarihinde Birleşmiş Milletler tarafından *Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi* kabul edilmiştir (Çitil ve Üçüncü, 2018). Bu sözleşmeye göre, engelli bireylerin tüm hak ve özgürlüklere tam ve adil bir şekilde erişebilmelerini sağlamak ve güçlendirmek amaçlanmıştır.

Avrupa Birliği'ne (AB) üye ülkelerin neredeyse tamamı aynı zamanda BM üyesidir. Bu sebeple BM tarafından kabul edilen yasal düzenleme ve etkinlikler AB ülkeleri tarafından da kabul görmüştür. Bu kapsamda AB ülkeleri de engellilerin sosyo-ekonomik yaşam şartlarına katkı sağlamak adına birçok etkinlik ve çalışmalar düzenlemiştir. 3 Aralık 2001 yılında Avrupa Konseyi tarafından 2003 yılı Avrupa Engelliler Yılı olarak kabul etmiş ve bu kapsamda engellilerle ilgili bilinç düzeyinin artırılması hedeflenmiştir. Bu kapsamda, 2003 yılında birçok etkinlik düzenlenmiş ve yapılan çalışmaların başarılarını ölçmek ve “İstihdamda ve İşte Eşit Muamele Direktifinin üye ülkeler nezdinde etkin olarak benimsenmesi ve uygulanması kapsamında Avrupa Engellilik Eylem Planının 2010 yılını da kapsayacak bir sürede uygulanması sağlanmıştır (Çitil ve Üçüncü, 2018).

1.1.3.3. Türkiye’de Yasal Düzenlemeler

Türkiye’de 1950 yılına kadar engellilere yönelik haklar sadece tıbbi destek niteliğindeyken, 1951 yılında hayata geçirilen bir düzenleme bir milat niteliği taşımaktadır. Bu düzenleme, özel eğitim hizmetlerinin bir yasal düzenleme ile Sağlık Bakanlığı’ndan alınarak Milli Eğitim Bakanlığı’na devridir. Yapılan bu düzenlemenin amacına bakıldığında, konunun sadece tıbbi bir destek olmadığına farkına varılmış olması ve eğitim konusunun da ağırlık kazanması gerektiği şeklinde bir politika değişikliğine gidilmesidir (Özgökçeler ve Alper, 2010).

1961 ve 1982 Anayasalarında engelliliğin korunması anayasal bir hak olarak güvence altına alınmış ve sonraki yıllarda hayata geçirilen yasa, yönetmelik, yönerge ve tüzüklerle sosyal politikalar hayata geçirilmiştir (Küçükali, 2014). Anayasamızın 50/I, II maddeleri “*Kimse, yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz. Küçükler ve kadınlar ile bedenî ve ruhî yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar*” şeklinde hüküm altına alınmış ve bu hüküm ile çalışma yaşamının engelliler için özel olarak düzenlenmesi gerektiği yasal olarak korunmuştur (Altan, 2008). Anayasa’nın 61 inci Maddesindeki “*Devlet, sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır*” hükmü ile engellilerin sosyal güvence altına alınmasının sosyal devletin görevi olduğu vurgulanmıştır (Şişman, 2011). Ayrıca 12 Eylül 2010 tarihinde halk oylaması

neticesinde kabul edilen Anayasanın 10'uncu maddesine “Çocuklar, yaşlılar, özürllüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz” hükmü eklenmiştir

(<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf>, erişim tarihi: 10.04.2022).

Ülkemizde engellilere yönelik ilk özel kanun 5378 sayılı Özürllüler Kanunu olarak 2005 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu noktada belirtilmesi gereken en önemli husus, Kanun'un adının 25.04.2013 tarih ve 6462 sayılı Kanun ile 5378 sayılı Kanun olmak üzere mevzuatta “sakat” veya “özürllü” olarak ifade edilen tüm terimler “engelli” olarak değiştirilmiştir (<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/05/20130503-1.htm>, erişim tarihi: 10.03.2022).

5378 sayılı Kanun'un Amaç başlıklı 1 inci Maddesi “Bu Kanunun amacı; engellilerin temel hak ve özgürlüklerden faydalanmasını teşvik ve temin ederek ve doğuştan sahip oldukları onura saygıyı güçlendirerek toplumsal hayata diğer bireylerle eşit koşullarda tam ve etkin katılımlarının sağlanması ve engelliliği önleyici tedbirlerin alınması için gerekli düzenlemelerin yapılmasını sağlamaktır.” şeklinde ifade edilmiştir.

Türkiye’de çalışma hayatına ilişkin esas teşkil eden 4857 sayılı İş Kanunu’nda da anayasal çerçevede engelli bireylerin istihdamına ilişkin önemli düzenlemeler getirilmiştir. Söz konusu Kanunun 30'uncu maddesi ile kamu ve özel sektör işyerlerine engelli çalıştırma zorunluluğu getirilmiştir. Madde hükmü uyarınca, elli ve daha fazla işçi istihdam eden işyerlerinin kanunun belirlediği oranlarda engelli, eski hükümlü ve terör mağduru çalıştırma yükümlülüğü bulunmaktadır. Buna göre, özel sektör işyerlerinde % 3, kamu işyerlerinde ise % 4 oranında engelli çalıştırmak zorunludur. Kanuna göre işverenin bu yükümlülüğe uymaması halinde idari para cezası ile cezalandırılacağı belirtilmekte olup, başka bir cezai müeyyide getirilmemiştir (Centel, 2010; Çelik vd. 2014; Manav, 2006).

5393 sayılı Belediye Kanunu, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ve 2006 tarihli Büyükşehir Belediyeleri Engelli Hizmet Birimleri Yönetmeliği ile yerel yönetim içerisindeki belediyelerin engellilere karşı olan görev ve sorumlulukları düzenlenmiştir. Bu bağlamda, engelli bireylerin sosyal yaşamlarındaki hak ve özgürlüklerine ilişkin olarak kentleşme ile birlikte yerel yönetimin en önemli kuruluşları olan belediyelere önemli görev ve sorumluluklar düşmektedir (Metin, 2017).

13.02.2011 tarihinde TBMM’de kabul edilen ve torba yasa olarak ifade edilen 6111 sayılı Kanun ile 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu’nun 100'üncü maddesine yeni fıkralar eklenmiştir. Buna göre “Ancak engelliler için; engel durumu, hizmet gerekleri, iklim ve ulaşım şartları göz önünde bulundurulmak suretiyle günlük çalışmanın başlama ve bitiş saatleri ile öğle dinlenme süreleri merkezde üst yönetici, taşrada mülki amirlerce farklı belirlenebilir.”

hükmü getirilmiştir. Bunun yanında yine 657 sayılı Kanun 101'inci Maddesine göre, engelli memurlara isteği dışında gece nöbeti ve gece vardiyası verilemeyeceği hüküm altına alınmıştır. Yine aynı kanunun 53'üncü Maddesi ile de kamu kurum ve kuruluşlarında %3 oranında engelli memur çalıştırılması zorunluluğu getirilmiştir (<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.657.pdf>, erişim tarihi: 10.03.2022).

İKİNCİ BÖLÜM

ENGELLİLERİN TURİZM ENDÜSTRİSİNE KATILIMI

2.1. Turizm Kavramı

Turizm kelimesi köken olarak Latin dilinde “dönme, dönüp dolaşma, hareket etme” anlamlarına gelen “tourne” sözcüğünden türemiştir. Ayrıca Fransızca “dönme” anlamına gelen *tourner* veya *tour* sözcüğü de bu alanda kullanılmaktadır (Dinçer, 1993). “Turizm”, “turist” sözcükleri dünyada ilk kez İngilizler tarafından 1800’lü yıllarda kullanılmakla birlikte dilimize Fransızcadan yerleşmiştir. Bu bağlamda seyyah kelimesi turisti, seyahat kelimesi ise turizm sözcüğü ile karşılık bulmuştur (Özdemir, 1992).

Dünyanın emek yoğun sektörlerinin başında gelen turizm, gerek ekonomik gerekse de pazar potansiyeli bakımından en büyük endüstrilerden biridir. Bu endüstri, devletler, şirketler ve örgütler tarafından anlamak, ekonomik getirilerini artırmak ve daha da geliştirmek adına büyük bir ilgi görmektedir. Zira, turizm sektörü günümüzde 1 milyar insanın seyahat ederken ve hareketliliğin dünya ekonomisine katkısı 1 trilyon dolardır (WTO, 2012). Turizmi anlamak ve geliştirebilmek için, dünü, bugünün ve geleceğini anlamak gerekir (Akoğlan Kozak vd., 2013). Pek çok araştırmacı, turizm endüstrisinin tarihini insanoğlunun dünya üzerinde var oluşuna kadar götürmektedir (Gürdal, 1995). Turizmin tarihsel gelişimi üzerine yapılan çalışmalara yönelik eserlerde her ne kadar tarih öncesi döneme vurgu yapılmış olsa da, modern anlamda sanayi devrimi ile başladığı fikri ise ağırlık kazanmaktadır (Solmaz, 2019). Gürdal (1995) da yapmış olduğu çalışmasında, ülkelerin gelirleri ve ekonomik kalkınmalarında önemli bir yere sahip olan turizmin, sanayi devrimi sonrasında büyük bir gelişim ivmesi yakaladığını ve sosyal, siyasal, kültürel alanlarda önemli değişimler sağladığını ortaya koymuştur.

İnsanoğlunu bir yerden başka bir yere seyahat etmeye iten faktörlerin temelinde merak duygusu yer almaktadır (Usta, 2002). Bu bağlamda, İpek Yolunun sadece bir ticaret yolu olmasının ötesinde doğunun gizemli dünyasının keşfedilmesini sağlaması, 15. yüzyılda coğrafi keşifler sayesinde dünya hakkında bilinen ve bilinmeyen birçok yeni keşfe ve bilgiye öncülük etmesi sağlamıştır. Bu sayede deniz aşırı seyahatler artmasını sağlayarak Fransa ve İtalya gibi ülkelerde sanat ve bilim alanında rönesans ve reform gibi önemli hareketlerin oluşumuna sebebiyet vermiştir. Netice itibarıyla, merak duygusu dünya üzerinde bilim, sanat, kültür ve dönüşüm alanında önemli kazanımlar sağlamıştır (Acar, 2020).

II. Dünya Savaşı sonrasında hızla gelişen ve dönüşüm gösteren dünya düzeninde özellikle teknolojik gelişmelerin gündelik yaşamdaki etkileri turizm sektörünün gelişimi ile

paralellik göstermiştir (Solmaz, 2019). 1980'li yıllardan itibaren dünyadaki hızlı küreselleşmenin etkileri turizm sektöründe yoğun olarak hissedilmiş ve her on kişiden birinin çalıştığı bir sektör haline gelmiştir (Bahar ve Bozkurt, 2010). Kalkınma alanında ülkelerin ihtiyaç duydukları döviz girdisini sağlamada çok büyük bir paya sahip olan turizm sektörünün sağlamış olduğu bu avantajın farkında olan ülkeler, küresel rekabet ortamında önemli avantaj sağlamaktadırlar (Alper ve Erdem, 2005). Günümüz küresel ekonomisinde telekomünikasyon ve enformasyonla beraber dünyanın en büyük üç temel hizmet sektöründen biri olma konumunda turizm sektörü yer almaktadır (Kızılgöl ve Erbaykal, 2008). Ancak, turizm gelir getirici etkisi dolayısıyla sadece ekonomik yönüyle değerlendirmek doğru olmamaktadır. Çünkü turizm, sosyal, kültürel, siyasal ve ekolojik yönleriyle toplumsal ve sosyal yapı üzerinde de önemli etkilere sahiptir. Karaman ve Avcıkurt (2007) yapmış oldukları çalışmada turizmin sosyal ve toplumsal yapısı üzerinde değerlendirmeler yapmış ve gerek bireyin gerekse de toplumsal yapının önemli yapı taşları olan kültür, aile, sosyal yapı ve eğitim üzerinde turizmin önemli etkilerin olmasının, turizmin sosyolojik bir olgu olduğunu ortaya koymaktadır.

2.1.1. Turizmin Tanımı

Turizm alanında yapılan çalışmalarda karşılaşılan en büyük sorun, karmaşık ve çok yönlü yapıya sahip olan turizmi tam bir tanımının yapılmasının güçlüğüdür (Aydın, 2012). Bu sorun, turizmin öznesinde insanın yer almakta olup, sosyolojik, siyasal, kültürel, ekonomik birçok unsurun bileşiminden etkilenmesinden kaynaklanmaktadır (Maviş vd., 2002).

Günümüzde insanlar hayatlarını idame ettirdikleri yerlerden hareket ederek başka coğrafyalara çeşitli amaçlar doğrultusunda seyahat etmektedirler. Bu seyahatleri sırasında çeşitli ulaşım imkanlarından faydalanmakta ve yine çeşitli konaklama işletmelerinde geçici olarak ikamet etmektedirler. Turizm faaliyeti her ne kadar modern dünya ile hayatımıza girmiş gibi düşünülse de, geçmişi insanlık tarihinin başlangıcına kadar uzanmaktadır. Turizm bilimsel alandaki ilk tanımlaması XIX. sonlarına kadar uzanmaktadır. Bu dönemde yazarlar, konuya değişik yönleriyle değinmiş ve değişik bir takım tanımlar geliştirmişlerdir (Maviş vd., 2002).

Guyer-Feuler tarafından 1905 yılında ortaya atılan ilk turizm tanıma göre; insanların dinlenme ihtiyaçları, doğayı ve sanatı merak etmesi, hızla gelişen sanayi ve ticaret ile birlikte ulaşım ağında meydana gelen gelişim sayesinde ulusların birbirlerini tanımalarını sağlayan modern bir olgudur (Sezer, 2010).

Bu dönemde birçok bilim adamı tarafından turizm alanında yapılan bazı tanımlamalar şu şekildedir;

Herman Von Schullar; yabancıların başka bir ülke, bölge veya şehirden bir destinasyona geçici süreyle gelmesi sonucu ekonomik anlamda ortaya çıkan olaylar bütünü turizm olarak tanımlamaktadır (Kozak vd., 2001).

M. Meyer'e göre, her bireyin farklı derecelerde hissetmek üzere rutin yaşantısından uzaklaşmak adına ortaya çıkan psikolojik etmenlerden kaynaklı yer değiştirme olayı olarak tanımlanmaktadır (Kozak vd., 2001).

Hunziker (1951)'e göre ise turizm, devamlı kalma veya para kazanma amacı gütmeyen yabancıların herhangi bir bölgeye yapmış oldukları seyahatlerdir.

Uluslararası Bilimsel Turizm Uzmanları Birliği (AIEST) tarafından 1980'li yıllarda "turizm" tanımı yeniden ele alınarak şu şekilde tanımlanmıştır. Bu tanımlamaya göre turizm; *"insanların devamlı ikamet ettikleri, çalıştıkları ve her zamanki olağan ihtiyaçlarını karşıladıkları yerlerin dışına seyahatleri ve buralardaki, genellikle turizm işletmelerinin ürettiği mal ve hizmetleri talep ederek, geçici konaklamalarından doğan olaylar ve ilişkiler bütünü"* şeklinde tanımlanmıştır (Boz, 2006).

Bu tanım bir seyahat veya konaklamanın turizm olayı olarak sayılıp sayılmaması yönünde birtakım kriterler ortaya koymaktadır (Maviş vd., 2002). Bu kriterler;

- Seyahatin devamlı ikamet edilen yerin dışında yapılması,
- Konaklamalarda genellikle turizm işletmeleri tarafından üretilen mal ve hizmetlerden istifade edilmesi,
- Konaklama unsurunun geçici olması,
- Seyahatin amacının, gelir getirici bir faaliyetten kaynaklı yapılmaması.

2.1.2. Turizmin Etkileri

Turizm, küreselleşen dünya düzeninde en hızlı büyüyen ve gelişen sektörlerinin başında gelmektedir. Turizmin istihdam, gelir, ödemeler dengesi ve bölgesel kalkınma üzerinde önemli etkilere sahiptir. Ayrıca turizm sektörü birçok alt endüstri ve sektörle de iç içe bir etkileşimi olduğundan, ekonomik ve sosyal yönden etkileri toplumu birçok yönden etkilemektedir. Turizm sektörü ekonomik etkilerinin yanında destinasyon bölgesinin sosyal ve kültürel yapısı üzerinde de önemli katkılar sağlamaktadır (Saridoğan, 2019).

Turizm sektörünün etkilerine yönelik yapılan çalışmalar neticesinde, ekonomik etkileri açısından aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır (Aktaş, 2005:163; Özkök, 2006:90-95; Çımat ve Bahar, 2003:1-2; Akova, 2006:4; Avcıkurt, 2003: 31; Ünlüören ve Kılıçlar, 2004:1; Vermont,

2000:3; Selçuk ve Başar, 2006:55; Unur, 2004:114-138; Stynes, 2007:1; Kar vd., 2004:87-90; Yavuz, 2006:162; Carstensenvd., 2003:2; Koç, 2003:90).

- Turizm sektörü, dünya ekonomisi üzerinde gelir getirici bir etkiye sahip olmakta ve bu yönüyle yatırım yapılabilir ve gelişen bir yapıya sahiptir.
- Turizm sektörü döviz getirisi, cari açıkların giderilmesi gibi milli gelir üzerinde önemli etkilere sahiptir.
- Ekonomik gelişmişlik düzeyi geri kalan ülkeler açısından doğal ve tarihi değerlerini pazarlayarak, turizm sektörü aracılığıyla gelirlerini artırma imkanına sahip olabilmektedir.
- Yoksul ülkeler açısından turizm sektörünün gelişimi son derece önemlidir.
- Turizmin ekonomik etkileri olumlu olarak algılanırken, sosyal ve kültürel etkileri ise olumsuz olarak algılanmaktadır.
- Turizm sektörü hükümetler açısından istihdam, enflasyon ve işsizliğe çare bulma noktasında önemli bir yere sahiptir.
- Seyahat ve turizm endüstrisindeki büyüme ve gelişme, ülkelerin ve şehirlerin ekonomik gelirlerinin artmasına katkı sağlamaktadır.
- Özellikle kırsal bölgelerin kalkınmasında turizm sektörünün önemi son derece büyüktür.
- Ekonomik getiri ve maliyetler bölgesel farklılıklar gösterebilmektedir.
- Turizm sektöründe makineleşme ve otomasyonel olanakların sınırlılığı ve daha çok emek yoğun bir sektör olması, sektörün istihdam yoğunluğu diğer sektöre oranla ağırlık göstermektedir.
- Ekonomist dergisine göre (2004) turizm sektörü 48 sektörü doğrudan etkileyen bir potansiyele sahiptir.
- Turizm sektöründe elde edilen gelirler birçok sektör tarafından (otel, seyahat acenteleri, toptancılar, perakendeciler, vergiler, yiyecek-içecek işletmeleri gibi) paylaşılmaktadır.

Turizm yapısal olarak turist ile ziyaret edilen bölgede yaşan yerel halk arasında sosyo-kültürel bir etkileşim içerisine girmektedir. Çünkü, seyahat sırasında turistler, toplumsal alışkanlıklarını, kültürlerini, değer yargılarını ve yaşam biçimlerini de beraberinde taşımaktadırlar (Kozak, Kozak ve Kozak, 2010). Bu konuda genel kabul gören görüş, ziyaret edilen ülke veya bölgenin, turist gönderen ülkeden daha fazla sos-kültürel etkiye maruz kaldığı yönündedir (Doğan, 2004). Buna karşın, gerek ekonomik yapı gerekse de sosyo-

kültürel yapı olarak birbirine yakın ülkelerde etkileşimin daha fazla görülürken, yapı olarak birbirinden uzaklaştıkça etkileşiminde arttığı görülmektedir (Demircioğlu, 1997).

Turizmin ziyaret edilen bölgenin sosyal ve kültürel yapısı üzerinde olumlu etkilere sebep olduğu gibi olumsuz etkilerinin de gözlendiği şeklinde de algılamalar vardır (Özel, 2014). Olumlu olarak ifade edebileceğimiz etkileri; hoşgörü ve anlayış seviyesindeki artış, kadın hakları üzerinde ilerlemeler, kültürel varlıkların korunması adına yeni kurumların ortaya çıkması ve boş zamanın etkili ve verimli kullanımı yönünde teşvik imkânı sağlaması gösterilebilir (Akış Roney, 2011; Kozak, Kozak ve Kozak, 2010). Turizmin destinasyon ve bölge halkı üzerinde olumsuz etkilerinin olduğu da tartışılan konulardandır (Özel, 2014). Bu konuda olumsuz olarak atfedilen etkiler ise; ahlaki değerlerin kaybedilmesi, yabancılara karşı düşmanca tavır takınılması, dildeki yabancılaşma, suç oranlarında meydana gelen artış, kültürün metalaşması, yabancı turistlerin giyim ve yaşam biçimlerinin taklit edilmesi ve gösteriş, turizm bölgelerinde görülebilecek olumsuz sosyo-kültürel etkiler arasında gösterilmektedir (Berber, 2003; Tuna, 2012; Beeton, 2006; Kozak, Kozak ve Kozak, 2010; Doğan, 2004; Akış Roney, 2011). Berber (2003) turizmin toplumun sahip olduğu gelenekler, görenekler, düşünce ve tutumları üzerinde yarattığı olumsuz etkileri ve tahribatını “kültürel kirlenme” olarak tanımlamış ve meydana gelen bu kirliliğin toplumsal düzeyde yeme içme alışkanlıkları ve giyim kuşam başta olmak üzere pek çok alanda kendini gösterebileceğini ortaya koymuştur. Literatür taraması incelendiğinde, turizmin sosyokültürel etkilerinin daha çok destinasyon bölgesin yaşayan yerli halk üzerindeki etkileri üzerinde ağırlıklı olarak çalışıldığı söylenebilir (Özel, 2014).

2.1.3. Turizmin Gelişimi

Turizm sektörü, dünyanın en çok gelir sağlan ve en hızlı gelişim göstermekte olan sektörlerinin başında gelmesi dolayısıyla ülkelerin ekonomi politikaları üzerinde önemli bir yere sahiptir. Özellikle, 20. yüzyılın ikinci yarısında ekonomik ve teknolojik gelişimin hız kazanması ile birlikte turizm dünya ekonomisi üzerinde önem kazanmaya başlamıştır. Bu gelişme, klasik turizm anlayışı olarak deniz-kum-güneş üçlemesinde kitle turizmi olarak hızlı bir gelişim göstermekle beraber, bu turizm türünün yarattığı tahribat sonucu alternatif turizm türlerinin gelişimine sebep olmuştur. Turizm ülkemizde ise, özellikle 1980’li yıllardan itibaren gelişim gösteren bir sektör olmuştur (Gülbahar, 2009).

2.1.3.1. Türkiye’de Turizmin Gelişimi

Yirminci yüzyılın özellikle ikinci yarısı ile birlikte dünya üzerinde hızlı bir gelişim ivmesi gösteren turizmin ülkemizdeki gelişimi özellikle 1980 yılından itibaren görülmektedir.

1980 öncesinde turizmin gelişimi için devletin yeterli desteği vermediği bilinen bir gerçektir. Bu noktada yabancı sermaye olarak da gerekli katkı ve destek ise alınamamıştır. Bunun sebebi ise, yerli sermaye karşısında yabancı sermayenin ülke ekonomisine bir katkı yapmadığı gibi yerli sermayeyi bitirme noktasına getireceği yönünde yönetici ve yerli ekonomistlerdeki düşünce yapısının hâkim olduğudur (Bozer, 2001). Türkiye, 1980 sonrasında turizmi ekonomi için önemli bir itici güç olarak görmeye başlamış ve bu amaçla ekonomik olarak büyük kaynaklar ayırmaya başlamıştır. Ortaya konulan bu abalar sayesinde turizm, ülkenin lokomotif sektörü haline gelmiştir (Unur, 2000). Ayrıca, 12.03.1982 tarihinde TBMM tarafından kabul edilen 2634 sayılı Turizm Teşvik Kanunu'nun ülkemizde turizmin gelişimi ve teşviki noktasındaki önemi büyüktür.

Turizm, ülkemizin ödemeler dengesi üzerinde döviz girdisi olarak ihracatta sonra ikinci sırada yer alırken birçok farklı sektör ile doğrudan ilişkili olması ve dünyanın en büyük üç hizmet sektöründen biri olmasının da ekonomik gelişimimiz üzerindeki etkisi büyüktür (Çınat ve Bahar, 2003). Bu bağlamda, Türkiye'deki toplam iş gücünün yüzde 16'sının bu sektörde istihdam ediliyor olması son derece önemlidir (Kasman ve Kasman, 2004). 1993 yılından itibaren turizmi geliştirmek amacıyla kalkınma planlarına bu alanda konular eklenmiştir. Kalkınma planlarında yer alan konular aşağıda belirtilmiştir (Kozak vd., 2001).

- Ülkemize gelen turist sayısında artış sağlamak,
- Turizmde öncelikli yerleri tespit ederek, fiziksel ve alt yapı imkanlarını tamamlamak,
- Turizmden sağlanacak döviz miktarını ve ödemeler dengesine sağlayacağı katkıyı artırmak,
- Tanıtım ve pazarlamaya ağırlık vermek,
- Teşvik ve kredi politikalarına ağırlık vermek,
- Doğal varlıkları korumak,
- Yabancı yatırımları teşvik etmek,
- Kamunun alt yapı imkânlarını, özel sektörün ise üst yapı imkânlarını geliştirmesini sağlamak,
- Konaklama ve ulaşım imkânlarını teşvik etmek,
- Turizm eğitim politikalarını geliştirmek.

2.1.3.2. Dünyada Turizmin Gelişimi

İnsanoğlunun dünya üzerinde var olduğu andan itibaren gelişmeye başlayan turizmin modern anlamda gelişiminin II. Dünya savaşıdan sonra başladığı genel kabul görmektedir.

Bu bağlamda 1950’li yıllardan itibaren yirminci yüzyılın ikinci yarısında önemli bir gelişim ve büyüme ivmesi kazanmaya başlayan turizm günümüzdeki evrensel boyutlara ulaşmıştır (Solmaz, 2019).

Turizm, Dünya Turizm Örgütü’nün (UNWTO) verileri incelendiğinde, dünyada son 60 yılda en hızlı büyüyen ve gelişen sektörlerin başında gelmektedir. 1960 yılından günümüze kadar geçen sürede bazı kriz dönemleri haricinde gerek turist sayısı gerekse de turizm geliri genel olarak hep artış eğiliminde olmuştur (Dilek ve Kulakoğlu Dilek, 2017). Bu bağlamda, yıllar itibariyle turizme katılım sayılarına bakıldığında bu gelişim görülebilir. 1980 yılında 278 milyon kişi turizme katılırken, bu sayı 2000 yılın 674 milyona ve 2016 yılı itibariyle 1 milyar 235 milyona yükselmiş olup, uluslararası turizm geliri de 1 trilyon 220 milyar dolara ulaşmıştır (UNWTO, 2017).

Dünyada turizmin gelişim göstermesindeki unsurların başında, ulaştırma alanındaki gelişmeler gelmektedir. İkinci dünya savaşı sonrasında ulaşım alanında meydana gelen yapısal değişiklikler neticesinde demir ve deniz yolu taşımacılığı önemini yitirmiştir (Göksan, 1978). Bu durum nihayetinde, 1960 yılından itibaren daha önce devletler tarafından yürütülebilen ve son derece yüksek maliyetli olan havayolu taşımacılığı serbest bırakılmış ve ucuzlayan maliyetler sebebiyle önem kazanmaya başlamıştır (Forsyth, 2006).

1980’li yıllarda dünyada üzerinde yaşanan büyük ekonomik kriz ile petrol piyasasında meydana gelen fiyat artışları turizm sektöründe daralmaya sebebiyet verirken, 1990’lı yıllarda ise SSCB’nin dağılması sonucu soğuk savaş döneminin sona ermesine paralel olarak yeniden bir gelişim ivmesi kazanan turizm sektörü yabancı sermayedeki artış ve gelişimle beraber hızlı bir büyüme sürecine girmiştir (Dilek ve Kulakoğlu Dilek, 2017). Bu noktada, otel, restoran, müze, alışveriş merkezi, golf sahaları ve kongre merkezleri özellikle bu dönemde yatırıma dönüşmüştür (Güngör, 2011).

2000’li yılların başında ABD’nin “11 Eylül Saldırısı” neticesinde Afganistan’ı ve yine ABD tarafından 2003 yılında Irak’ın işgali, insanların güvenlik endişesiyle uzun süreli uçuş tercihlerini etkilemesi sonucu turizmde bir daralma sürecine girilmesine sebep olmuştur. 2004 yılında ise Hint Okyanusunda meydana gelen tsunami ve depremin etkisiyle turist davranışları üzerinde önemli değişiklikler görülmüştür. Benzer şekilde sars virüsü kuş gribi salgınlarında uluslararası turizm faaliyetlerini etkileyen faktörler olmuştur. Yakın geçmiş olarak 2001 yılı başlarında Arap Baharı olarak adlandırılan süreçte Tunus, Mısır, Lübnan, Fas ve Ürdün’de meydana gelen iç savaş sonucu önemli destinasyon merkezi olan bu ülkelerin turizm gelirlerinde önemli küçülmelere sebep olmuştur. Aynı dönemde IŞİD terör örgütünün

saldırıları, terörizm endişesiyle turizm hareketinde önemli daralmalara sebep olan başka bir faktör olmuştur (Dilek ve Kulakoğlu Dilek, 2017).

2.2. Engelli Turizmi

Literatürde engellilerin turizme katılımlarını tanımlayan iki terim vardır. Bunlar; “engelli turizmi” ve “erişilebilir turizm”dir (Ayyıldız vd., 2014). Darcy ve Dickson (2009), engelli turizmini, engellilerin çevresine bağımlılık duymadan, adil ve insan onuruna yakışır bir şekilde turizm faaliyetlerine katılım süreci olarak tanımlamıştır. Smith (2014) ise, çeşitli engel türüne sahip bireylerin turizm faaliyetlerine katılımlarının sağlanarak elde ettikleri turizm deneyimlerinin geliştirilmesi sürecini erişilebilir turizm olarak tanımlamıştır.

Temel bir insani hak olan turizmin, dünyadaki tüm bireyler için erişilebilir olması gerekir (Yıldız vd., 2017). Bu bağlamda engelli turizmi, dünyada hızla gelişim gösteren bir pazardır. Gezmek, eğlenmek, rahatlamak ve iyi vakit geçirmek her birey gibi engellilerinde hakkıdır (Öztürk vd., 2008). Dünya Turizm Örgütü (WTO) tarafından 1999 yılında “Turizmde Global Etik İlkeler Bildirgesi” kabul edilmiştir. Bu bildirmede; engelli, çocuk, yaşlı, etnik azınlıklar gibi toplumdaki savunmasız grupların gelişimi adına turizmin katkı sağlaması gerektiği ve yine aynı bildirmede, turizm değerlerinin tüm insanlığa ait olduğu, engelli bireylerinde bu haktan faydalanabilmek adına gereken desteği alması gerektiği de hüküm altına alınmıştır (<https://www.unwto.org/ethics-culture-and-social-responsibility>, erişim tarihi: 16.03.2023).

2.2.1. Engelli Turizminin Önemi

Engelli turizmi, dünyadaki engelli sayısındaki yüksek oran ve bu kişilerin yanlarında aileleri veya da refakatçileri eşliğinde seyahat edebildikleri düşünüldüğünde turizm açısından çok değerli bir konuma sahiptir (Zengin ve Eryılmaz, 2013). Turizme katılmak engelli bireylerde, fiziksel ve ruhsal yönden gelişimine katkı sağlamakla beraber yaşam kalitelerinin artmalarına katkı sağlayarak yeni yerler ve kültürler tanımalarına imkân sağlamaktadır. Toplumsal açıdan ise, sosyal adaptasyon ve eşitsizliğin önüne geçilerek toplumsal ilişkilerine birçok katkı sağlamaktadır (Çizel vd., 2012). Blichfeldt ve Nicolaisen (2011)’e göre, turizm aktivitesine engelli bireyin katılması, ona bakıcılık eden ailesi veya da refakatçisi için hayatlarında bir mola vermek demektir. Fakat, engelli bir bireyin bakıcısı veya da ailesinden bağımsız olarak turizme katılımının sağlanabilmesi engelli turizmi açısından son derece önemlidir (Ayyıldız, Atay ve Yazıcı, 2014).

2.2.2. Dünyada Engelli Turizmi

Dünyada ve özellikle de gelişmiş ülkelerde engellilerin turizme katılımına yönelik yasal düzenlemelere ağırlık vermesi ve bu düzenlemelerin etkisinin gözlenmesi ile birlikte engellilerin sosyal hayata daha fazla katılabilir hale geldikleri görülmektedir (Artar ve Karabacakoğlu, 2013). Bu bağlamda, engellilerin iş hayatı ve sosyal hayata katılımına yönelik devletin ayırdığı bütçe ve sosyal hayata sağladığı katkı neticesinde engelliler turizme daha fazla katılım sağlayabilmektedir (Bağcı, 2017). Örneğin, Avrupa’da engelli bir birey aylık 3.000-10.000 Euro arasında bir gelire sahiptir (Kilimci, 2008). Böylelikle, engelli birey turizme katılım için ekonomik olarak büyük bir sorunu çözmüş bulunmaktadır. Surrey Üniversitesi tarafından gerçekleştirilen çalışmada Avrupa’da 46 milyon zihinsel ve fiziksel engelli bireyin yaşadığı ortaya konmuş ve bu engelli nüfusunun %70’inin turizme katıldığı tespit edilmiştir. Bu bireylerin, turizme refakatçileri veya da aileleri ile seyahat ettikleri düşünüldüğünde Avrupa’da yaklaşık 130 milyon kişinin engelli turizmüne katıldığı ve bireylerin de turizme 80 milyar Euro katkı sağlayacağı tahmin edilmiştir (Buhalis vd., 2005). İngiltere’de 1995 yılında kabul edilen “Engelliler Ayrımcılıkla Mücadele Yasası’nın (Disability Discrimination Act) engelli turizmüne verilen katkı açısından önem arz etmekte ve bu yasa ile engellilere turizm sektörü işletmeleri de dâhil olmak üzere ayrımcılık yapmak suç olarak kabul edilmiştir (Shaws, ve Coles, 2004).

İspanya’da 2000 yılında ulaşılabilir plajlar projesi hayata geçirilmiş ve 2005 yılında ise engelli ve yaşlı bireylere yaşamsal destek sağlamak üzere 1 milyon euro başlangıç bütçeli bir fon oluşturulmuştur (Eryılmaz, 2010). İtalya’da 2004 yılında engelli turizmüne yönelik bakanlık düzeyinde projeler hayata geçirilmiştir. Ayrıca İtalya’da sadece engellilere hizmet veren turizm acenteleri bulunmaktadır (Artar ve Karabacakoğlu, 2003). Fransa’da ise 2007 yılı itibarıyla turizm ve engelli alanında faaliyet gösteren 2.385 kuruluş bulunmaktadır Ayrıca Uluslararası Plajlar Projesi kapsamında 2005 yılında engellilere 44 plajda personel ve teknik destek imkânı sağlanmaktadır (Merve, 2012).

Bergier (2010) tarafından engellilerin daha çok hangi tür ve çeşitte turizme ilgi duydukları yönünde yapmış olduğu çalışmanın sonuçlarına göre; %66 ulusal turlar, %15 rehabilite-spa merkezleri, %12 oranında aile ile yapılan seyahatleri, %3,9 bahçe ve rekreasyon, %1,3 oranında ise uluslararası turlar şeklinde sıralanmıştır. Huh ve Singh (2007) tarafından engelli ailelerin tatil tercihlerine yönelik yapmış olduğu çalışmada; ailelerin %85,6’sının gecelik konaklamayı, %14,4’lük bir kısmı ise günübirlik konaklamayı tercih ettiği ortaya konulmuştur. Bratucu vd. (2016) tarafından engellilerin hangi durum ve yerlerde sorun yaşadıklarına ilişkin yapmış olduğu çalışma bulgularına göre; %27’si turistik gezilerde,

%17'si ulaşım, %16 alt yapı yetersizlikleri, %15 oranında ise konaklama temelli sorunlardan kaynaklı olduğu ortaya konulmuştur. Mihaela (2012) tarafından otellerdeki engelli kayıtlarının olup olmadığına yönelik yapmış olduğu çalışma sonuçlarına göre; %88 oranında otellerde veri kaydı bulunmazken, sadece %12 oranındaki otelde veri kaydının mevcut olduğu tespit edilmiştir. Veri kaydı tespit edilen otellerdeki engellilerden %86'sının işitme, %32'sinin görme ve işitme, %40'ının ise fiziksel engelli olduğu anlaşılmıştır.

2.2.3. Türkiye’de Engelli Turizmi

Ülkemiz açısından “Engelli Turizmi” güncel bir konu niteliğindedir. Engellilere yönelik hakların yasal dayanağı olmasına rağmen, sosyal yaşama yeteri kadar katılamadıkları gibi turizm aktivitesinden de yeterli düzeyde faydalanamadıkları bilinen bir gerçektir. Fakat son yıllarda engellilerin sosyal yaşama olduğu gibi turizme de katılımlarını artırmak için bir takım gelişmeler gözlenmektedir (Zengin ve Eryılmaz, 2013).

Ülkemizde 1982 yılında yürürlüğe giren 2634 sayılı Turizm Teşvik Kanununa istinaden hazırlanan ve 21.06.2005 tarihinde Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren Turizm Tesislerinin Belgelendirilmesine ve Niteliklerine İlişkin Yönetmelik ile mevzuatımıza bir düzenleme getirilmiştir. Yapılan düzenlemeye göre, en az 80 oda ve üzeri kapasiteye sahip otel veya tatil köylerinde, en az bir adet olmak üzere, toplam oda kapasitesinin ise %1'i oranında odanın engelli bireylere tahsis edilmesi, tesis girişi, tuvaletler, yeme içme alanlarında da asgari düzenlemelerin yapılması gerektiği zorunluluk haline getirilmiştir (<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/06/20050621-11.htm>, erişim tarihi: 16.03.2023). Bu bağlamda, engellilerin turizme katılımına ilişkin en büyük sorun konaklama ve ulaşım alanındaki eksikliklerden kaynaklanmaktadır. Ancak, bu fiziksel sorunların aşılabilmesi bir maliyet sorunu oluşturduğu için engelliler ya göz ardı edilmekte ya da kanunların zorunlu kıldığı asgari şartları sağlanmakla yetinilmektedir. Ülkemizde yapılan saha araştırmaları da konuya ilişkin genellikle turizmin arz yönü ile ilgili çalışmalar yapıldığı görülmüştür (Yıldız vd., 2017). Başka bir ifadeyle, turizm tesislerinin engellilere yönelik ne derece hazır olduğu konusu üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Bu bağlamda, Artar ve Karabacakoğlu (2003) tarafından yapılmış bir çalışma bulunmaktadır. Söz konusu çalışmada, dört ve beş yıldızlı otellerin engellilere yönelik yeterlilikleri araştırılmış ve çalışma sonucunda, bünyelerinde engellilere yönelik düzenlemelerinin olduğunu bildiren otel oranı % 61 olmakla beraber, düzenlemeleri olmadığını bildiren otel oranı ise %31'dir.

TÜRSAB tarafından 2008 yılında ülkemizde gerçekleştirilen bir araştırma neticesinde, ülkemizde engelli yatak kapasitesi en yüksek ilin 605 yatak kapasitesi ile Antalya yer alırken,

159 adet engelli odasına sahip bulunan Muğla ikinci sırada yer almaktadır (TÜRSAB, 2008). Ülkemizin ilk, Avrupa'nın ise en büyük engelli oteli Muğla iline bağlı Marmaris ilçesinde bulunmaktadır. Dört yıldıza sahip bu otel, 72 oda ve 200 yatak kapasitesine sahiptir. Tesiste, engellilerin rahatça tatil yapıp istedikleri gibi hareket edebilmesi adına her türlü erişilebilirlik sağlanmıştır. Otelde 26 oda engelli bireylere ayrılmış olup, geri kalan odaları ise engelli bireylere refakat eden kişiler için ayrılmış durumdadır (Engelliler.biz platformu, 2014).

2.3. Engellilerin Turizme Katılımında Karşılaştıkları Kısıtlar

Turist, kendini seyahati boyunca psikolojik, sosyal ve fiziksel olarak odaklayan sebeplerin yanında, destinasyonun ulaşılabilirliğini, imajını ve değerlerini hesaplayarak karar vermektedir (Çakıcı ve Aksu, 2007). Bu bağlamda, engellilerin turizme katılımına yönelik yapılan çalışmalarda turizm işletmeleri, seyahat acenteleri, yeme-içme işletmeleri ve konaklama tesislerinin engellilere sunduğu hizmetlerdeki eksiklikler, engellilerin turizme katılımını olumsuz etkilediği tespit edilmiştir (Öztürk vd., 2008; Buhalis ve Michopoulou, 2011; Shaw and Coles, 2004; Eichhorn vd., 2007; Westcott, 2004; Germ ve Schleien, 1997; Öztürk ve Yaylı, 2006). Başka bir ifadeyle, engellilerin turizmde karşılaştıkları kısıtlar ile engelli bireylerin turizme katılım niyetleri arasında negatif yönlü bir ilişkinin var olduğu tespit edilmiştir (Jackson 1993; Smith 1987). Bu sebeple, engelli bireylerin turizme katılımını artırabilmek adına kısıtların ortadan kaldırılması gerekmektedir (McKercher vd., 2003; Öztürk vd. 2008; Israeli 2002).

Literatür incelemesi yapıldığında engellilerin turizme katılımında karşılaştığı engeller benzer özellikler taşımaktadır. Gladwell ve Bedini (2004) engelli bireylerin turizmde karşılaştığı kısıtları sosyal, duygusal ve psikolojik etmenler olmak üzere üç grupta incelemiştir. Bu kısıtların; bireysel, yapısal ve kişilerarası olarak nitelendiren çalışmalarda bulunmaktadır (Crawford ve Godbey 1987; Crawford vd. 1991).

Murray ve Sproat'a (1990) göre, engelli bireylerin seyahat kısıtları ekonomik (konaklama ve ulaşım), fiziksel (aktivite yetersizliği) ve davranışsal (iletişim) olmak üzere yine üç grupta sınıflandırmıştır. Öztürk ve Yaylı (2006)'ya göre ise bu kısıtlar içsel ve dışsal kısıtlar olmak üzere iki grupta sınıflandırılmıştır. Engelli bireylerin turizm kısıtlarını ortaya koymaya çalışan Smith (1987), bu kısıtları içsel engeller, çevresel engeller ve etkileşimsel engeller olmak üzere üç başlık altında tanımlamıştır. Ayrıca Smith (1987), çalışmasında engellilerin turizme katılım sürecinde karşılaştıkları kısıtların etkisini öğrenilmiş çaresizlik algısı altında bir dizi etkene bağlı olduğunu ifade etmiştir. Bu kısıtları aşağıda belirtildiği üzere incelemek mümkündür.

2.3.1. İçsel Engeller

İçsel engeller, turizm faaliyetine katılmadan önce ortadan kaldırılması gereken engellerin başında gelmektedir. Bu engeller, bireylerin turizm faaliyetine katılma güdüsünü kazanması ile ilgili olup, birey bu engelleri bireysel çabası veya da profesyonel destek aracılığıyla aşması mümkün olabilmektedir (European Comission, 2004).

Öztürk ve Yaylı (2006), içsel faktörleri iki başlık altında incelemiştir. Bu faktörler; ana engeller ve ekonomik engeller olup, aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 2.1 Turizm ve Seyahat Faaliyetlerine Katılan Engelli Bireylerin Karşılaştığı İçsel Engeller

İÇSEL NEDENLER	
Ana Nedenler	Ekonomik Nedenler
Bilgi eksikliği	Ekonomik yetersizlik
Sosyal beceri yetersizliği	Gelir farklılıkları
Sağlıkla ilgili engeller	Engellilerin seyahatlerinde refakatçiye ihtiyaç duyması
Fiziksel ve psikolojik nedenler	
Engelliler için seyahatin hak olarak görülüp görülmemesi	

Kaynak: Öztürk ve Yaylı, 2006: 6

Eichhorn ve diğerleri (2007), engelli bireylerin turizme katılımlarında karşılaştıkları en büyük sorunun bilgi eksikliği olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda, ulaşım ve konaklama işletmeleri ile seyahat acentelerinin sunmuş olduğu bilginin yeterli olmasının yanında güvenilir olması da son derece önemlidir (Bağcı, 2017).

Strain ve Odom, (1986) sosyal beceri yetersizliğini iki başlıkta belirlemiştir. Birincisi sosyal becerilere sahip olamaması, ikincisi ise sosyal becerilerini gösterebileceği bir ortama sahip olamamasıdır. Bu bağlamda, fiziksel yetersizliği dolayısıyla sosyal becerisi düşük olan engellilerin turizme katılım noktasında kısıtlarla karşılaşacağı da gözlenmektedir.

Engelli bireylerin seyahat kararı verirken geçmiş deneyimlerini göz önünde bulundurmakta ve geçmiş deneyimler birey üzerinde olumlu ya da olumsuz etkilere sebebiyet verebilmektedir. Bu nedenle, engelli bireylerin psikoloji yapısının anlaşılabilmesi için seyahat engellerinden etkilenme süreci ve psikolojik etmenlerinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir (Kenzhebayeva ve Boylu, 2018).

Seyahat hakkı, temel bir insan hakkıdır. Bu hak anayasal ve uluslararası sözleşmeler ile de garanti altına alınmıştır. Bu hakkın, bir insani hak olarak görülmesi ve toplum tarafından da doğru bir şekilde algılanması, engelli bireylerin turizme katılımında karşılaştıkları içsel bir nedenin önüne geçilmesini sağlayacaktır. Birçok engelli bireyin beraberinde en az bir kişi refakatinde seyahat etmek durumunda olduğu düşünüldüğünde, bu

kısıtların ne kadar geniş bir kitleyi içerdiği de daha iyi anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, engellilerin yaşadığı içsel problemlerin toplumsal anlamda çarpan etkisi de artmaktadır. Çünkü, diğer sağlıklı bireyler gibi bir aile ve sosyal çevresi olan engellilerin, turizme katılımda yaşayacağı olumsuzluklar, onlarla ailesi ve beraberinde sosyal çevresini de etkilemektedir (Daruwalla ve Darcy, 2005). Dolayısıyla aile bireyleri, tatil tercihlerini engellilere göre planlamak zorunda kalmaktadırlar. Bu bağlamda, Huh ve Singh (2007) tarafından engelli bireye sahip ailelerin tatil tercihlerine yönelik yapmış olduğu çalışma önemlidir. Çalışma sonuçlarına göre engelli bireye sahip ailelerden %85,6'lık bir kısım gecelik konaklamayı tercih ederken, %14,4 oranında ise günübirlik konaklamayı tercih etmektedir. Tatil tercihlerinde dönem olarak %37,8 oranında yaz mevsimini, %27,6'sı sonbahar, %20,9'u ilkbahar ve %13,7'si ise kış mevsimini tercih ettiği ortaya konulmuştur. Yine aynı çalışmada, engelli bireye sahip ailenin son 12 ayda yaşadıkları tatil deneyimlerinden memnun kalıp kalmadıkları sorusuna ailelerin, %51'lik bölümü memnun kaldıklarını söylerken, %48,2'si ise memnun kalmadığını belirtmiştir.

Engellilerin işgücü piyasasındaki yeri ve istihdamına bakıldığında, dünyada olduğu üzere ülkemizde de son derece düşüktür. Ülkemizde engelli istihdamına yönelik olarak politikalar geliştirilmektedir. Ancak, engelliler sadece bu sorunu yaşayan bireyler olarak sınırlandırılmaz. Çünkü, engelli yakınlarına bakmak zorunda olup, çalışma hayatından uzak kalmak zorunda olan aile fertleri de sosyo-ekonomik engelli bireylerdir (Cam ve Demir, 2018). Bu noktada, Türkiye'de engelli araştırması sonucunda engelli bireyler arasında istihdamı, işgücü ve işsizlik oranları Tablo 2.2. de gösterilmiştir.

Tablo 2.2 Türkiye'de Engellilerin İşgücüne Katılım, İstihdam ve İşsizlik Oranları

	İşgücüne Katılma Oranı	İstihdam Oranı	İşsizlik Oranı
Toplam	21,71	18,36	15,46
Kent	25,61	21,15	17,43
Kır	17,76	15,53	12,58
Erkek	32,22	27,52	14,57
Kadın	6,71	5,27	21,54

Kaynak: DİE, 2009: 15

2.3.2. Çevresel Engeller

Engellilerin turizme katılımda karşılaştıkları sorunların başında çevresel engeller gelmektedir. Çevresel engeller genel anlamda, ekolojik kısıtlamalar, ulaşım kısıtları, kural ve yönetmeliklerden oluşmaktadır (Çizel ve Çizel, 2014). Smith'e (1987) göre ise çevresel faktörler; mimari engeller, tutumsal sorunlar ve ekolojik engellerden oluşmaktadır. Tutumsal

kısıtlar, engelli bireylerin seyahatlerini rahat bir şekilde geçirebilmeleri için gerekli uygulamaları yerine getirmelerine yönelik tutumları içermektedir. Mimari engeller, mekanların mimari yapılarından kaynaklanan engellerdir. Ekolojik engeller ise, destinasyonun doğal yapısından kaynaklı (engebeli arazi, dik yokuşlar vs.) oluşan engellerdir. Dünyada ve ülkemizde engellilerin karşılaştığı çevresel engeller, en çok çalışılan konuların başında yer almaktadır.

Bratucu (2016) tarafından Romanya’da Brasov şehrinin engelli turizmi açısından uygunluğu araştırılmıştır. Çalışma kapsamında Brasov’u ziyarette bulunan 1119 yabancı ve yerli turist üzerinde anket çalışması yapılmıştır. Çalışma, idareciler ve tur operatörleri için önemli yol gösterici sonuçlar içermektedir. Brasov kentinin sürdürülebilir turizm açısından gösterdiği gelişim takdir edilmekle birlikte, engelli bireylerin karşılaştığı sorunlarda ortaya konulmuştur. Bratucu vd. (2016) engelli bireyleri turizme katılımda en çok hangi konularda sorun yaşadıklarına yönelik ortaya koyduğu oranlar son derece önemlidir. Bulgulara göre; en çok problem %27 oranında turistik gezilerde, %17 oranında ulaşım, %16 alt yapı ve %15 oranında ise konaklama odaklı sorunlardır.

Mihalea (2012) da Romanya’daki otel işletmelerinin engelli turizmini engelleyen sorunlar ile altyapı eksikliklerini araştırmıştır. Çalışma kapsamında Timisoara ve Arad kentlerindeki 60 otel yöneticisi ile engelli turizmini engelleyen unsurlar üzerine anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucuna göre, kurumların engelli turizmi konusunda etkili çalışmalarda bulunmadığı, ayrıca engelli turizmne yönelik en büyük sorunun ulaşım olduğu ortaya konulmuştur.

Tozlu vd., (2012), Çanakkale’nin engelli turizmi açısından destinasyon bölgelerinin uygunluğu araştırılmıştır. Çalışmada Çanakkale’deki destinasyon bölgelerindeki konaklama işletmelerinin ve ziyaret noktalarının engelli turizmi açısından uygun olmadığı, turistik alanların diğer çekim merkezlerine uzak olduğu, engel bireylerin daha fazla bedensel efor sarf etmek zorunda kaldıkları ve engellilere yönelik hazırlanan oda sayılarının yetersiz oldukları tespit edilmiştir.

Yaylı ve Öztürk (2006) Antalya’daki dört ve beş yıldızlı otellerden oluşan 14 konaklama tesisindeki yöneticilere “işletme yöneticilerinin bedensel engelli pazarına bakış açılarını” belirlemek etmek üzere 7 sorudan oluşan bir anket uygulaması yapılmıştır. Yapılan çalışma sonucunda, otellerin yıldız sayıları arttıkça, otel yöneticilerinin engelli turizmne bakış açıları daha iyimser bir hal aldığı ve daha çok bedensel engelli ağırladıkları görülmüştür.

Pehlivan (2012) ise, Antalya ilindeki beş yıldızlı 5 farklı otelde, engelli odalarının uygunluğuna yönelik bir çalışma gerçekleştirmiştir. Çalışma sonuçlarına göre; engelli odalarının otel mimarisine sonradan eklendiği, zemin kata yerleştirilmedikleri, engellilerin acil bir durum karşısında resepsiyona erişimi sağlayacağı “acil durum butonunun” bulunmadığı ve odalardaki banyoların yeterli genişliğe sahip olmadığı tespit edilmiştir.

Engelli turizmine yönelik yapılan araştırma sonuçlarına göre, bu pazarın büyümekle beraber özellikle ülkemizde yeterince tanınmadığı ve bu alana yatırım yapma noktasında isteksiz davrandıkları ortaya konulmuştur (Yıldız, Yıldız ve Karaçayır, 2017).

2.3.3. Etkileşimsel Engeller

Engelli bir bireyin turizm endüstrisine katılabilmesi için doğru ve verimli bir iletişime ihtiyacı vardır. Ayrıca turizm faaliyeti süresince ihtiyaç duyulan beceriyi de göstermesi gereklidir. İşte, engelli bireylerin karşılaştığı iletişim engelleri ve beceri uyumsuzlukları etkileşimsel engeller olarak tanımlanmaktadır (Çizel ve Çizel, 2014). Özellikle konuşma ve işitme engelli bireyleri göz önüne aldığımızda etkileşimsel engellerin ortadan kaldırılmasının son derece önemlidir. İşitme veya konuşma engeli olan bir bireyin, sağlık bir bireyle yaşayacağı iletişim sorunu veya beceri ve kabiliyeti kısıtlı görme-ortopedik bir engelli bireyin turizm katılmada sorun yaşayacağını hissetmesi ve bu sebeple turizme katılmaktan vazgeçmesi beklenen bir sonuçtur.

Cavinato ve Cuckovich (1992) engelli bireylerin seyahatlerini üç farklı şekilde organize ettiklerini söylemiştir. Bu yöntemler, tur operatörleri, seyahat acenteleri ve bireysel organizasyonlardır. Engelli bireyler, seyahatler hakkında yararlanacağı durumlardan haberdar olmadığı düşünülürse, seyahat acentelerinin sunulan mal ve hizmetler hakkında önemli görevler düşmektedir. Bu bağlamda, seyahat acentelerinin engellileri bilgilendirmeleri son derece önemlidir. Engelli bireylerle iletişime geçecek personelin davranışları son derece önem taşımakta olup, seyahatin sorunsuzca geçmesi konusunda doğru bir iletişimle doğru bilgilendirmelerde bulunmalıdır (Veitch ve Shaw, 2011).

Engelli bireyler beceri kabiliyeti düşük bireyler olmaları dolayısıyla seyahatlerini sorunsuz geçirebilmeleri için kısıtlı becerileri ile sorunsuz bir tatil geçirmek isterken, karşılaştıkları durum ve sorunları uyumsuzluk yaşamadan atlatmaya gayret gösterirler. Bu bağlamda, turizm sektöründe görev alan çalışanların da engelli bireylere becerileri ölçütünde destek olarak seyahatlerini sorunsuz geçirmelerini sağlamaya yardımcı olmaları son derece önemlidir.

2.3.4. Öğrenilmiş Çaresizlik

Öğrenilmiş çaresizlik kavramı ilk kez Seligman ve Hiroto tarafından ortaya atılmıştır. Bu kavramının literatüre girmesi ve bugün ki anlamını kazanması Overmeir ve Seligman'ın “çaresizliğin öğrenilebilir bir durum” olduğunu açıklamaya yönelik yapmış olduğu deneysel çalışmaların sonuçları neticesinde kazandırılmıştır (Overmeir ve Seligman, 1967). Kavramsal olarak, bireyin hayatında meydana gelen herhangi bir olay veya durum karşısında, daha önceki başarısızlıklarından yola çıkarak, başarıya ulaşmasının mümkün olmadığı, olayların kendi kontrolü dışında geliştiğini düşündüğünü kanıksayarak psikolojik olarak eylemsizliğe yönelmesi anlamına gelmektedir (Sekman, 2006). Öğrenilmiş çaresizlik; bireyin motivasyonel, duygusal ve bilişsel olarak kaybına uğramasına sebep olmaktadır (Seligman ve Maier, 1968).

Birey, yaşamı içerisinde her zaman başarısızlık duygusu yaşamasa da bir işi başarmada yetersizlik duygusu yaşayabilmektedir (Gelir, 2009). Çünkü birey, yaşantısında öğrenilmiş çaresizlik duygusu altında “ne yapsam olmuyor” gibi yargılara vararak bir çaresizlik ve motivasyon düşüklüğü içerisine girebilir (Koğ ve Başer, 2011). Birey, kendisinin kontrolü dışında gelişen ve sonucunda başarısızlığa uğrayacağını düşündüğü için yaşantısında artık inancını yitirmeye başlamaktadır. Yani, birey artık çaresizliği öğrenmeye başlar. Çaresizliği öğrenen birey, artık hayatında kontrol edebileceği, başarabileceği durumlarda dahi pasif ve eylemsiz bir tavır alır (Tutar, 2007). Başarısızlık duygusu içerisindeki bireyin artık benlik duygusunu yüksel olması, başarılı olması ve geleceğe güvenle bakması beklenemez bir durumdur.

2.4. Motivasyon

İnsan davranışlarını anlayabilmek ve etkilemek adına öncelikle ihtiyaçlarını belirlemek gerekir. Bu bağlamda ihtiyaçlar insan davranışlarının temelini oluşturmaktadır. Bireyin davranışlarını anlayabilmek için onu bu davranışa sevk eden ihtiyaçlarını bilmek gerekir. İnsan ihtiyaçlarını ilke kez bilimsel olarak ele alan ve bu bağlamda güdülemeye ışık tutan bilim adamı Abraham H. Maslow'dur (Eren, 2001). Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi insan ihtiyaçları ve motivasyonla ilintili olarak dünyada en çok bilinen motivasyon kuramıdır (Porter vd., 2003). Bu hiyerarşi; fizyolojik, güvenlik, sevgi ve ait olma, saygınlık duyma ve kendini geliştirme ihtiyacı olmak üzere beş aşamalı şekilde ele alınmıştır. Maslow'a (1970) göre, insanlar doğuştan sahip olduğu bir takım davranışlarına yön veren ihtiyaçlara sahiptir. Bu ihtiyaçlar, karşılanıncaya kadar devam eder ve karşılandıktan sonra hiyerarşik bir düzenle aşağıdan yukarıya doğru devam eder.

Motivasyon kavramı, Latince “movere” ve İngilizce “motive” sözcüğünden türetilmiştir. Türkçede tam olarak anlamlandırmak zor olmakla birlikte “harekete geçirici, güdü, saik” şeklinde nitelendirilmektedir (Eren, 2004).

2.4.1. Motivasyonun Tanımı

Motivasyon, insanı harekete geçirerek hareketlerinin yönünü belirleyen korku ve ihtiyaçlardır. Başka bir ifadeyle, bireyi belirli davranışlara yönelmeye iten etkenlerdir (Fındıkçı, 2009). Diğer bir tanımına göre güdüleme, bir ihtiyaçla ortaya çıkan ve ihtiyacın karşılanması ile sona eren süreçtir. İhtiyacın giderilmesi için bir takım faaliyetlerin ortaya konulması sonucu ihtiyacın giderilmesi ile sonuçlanması gerekir (Tevrüz, 1999). Psikolojik bir olgu olması sebebiyle motivasyonu birçok tanımını yapmak mümkündür. Literatürde yer alan tanımlardan bazıları şu şekildedir (Alan, 2006).

- “Kişilerin belirli bir amacı gerçekleştirmek için kendi arzu ve istekleri ile davranmaları”
- “Örgütün ve bireylerin ihtiyaçlarının tatminle sonuçlanacak bir iş ortamı oluşturarak bireyin harekete geçmesi için etkilenmesi ve isteklendirilmesi süreci”
- “Bireyleri, onların özel bir tavırla hareket etmelerine, davranmalarına teşvik eden; kendilerinden veya çevrelerinden kaynaklanan çeşitli güdü ve güdüler topluluğu”
- “Bir hareketin yönü, şiddeti ve devamlılığı üzerine çabuk ve derhal yapılan etki”
- “Bir şey yapma isteğidir ve yapılan fiilin bireyin ihtiyaçlarını tatmin etme yeteneği sürdükçe bireyde bulunur.”
- “Davranışın nasıl başladığı, sürdürüldüğü, yönlendirildiği, durdurulduğu ve tüm bunlar sürerken organizmada mevcut olan öznel reaksiyonlar.”
- “Güdülerin etkisiyle eyleme geçme ve gerçekleştirme sürecidir.”

Yapılan tüm bu tanımlardan yola çıkarak motivasyonun temelini oluşturan üç temel unsurdan bahsedilebilir. Bu unsurlar;

- İnsan davranışını tetikleme
- Bu davranışı yönlendirme
- Bu davranışı sürdürme

İnsan davranışının tetikleme, bireyin içerisinde onu çeşitli davranışları sergilemeye iten güdüler ve güdüleri tetikleyen çevresel etkenlerdir. İkinci unsur, insanı hedefe doğru yönelmesi eylemidir. Üçüncü faktör ise, bireyin hedefe doğru hareket etmesi ya da hareket etmekten vazgeçmesi olayıdır (Şahoğlu, 1982).

2.4.2. Motivasyonun Önemi

Motivasyon olmadan bir eyleme geçmek, başarıya ve sonuca ulaşmak imkansızdır. Bu yüzden bireysel veya örgütsel olarak bir başarıya ulaşmanın temel faktörü motivasyondur (Ayütrk, 2010). Motivasyon, bireyin ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli ortamın yatarılması ve böylelikle bireyin ihtiyaçlarını karşılamak için harekete geçmesini sağlar (Alan, 2006).

Motivasyon fonksiyonları değişik şekillerde hayatın her alanında karşımıza çıkabilmektedir. Toplumun en küçük topluluğu olan ailede anne babanın sınıfı geçmesi şartıyla çocuğuna bisiklet ya da bir hediye alacağını vaat etmesi gibi. Benzer bir şekilde işverenin işçisini veya antrenörün sporcusunu hedefe ulaştırmak adına başvurdukları unsur motivasyondur. Kısacası, başarıya ulaşmak isteyen herkesin başvuracağı ilk ve en güçlü yöntemdir (Telman, 2003).

Motivasyon davranışını etkileyen üç temel güdü mevcuttur. Bunlar; korku, görev ve sevgi ile saygıdır. Birey korkudan kaynaklı olarak motive oluyorsa, bunu mecburiyetten yapar. Görevden kaynaklı olarak motive oluyorsa, yapılması gerektiği için yapmaktadır. Sevgi-saygıdan dolayı motive olduğunda ise, bunun istenildiğini bildiği için motive olur (Alan, 2006).

Motivasyon, günümüzde pek çok sektörü ve bu sektörlerle etkileşim halinde olan insanları da doğrudan etkileyen bir unsurdur. Turizm, üretim, yönetim ve pazarlama gibi sektörlerde motivasyonun etkisi son derece büyüktür. Örneğin, turizm işletmelerinin sunmuş oldukları hizmetler, müşterilerinin psikolojik tatmin düzeylerine hitap eden bir unsurdur. Ayrıca, sunulan bu hizmetin üretiminde kullanılan da yine emek yoğun insan faktörüdür. Dolayısıyla gerek arz gerekse de talep unsuru olarak hizmetin merkezinde yer alan insanın motivasyon sayesinde kendini tamamlaması sağlanabilir (Köroğlu, 2011).

2.4.3. Engellilerin Turizme Katılımında Karşılaştıkları Kısıtların Motivasyona Etkisi

İnsanlar, günlük hayatın monotonluğundan uzaklaşarak seyahatlere katılmaktadırlar. Seyahat hakkı her birey gibi engelli bireylerinde yaşamsal bir hakkıdır. İnsanların farklı istek ve taleplere sahip olması ve farklılık göstermesi, turizm sektörü açısından da farklılıklar göstermektedir (Pearce, 1982). Engelli ve yaşlı turistlerin seyahat nedenlerine bakıldığında, genellikle sağlık, sosyalleşme, günlük hayatın sıradanlığından uzaklaşma, rahatlama, heyecan ve yeni yerler tanıma ve ziyaret etme hisleri gelmektedir (Buhalis vd., 2005). Kanada’da bu bağlamda yapılan bir araştırmaya göre, engelli turistlerin %45’lik bir kısmının aile ve arkadaş ziyareti, %21’nin dinlenme, %7’i sağlık, %6’sı iş ve yine %6’sı spor ve arkadaşlık amacıyla seyahat etmektedirler (Westcott, 2004).

Engelli bireyler özel durumları, bakıma ve ilgiye olan ihtiyaçları dolayısıyla genellikle yalnız seyahat etmekten kaçınmaktadırlar (Bağcı, 2017). Freeman ve Selmi (2007) tarafından, Fransa’da yapılan bir araştırmanın sonuçları, engellilerin güçlü aile bağlarına sahip olduklarını ve bu nedenle çok nadiren yalnız başlarına turizm ve boş zaman aktivitelerine katılmaktadırlar.

Literatür yazının da engellilerin turizme katılımında karşılaştıkları kısıtların turizm motivasyonları üzerinde negatif bir etkiye sahip oldukları belirtilmektedir (Smith, 1987). Bu sebeple, engellilerin karşılaştıkları bu dezavantajlı durumun ortadan kaldırılması gerektiği ortaya konulmuştur (Öztürk vd., 2008). Engelli bireylerin karşılaştıkları kısıtlar ortadan kaldırıldığında, turizm motivasyonlarının artacağı ve turizme katılımlarının artacağı yönünde ortaya konulan genel bir düşünce hâkimdir. Ayrıca, algılanan kısıtlar ile davranışsal sonuçlar arasında doğrudan bir ilişki bulunduğu noktasında bulgular zayıf kalmaktadır. Bu iki değişken arasındaki bağı kuvvetlendirecek bazı unsurlar bulunmaktadır. Bu unsurlar; motivasyon gücü, öğrenilmiş çaresizlik ve bireyin durumsal değerlendirmeleridir (Çizel ve Çizel, 2014).

Çizel ve Çizel (2014) tarafından engelli kısıtları ve turist olma niyeti arasındaki duygusal ilişkiyi belirleyen turizm motivasyonu ve öğrenilmiş çaresizlik) ilişkiyi belirlemeye yönelik bir çalışma yapmıştır. Çalışma kapsamında 239 katılımcıya anket uygulaması yapılmıştır. Çalışma kapsamında elde edilen bulgulara göre, engelliler turizme katılımında karşılaştıkları engeller sebebiyle, kendilerini çaresiz hissettikleri ve bu sebeple turizme katılma motivasyonlarının düşmekte ve seyahat fikrinden vazgeçtikleri ortaya konulmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ENGELLİ BİREYLERİN KISITLARININ TURİZM FAALİYETİNE KATILIMINDAKİ ETKİSİ

3.1. Araştırmanın Problemi

Günümüz toplam dünya nüfusunun büyük bir kısmını engelli bireyler oluşturmaktadır. Öyle ki; Dünya Bankası ile Dünya Sağlık Örgütü iş birliğinde yapılmış olan güncel çalışma sonuçlarına bakıldığında bugün dünya üzerinde 1 milyar engelli bireyin yaşamını sürdürdüğü belirlenmiştir (Dünya Sağlık Örgütü (WHO), 2011). Bu sayıya hayatının belli bir bölümünde geçici engel durumu yaşayabilen (hamilelik, yaşlılık, kaza sonucu meydana gelebilen olaylar vb.) bireyler de eklendiğinde ortaya çıkan tablonun ne kadar büyük bir nüfus kitlesini teşkil ettiğini görmek mümkündür. İşte bu kadar büyük bir nüfus yoğunluğuna sahip engelliler hakkında en güzel benzetmeyi, dönemin Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri görevini üstlenen Kofi Annan'ın, 3 Aralık Dünya Engelliler Günü dolayısıyla yapmış olduğu bir konuşmada, engellilerin dünyanın en büyük azınlığı olduğunu söyleyerek yapmıştır. Bu büyük azınlığın diğer sağlıklı bireyler gibi bir takım fizyolojik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarının herhangi bir ayırım yapılmaksızın karşılanması gerekmektedir. Toplumdaki tüm bireyler için bu ihtiyaçların karşılanması sürecinde sosyo-ekonomik ölçütler bağlamında birtakım zorluklarla karşılaşılması şüphesizdir. Bu durum, engelli bireyler açısından ise daha büyük bir sorun olmaktadır. Çünkü diğer sağlıklı bireylerle kıyaslandığında engellileri dezavantajlı kılan birtakım kısıtlılıkları mevcuttur. Bu kısıtlar ne kadar aza indirgenirse, engelli bireylerin yaşam alanı o derece insani yaşam standartlarına yükselmiş olur. Koca (2010), dünyada yapılan araştırmalarda engelli bireylerin yaşamlarını daha rahat sürdürebilmelerine yönelik sunulan hizmetlerin engelli bireylerin toplum içerisinde sosyal bir yer edinmelerinde önemli bir paya sahip olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda, turizme yönelik hayata geçirilen bir takım plan ve politikalarda engellilerin turizme katılımı sürecinde önemli katkılar sağlamaktadır. Seyahat hakkının temel bir “insan hakkı” olduğunun İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 13. maddesinde tanımlanmış olması önemli olduğu gibi, aynı zamanda anayasal düzeyde güvence altına alınmış “eşitlik hakkı” da dikkate değer bir durumdur.

Turizm faaliyetine katılma niyeti, bireylerin sosyal, ekonomik, psikolojik bir takım unsurların birleşimi sonucu meydana gelen bir süreçtir. Bu karar sürecinde ve sonrasında turizme katılım aşamalarında insanlar bir takım sorunlarla karşılaşabilmektedir. Engelli bireyler, diğer sağlıklı bireylere kıyasla, bu süreçte engel durumlarına göre bir takım kısıtlarla karşı karşıyadırlar (Smith, 1987). Bir diğer ifadeyle, engelli bireylerin turizm endüstrisine

katılım ve memnuniyet düzeyleri bakımından birçok kısıtlayıcı unsurla mücadele vermeleri gerekmektedir (Germ ve Schleien 1997:23; Yaylı ve Öztürk 2006: 88). Yau vd. (2004: 946) bu durumu, turizme katılım sürecinde engelli bireylerin de tüm sağlıklı birey gibi bir takım arzu ve ihtiyaçları olmasına karşın, turizm faaliyetlerinin sanki diğer sağlıklı bireyler için tasarlanmış olduğunu ve engellilerin bu hizmete ulaşmak için birçok kısıt ve zorluklarla mücadele etmesi gerektiği şeklinde haksız bir algı oluştuğu ile açıklamaktadır. Çünkü, turizmin talep cephesinde bulunan engelli bireyler, turizm hizmetinden faydalanmak adına seyahat ettikleri destinasyondaki işletmelerin gerekli donanımsal unsurlara sahip olmayışı, engellilerin turizme katılımının önünde bir engel teşkil etmektedir (APGEM, 2012: 8). Ayrıca, turizm işletmelerindeki görevli personelin engelli bireylere sıcak bir yaklaşımda bulunmamaları ile rezervasyon-konaklama süreçlerinde yetersiz bilgilendirmeler ve tur paketlerinde karşılaşılan eksiklikler engelli bireylerin sağlıklı bireyler gibi seyahat etmelerinin önüne geçmektedir (Yau vd., 2004: 947). Tüm bu kısıtlar, engelli bireyi karar aşamasında etkilemekte, kimi zaman da turistik faaliyetlere katılmaktan vazgeçirebilmektedir. Bu doğrultuda, engelli bireylerin, turizm deneyimini ilk kez yaşadıklarında ya da ilk kez seyahat ettikleri bir turizm destinasyonunda tecrübe ettikleri deneyimler onların tekrardan o destinasyona gelme isteği veya turizme yeniden katılmaya karar verme sürecinde önemli bir etken olmaktadır (Murray ve Sproats, 1990'dan akt. Yau vd., 2004: 948).

Seyahat kararı alma sürecinin çeşitli aşamalarında mevcut birtakım engellerin üstesinden gelmek gerekirken, bu engellerin karar alma sürecinde motivasyonu etkilediği bir gerçektir. Alexandris vd., (2011), motivasyonun birey üzerinde bilişsel, duygusal ve eylemsel birtakım sonuçlara sebep olduğunu ortaya koymuştur. Baloğlu (1999) ise, yukarıda bahsedilen motivasyonun, bireyin bir turizm destinasyonunu tekrar ziyaret etme niyeti üzerinde önemli bir etken olduğunu yapmış olduğu farklı çalışmalarda ortaya koymuştur. Turizmin seyahat kararı alma aşamasında motivasyon, bireyin talep öncülü niteliğindeki bir unsurdur (Lee vd. 2011). Alexandris ve arkadaşları (2011) yapmış oldukları çalışmalarda, engelli kısıtlarını motivasyonun sosyal ve psikolojik bir öncül olduğunu ortaya koymuşlardır. Özetle, turizm faaliyetlerine katılımda karşılaşılan kısıtların motivasyon gücünü azaltabileceği gibi bireyin motivasyon gücünde oluşacak artışın, bireyin turizme katılım niyetinin de güçleneceğini, bu bağlamda karşılaşılan turizm engellerinin seyahat niyeti üzerindeki olumsuz etkisinin motivasyon gücü ile azaltabileceği önerilmektedir (Çizel ve Çizel, 2014).

Turizme katılım isteği ve algılanan turizm kısıtlamaları üzerinde Lee ve arkadaşları (2011) aracı değişkenlerin önemini vurgulamak amacıyla yapmış oldukları çalışmalarında Seligman'ın (1975) ilk defa ortaya atmış olduğu öğrenilmiş çaresizlik teorisini kullanmıştır.

Öğrenilmiş çaresizlik (Seligman 1975), engelli veya engelsiz bir bireyin, hayatında meydana gelen başarısız girişimleri neticesinde bu durumu kabullenip, bir daha asla başaramayacağını kanıksaması ve başarmak için herhangi bir çaba göstermemesi olarak tanımlanabilir. Bu durum, bireyi artık eylemsizliğe ve yaşamını çaba göstermekten uzak tükenmişlik düşüncesine itmekte ve bu durum bireyin turizm açısından seyahat katılımına yönelik karar verme aşamasında bir engel teşkil edecektir. Bu bağlamda, engellilerin seyahat motivasyonunu ve seyahat niyetini etkileyen faktörlerin başında öğrenilmiş çaresizlik algısı yer almaktadır. Sebep olduğu bu etki dolayısıyla, öğrenilmiş çaresizlik teorisinin engelli bireylerin turizm faaliyetine katılım motivasyonu ile seyahat niyetini incelemede uygun bir aracı değişken olduğu da ortaya konulmuştur (Lee vd. 2011).

Tüm bu etkenler dahilinde ve yapılan literatür taramasında engellilerin karşılaştıkları kısıtların öğrenilmiş çaresizlik bağlamında turizm motivasyonuna etkisini inceleyerek karar verme süreci ve turizm deneyimi elde edebilmelerine yönelik ulusal ve uluslararası yazında yeterli düzeyde bilimsel çalışmanın bulunmaması ciddi bir problem olarak görülmüştür.

3.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, engelli bireylerin turizm faaliyetine katılım sürecinde karşılaştıkları kısıtların, turizm motivasyonuna ve karar verme sürecine etkisini incelemektedir. Ayrıca, engelli bireylerin turist olma niyeti aşamasında algıladıkları kısıtların, öğrenilmiş çaresizlik bağlamında karar verme sürecindeki etkisi araştırma kapsamında incelenmiştir. Bu amaç doğrultusunda geliştirilen ve araştırma kapsamında test edilecek olan hipotetik araştırma modeli Şekil 3.1’de gösterilmiştir.

İnsanlar doğuştan veya sonradan meydana gelen bir takım hastalık ve kazalar, doğal afet, savaş veya yetersiz beslenme gibi birçok etmen neticesinde fiziksel, ruhsal ve sosyal kabiliyetlerini kaybedebilmekte, bunun neticesinde ise yaşamsal fonksiyonlarını ve ihtiyaçlarını yerine getirirken zorluklarla mücadele etmek durumunda kalmaktadırlar (Şahin, 2012). Bu durum, engelli bireylerin kısıtları, onları toplumla bütünleştirerek yaşamalarının önünde sorun teşkil etmektedir (Subaşıoğlu, 2008). Yaşamlarında fiziksel ve bilişsel kısıtlarla mücadele etmek zorunda kalan engelli bireylerin ve refakatçilerinin, sosyal hayata katılımları için hayata geçirilen politikaların, engellilerin yaşam kalitesine büyük katkılar sağlayacağı bir gerçektir. Dolayısıyla, engelli bireylerin toplumla iç içe olabilmesi ve kendini soyutlanmışlık duygusundan kurtarabilmesi adına sosyal bir faaliyet olarak nitelendirebileceğimiz turizm son derece önemlidir (Etyemez, 2012). Engellilerin turizm deneyiminden istifade edebilmek için

ve ihtiyaç duyulan tatmin düzeyine ulaşabilmeleri diğer bireylere kıyasla daha güç bir durumdur. Çünkü, turist olma niyetine karar verme aşamasından destinasyona hareket ve turizm deneyimi elde ederek hareket noktasına dönüş sürecinde birçok kısıtla karşı karşıyadırlar. Engelli bireylerin turizm faaliyetinde karşılaştıkları engelleri belirlemeye çalışan Smith (1987), bu faktörleri üç grupta toplamıştır. Bunlar, içsel, çevresel ve etkileşimsel faktörlerdir. Bu noktada yine Smith (1987)'e göre, engellilerin turizm faaliyetine katılma niyeti ile turizmin kısıtları arasında negatif yönlü bir ilişki söz konusudur. Ricardo Paga tarafından 2002-2003 yıllarında İspanya'da, birey ister engelli olsun isterse olmasın turizme ne kadar zaman ayırdığı üzerine bir araştırma gerçekleştirmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, engelli bireyler sağlıklı insanlara göre turizme daha az vakit ayırabilmekte oldukları ortaya konmuştur. Cinsiyet bakımından ise erkeklerin daha az turizme katıldıkları saptanmıştır. Ülkemizde ise, Yörük (2003) tarafından turizm yapılarının engelli bireyler açısından mimari uygunluğuna yönelik yüksek lisans tezi kapsamında gerçekleştirilen çalışma neticesinde İstanbul'da 10 otel işletmesi incelenmiştir. Yapılan çalışma neticesinde otel odalarının sadece tekerlekli sandalyeli engelliler için uygun olduğu, engel türlerinin dikkate alınmadığı ortaya konmuştur. Bu bağlamda, engelli bireylerin turizm faaliyetine katılabilmeleri için bu kısıtların ortadan kaldırılması yönünde politikalar geliştirilmesi önemlidir (İsraili 2002: Mc Kercher vd., 2003; Öztürk vd., 2008). Tüm bu bilgilerden hareketle çalışma amacına yönelik hipotez aşağıdaki gibi oluşturulmuştur.

H₁: Bireylerin seyahat engellilerinin, engelli motivasyon düzeyleri üzerine etkisi vardır.

H_{1a}: İçsel engellerin, motivasyon düzeyleri üzerine etkisi vardır.

H_{1b}: Etkileşimsel engellerin, motivasyon düzeyleri üzerine etkisi vardır.

H_{1c}: Çevresel engellerin, motivasyon düzeyleri üzerine etkisi vardır.

H_{1d}: Öğrenilmiş çaresizliğin, motivasyon düzeyleri üzerine etkisi vardır.

Turist seyahat davranışlarını etkileyen pek çok unsur bulunmakla birlikte bunların başında motivasyon gelmektedir (Özgen, 2000). Motivasyon, turizm faaliyetine katılım noktasında önemli bir değişkendir. Fodness (1994) turizme katılanların motivasyonlarını tam olarak anlamadan etkili bir turizm pazarlamasından bahsedilemeyeceğini savunmaktadır. Turist davranışları açısından motivasyon, bireyi harekete geçiren ve onu eyleme zorlayan bir güç olması bakımından önemlidir (Baloglu ve Uysal, 1996). Bu bağlamda Crompton (1979) turist motivasyonunu etkileyen itici ve çekici faktörlerin varlığını ortaya koymuştur. Bu yaklaşıma göre itici faktörler, bireyin sosyo-psikolojik etmenlerinden meydana gelmektedir.

Çekici faktörler ise, bir turizm destinasyonunu tercihe sebep olan çevresel faktörlerdir (Dann, 1977). Maslow (1943)'a göre motivasyon, insan davranışlarına ilişkin itici bir güç olarak nitelendirilmektedir. Baloğlu (1999) ise, yapmış olduğu araştırmada motivasyonun turizm sektörü açısından destinasyonu tekrar ziyaret etme niyeti üzerinde önemli bir belirleyici olduğunu saptamıştır. Motivasyonun turizm açısından önemli bir değişkeni teşkil ettiği süreçte, engelli bireyin turizme katılım sürecinde motivasyondan etkileneceği de doğal bir olgudur. Engellilerin turizm motivasyonu alanında literatür taramasında çok fazla araştırmanın yapılmadığı görülmüştür. Bu alanda yapılan araştırmalardan birisi Kim ve Lehto (2013) tarafından engelli çocuklara sahip Koreli aileler üzerinden gerçekleştirilmiştir. 161 Koreli aile üzerinde yapılan araştırma neticesinde, ailelerin en önemli motivasyon kaynağı olarak “engelli çocuklarda fiziksel yeterlilik” olduğu saptanmıştır. Tüm bu bilgiler dahilinde çalışmanın amacına yönelik olarak aşağıdaki hipotez ortaya konulmuştur.

H2: Motivasyon düzeyinin engelli bireylerin seyahat niyeti üzerine etkisi vardır.

Smith (1987)'e göre, engelli bireyler seyahat kararı alırken çaresizlik duygusu da dâhil olmak üzere bir takım engellerin beraberinde kişisel özelliklerinde etkili olduğunu ortaya koymuştur. Seyahat kararı, belli ölçekte karşılaşılan engeller göz önünde bulundurularak alınır. Bu etkenler, kişilik özellikleri, yaşam tarzı, değerler gibi içsel engeller olabildiği gibi dış etkenlerde olabilmektedir (Pearce, 2005). Engelliler seyahat niyetinin oluşumunda karşılaştıkları olumsuzluklardan doğrudan etkilenmektedirler (Çizel ve Çizel, 2014).

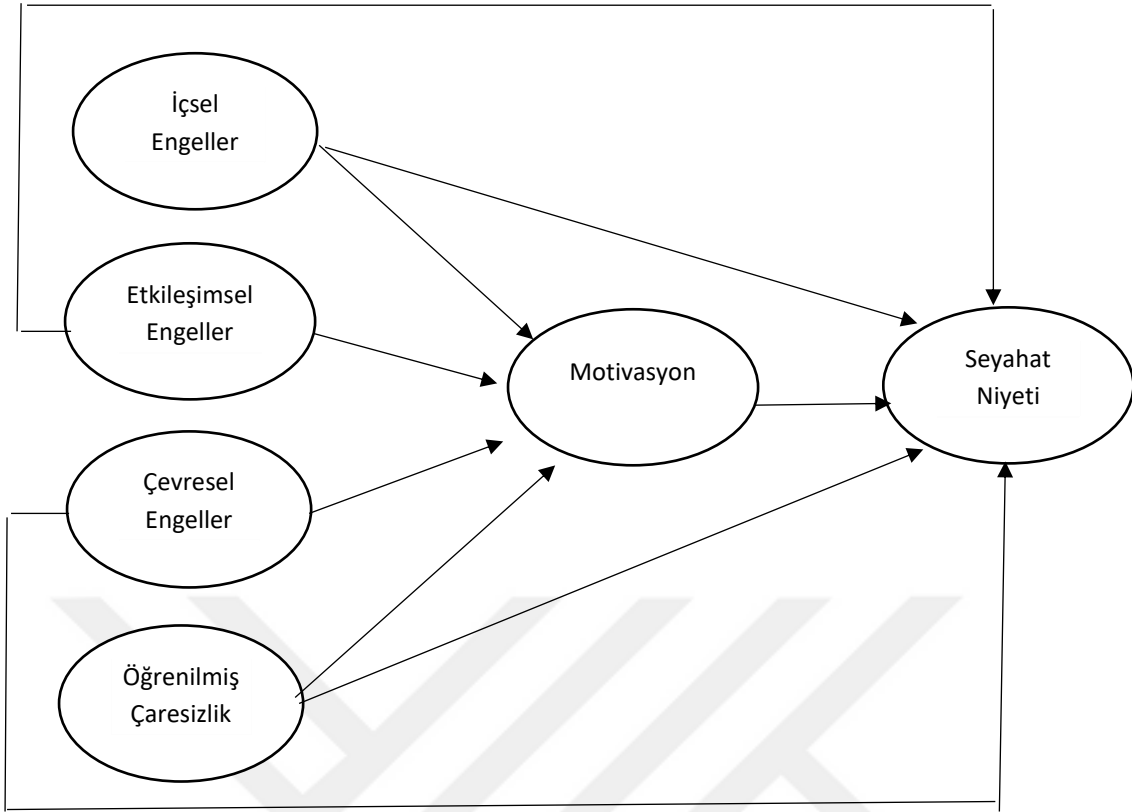
H3: Seyahat engellerinin, engelli bireylerin seyahat niyetleri üzerine etkisi vardır.

H3a: İçsel engellerin, engellilerin seyahat niyeti üzerine etkisi vardır.

H3b: Etkileşimsel engellerin, engellilerin seyahat niyeti üzerine etkisi vardır.

H3c: Çevresel engellerin, engellilerin seyahat niyeti üzerine etkisi vardır.

H3d: Öğrenilmiş çaresizliğin, engellilerin seyahat niyeti üzerine etkisi vardır.

Şekil 3.1 Hipotetik Araştırma Modeli

3.3. Araştırmanın Önemi

İnsanoğlu boş zamanlarını değerlendirmek veya günlük hayatın rutinliğinden kurtulmak adına bazı somut aktivitelere katılmaktadır. Araştırmacılara göre bu “boş zaman” aktiviteleri rekreasyon olarak ifade edilmektedir. Rekreasyon aktivitelerinin birey üzerinde tatmin ve mutluluk veren etkilerinin olduğu bir gerçektir (Balish vd., 2016). Aktivitenin türüne göre birey fiziksel, bilişsel, duygusal ve sosyal anlamda bir veya birkaç yönde fayda elde edebilmektedir (Çetiner ve Yayla, 2020). Boş zaman aktiviteleri bağlamında turizm faaliyetine katılımı da söyleyebiliriz. Nawijn ve Veenhoven (2011)’in yapmış olduğu çalışmalarda boş zaman aktivitelerine katılan bireylerin boş zaman tatmin ve mutluluk düzeylerinin arttırdığı gibi, tatil etkinliklerine katılan bireylerin de tatmin ve mutluluk seviyelerinin yükseldiği gözlenmiştir. Çünkü turizm, sosyal bir varlık olarak insanın yeni yerler keşfederek sosyal ve kültürel gelişimine katkı sağlamakta olup, günlük hayatın sıradanlığından uzaklaştırmakta ve bu durum insanın yaşamsal motivasyonunu artırmaktadır.

Hızla gelişen ve büyüyen küresel bir coğrafyada engelli bireylerin de turizme katılımı yok sayılamaz. Dünya Sağlık Örgütü’nün 2011 yılı verilerine göre dünyadaki engelli nüfusunun 1 milyarı aştığı dikkate alındığında engelli birey, aileleri ile refakatçilerinin de bu nüfusa eklediğinde meydana gelen nüfus kitlesinin turizm sektörü adına ne kadar

önemli bir niş pazar olduğu rakamlarla da ortaya konmaktadır. Dünyada her yıl 650 milyon engelli birey turizm endüstrisine katılırken, bu pazarın ekonomik karşılığı 117 milyar dolardır (Popiel, 2014;55).

Ülkelerin ekonomik kalkınmasında büyük bir önem arz eden turizmin birçok türü ve çeşidi olduğu gibi engelli bireyleri içeren turizm türü de engelli turizmi, engelsiz turizm veya da erişilebilir turizm olarak tanımlanmıştır. UNESCAP tarafından gerçekleştirilen Escap-Takayama 2009 kongresinin sonuç bildirgesinde “fiziksel, zihinsel, görme, bilişsel, psiko-sosyal engelliler ile, yaşlı bireyler ve geçici engellilerinde dâhil olduğu tüm bireylerin de dahil olduğu turizm türü erişilebilir turizm” olarak tanımlanmıştır. Darcy ve Dickson (2009:33) ise, engelli turizmini, engelli bireylerin çevresine bağlı kalmadan erişilebilir ve insan onuruna yakışır şekilde turizm olanaklarına ulaşabilmelerini içeren bir süreç olarak tanımlamıştır. Bu bağlamda, turizm endüstrisinin tüm bireyler için ulaşılabilir olması, turizm endüstrisinin evrensel bir dönüşüm sağlayarak potansiyel turist olan tüm insanlığın erişebileceği yeni bir düzenlemeye ihtiyaç duyulmakta olup, hükümetlerin ve yerel yönetimlerinde bu düzenlemelere destek olması gereklidir (Snyman, 2002;5-94). Günümüz modern toplumları, engellilerin sosyal hayata daha sıkı tutunarak temel insan haklarından paylarına düşeni alabilmeleri, istihdama ve üretime katılarak mutlu bireyler olabilmeleri adına sıkı politikalar geliştirmektedir (Blau ve Abramowitz, 2003;280-285). Engelli bireylere yönelik hayata geçirilen sosyal politikaların yaşam kalitelerine ve sosyal hayata katılmalarına olumlu etkiler yaptığı bilinmektedir. Ancak, engelli bireyler her alanda olduğu üzere, turizme katılım olayında da dezavantajlı bir konumda bulunmaktadır. Çünkü, turizme katılım eylemi, karar aşaması ile başlayıp, gerekli ekonomik koşulları sağladıktan sonra destinasyona hareket, turizm tesis ve imkanlarından faydalanıp geri hareket noktasına dönüşü içeren uzun ve meşakkatli bir süreçtir. Sağlıklı bireylerin dahi, bu süreçlerde birçok sorunla karşılaşabildiği düşünüldüğünde, engelli bireylerin süreç içerisinde karşılaştıkları sorunların haricinde, fiziksel, bilişsel ve psikolojik kısıtları da mevcuttur. Engelli bireyin mevcut kısıtları ile algılanan potansiyel engellerin, bireyin psikolojik yapısında yaratacağı etkinin turizme katılım sağlama, katılımdan vazgeçme, turizmden yeterli düzeyde tatmin ve motivasyonun sağlanarak katılım eyleminin tekrarlanması ve yahut da bir daha asla turizme katılmama kararı almasına etkisinin araştırılması son derece önemlidir. Yapılan literatür taraması neticesinde gerek ulusal gerekse de uluslararası yazında bu kapsamda yapılan çok fazla bir çalışmanın olmadığı görülmüş olup, yapılan alan çalışması ile literatür ve turizm sektörü adına önemli olacağı değerlendirilmektedir.

3.4. Araştırmanın Teorileri

Turizm sektörünün insan odaklı ve emek yoğun bir sektördür. Gerek arz gerekse de talep noktasında her zaman insan vardır. Dünyamız her geçen gün küreselleşerek büyümeye devam etmiş olsa da, teknolojik gelişmeler insanın akıl sınırlarını zorlayabilecek bir hal almış olsa da turizm sektörü emek yoğun bir endüstri olma özelliğini korumaktadır. Temelinde bireyin tatmin düzeyini yükseltme, kendini tamamlama, motivasyonun sağlama, günlük hayatın stresli ortamında uzaklaşma gibi bireyin psikolojik yapısında önemli etkiler bıraktığı gibi bireyin psikolojik yapısından da aynı şekilde etkilenerek sektörün büyümesine veya da küçülmesine sebebiyet veren bir endüstridir. Aynı zamanda dünyanın en büyük hizmet sektörlerinin başında yer alan turizm endüstrisini, birçok pazarlama teorisine dayandırmak mümkündür.

3.4.1. Beklenen Fayda Teorisi

İktisat bilimi adına belirsizlik altındaki insan davranışları, Beklenen Fayda Teorisi ile açıklanmaktadır (Kneigh, 1921: 26). 18. Yüzyılda DanielleBernoulli tarafından ilk defa ortaya atılan beklenen fayda teorisinin temelini *Petersbourg Paradoksu* oluşturmaktadır. Petersbourg Paradoksu, yazı tura oynamak için ne kadar ücret ödemek gerektiği sorusuna dayanan bir problemi içermektedir. Bernoulli'ye göre insanlar yazı turanın getirisinden öte faydasını göz önüne aldıklarında fayda oranı düşük kaldığı için çok fazla bir ücret yatırmak istemezler. Yirminci yüzyılda Von Neumann ve Morgenstern (1947) tarafından geliştirilen aksiyonlar ile iktisat bilimi adına artık standart haline gelen bu teoriye göre; birey rasyonel bir varlıktır. Bu sebeple; birey belirsizlik altında dahi olsa kendine en yüksek fayda sağlayacak olan unsuru seçer. Turizm sektörü açısından düşünüldüğünde ise birey, elindeki ekonomik imkanlar dâhilinde kendisine en fazla fayda ve tatmin sağlayacak turizm unsurunu seçeceği veya da riskten kaçınarak seyahatten vazgeçeceği düşünülebilir. Bu belirsizlik; savaş, doğal afetler, siyasal ve sosyal krizler olabileceği gibi ekonomik riskler de olabilir.

Beklenen Fayda teorisinin kusursuz olmadığı ve yetersizliklerinin olduğu da bazı bilim adamları tarafından ortaya konulmuştur. Taşdemir (2007)'e göre insan davranışlarını tam olarak açıklayamadığı ve teorinin öngörülerinin, bireyin son derece yaygın durumlarda riskli alternatifler arasında farklı seçeneklere yöneldiği söylenirken Nobel Ödüllü iktisatçı Allais (1953) ile Elsborg (1961) tarafından yapılan çalışmalar ve kendi adlarını taşıyan paradokslar ile Beklenen Fayda Teorisinin günlük hayatı açıklayamadığı durumların olduğu da göz önüne serilmiştir.

3.4.2. İtme Çekme Teorisi

İtme Çekme teorisi ilk defa E. Lee tarafından *Göç teorisi* çalışmasında teorik olarak ortaya konulmuştur. Lee (1969)'ye göre göç olayını hayata geçiren bir takım itici ve çekici etmenler mevcuttur. Bu bağlamda hareket ve varış noktası arasındaki olumlu ve olumsuz unsurların olduğu ayrıca göç sırasında karşılaşılabilecek kısıtlarında sürece etkisinin olduğu da ortaya konmuştur (Çağlayan, 2006).

Lee'ye göre göç kararını etkileyen temel bileşenler dört başlıkta özetlemektedir. Bunlar; hareket noktası faktörleri, varış noktası faktörleri, bireysel faktörler ve ara faktörler. Göçe etki eden faktörler ise; pozitif negatif ve nötr faktörler olarak üçe ayrılmıştır. Her bireyin pozitif ve negatif faktörü kişiden kişiye göre farklılık göstermektedir. Bu noktadan hareketle, göç olayının pozitif ve negatif yönlerinin kişisel ve algısal olduğu da söylenebilir. Ayrıca Peterson (1970), teorinin altında yatan sebepleri araştırmış ve bireyi göç olayına sevk eden itici ve çekici kuvvetlerin altında bireysel ve sosyal faktörlerin etkisinin olduğu ifade etmiştir. Crompton (1979) ise, itme faktörlerinin bireyi seyahat etme noktasında etkili olduğunu, çekme faktörlerinin de destinasyon seçiminde etkin rol oynadığını ortaya koymuştur. Tüm bu araştırmalar ve çalışmalar göz önüne alındığında, itme-çekme faktörlerinin turizm sektörü alanında yapılan araştırmalarda büyük önem arz ettiği söylenebilir.

3.4.3. Rasyonel Seçim Teorisi

Rasyonel Seçim teorisi bireylerin ekonomik tercihlerini belirlemeye yönelik olarak ortaya çıkan ve üzerinde çokça tartışmaya sebep olan bir konudur (Yıldız, 2020; 149). Bu teorinin temelinde insanların ilgisini çeken ve fayda beklentisini maksimize edecek eylemlere yönelmesi yer almaktadır (Bouffard ve Wolf, 2007: 12751). Hardin (2001)'e göre bu fikir, insanların bireysel ve kümülatif eylemler neticesinde varmak istediği varsayımları temel alır. Bu eylemler neticesinde insan belirli bir tatmin düzeyine ulaşmayı hedefler. Tüketicinin tatmin edilecek arzu ve isteklerinin belirlenmesi “rasyonel insan” varsayımını teorinin temeline dayandırmaktadır. Bu varsayıma göre, rasyonel insan ne istediğini bilen ve onun için önemli fayda sağlayacağına inandığı isteklerine öncelik verir (Yağcı ve Çabuk, 2021;36). Moulin (1991) bu teoriye; rasyonel bir varlık olan insanın elindeki tercihleri bilen, neyi istediğinin farkında olan ve seçenekler arasından ihtiyacı olan seçeneklerden kendisine en ihtiyaç duyulanı tercih eder şeklinde yaklaşmaktadır. Klasik iktisat bilimi açısından rasyonaliteyi tanımlayan üç faktör yer almakta olup, bu faktörler; bireysel fayda, fayda maksimizasyonu ile tutarlı seçimdir (Bruin ve Flint-Hartle, 2003).

Rasyonel seçim teorisine göre seçim bireysel eylemler sürecini içermekte olup, optimal sonuçlar hedeflenmekte birlikte birey hedefe odaklanmakta ve tutarlı hareket etmektedir (Abann, 1998; 1-339). Bireyin rasyonel hareket edip etmediğini değerlendirirken içsel ve zihinsel faktörler göz önünde bulundurulmalıdır. Rasyonel tüketici, kısıtlı bütçesi ile kendisine en fazla fayda sağlayacak tercihi eden “ekonomik insan” bir karar verme sürecini kapsar (Yağcı ve Çabuk, 2021;38-39). Tüm bu araştırmalar bütününde, rasyonel seçim teorisinin turizm sektörü açısından etkisinin, bireyin rasyonel seçimlerinin neticesinde bir takım fayda ve tatmin elde edeceği gibi, yanlış tercihler sonucu mutsuz olacağı göz önüne alındığında teorisinin turizm alan yazını açısından öneminin büyük olduğu görülmektedir.

3.5. Araştırmanın Yöntemi

Engellilerin turizme katılımında karşılaştıkları kısıtların turizm motivasyonu ve seyahat niyeti üzerini etkilemeye yönelik veriler anket yöntemi ile toplanmıştır. Ankette, demografik sorular haricinde toplam 47 ifade bulunmaktadır. Ankette yer alan engelli kısıtları, turizm motivasyonu ve seyahat niyetine yönelik 25 ifade ve motivasyonlarına ilişkin 18 ifade Çizel vd., (2012) çalışmasından, seyahat niyetine yönelik son 4 ifade ise, Chen vd., (2013) çalışmasından alınmıştır. Ankette yer alan ifadeler Likert ölçeğinde hazırlanmış olup, 1 ile 5 arasında derecelendirme yapılmıştır. Buna göre, 1 ilgili ifadeye hiç katılmıyorum – 5 ise tamamen katılıyorum olmak üzere derecelendirilmektedir. Anket dört bölümden oluşmakta olup, ilk bölümde katılımcıların demografik özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Diğer üç bölüm ise araştırmaya yönelik bölümlerden oluşmaktadır. Çalışmaya yönelik kısmın ilk bölümünde engellilerin yaşamlarında karşılaştıkları kısıtlara (içsel, etkileşimsel ve çevresel engeller ile öğrenilmiş çaresizlik) yönelik algılarını belirlemeye yönelik 25 ifade yer almaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde katılımcıların seyahat motivasyonlarını belirlemeye yönelik 18 ifadeye cevap vermeleri istenmiştir. Son bölümde ise, engellilerin seyahat niyetini belirlemeye yönelik 4 ifadeye cevap vermeleri istenmiştir.

Katılımcılardan elde edilen verilere, araştırma kapsamında doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır (Anderson ve Gerbing, 1988). Bu bağlamda, elde edilen verilerin model ile ne derece uyduğu belirlenmiştir. Faktör analizi neticesinde ortak madde yapılarında elde edilen değerlerin ölçekle güvenilirliği Cronbach’s Alpha istatistiği ile belirlenmiştir.

3.6. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırma Antalya ili genelinde gerçekleştirilmiştir. Antalya ilinin evren olarak alınmasındaki sebep, dünya çapında bilinen bir destinasyon merkezi olması dolayısıyla, bu destinasyonda turizm sektörü ile iç içe bir yaşam süren engellerin turizme yönelik bakış

açılarını belirlemek adına son derece önemli olduğu değerlendirilmiştir. Araştırma, Covid-19 Pandemisi dolayısıyla online toplanma yoluna gidilmekle beraber, hedef kitleyi teşkil eden engelli bireylerin internet kullanımında yaşayabilecekleri sorunlar göz önünde bulundurularak fiziki olarak da veri toplanması sağlanmıştır. Bu bağlamda toplam 385 katılımcıya erişim sağlanmıştır.

3.7. Araştırmanın Bulguları

Araştırmanın kavramsal çerçeve bölümünde teorik bilgilere yer verilirken bu bölümünde katılımcılara yönetilen anketler ile elde edilen verilere uygulanan analiz sonuçlarına yer verilmiştir. Bu bölümde, engelli bireylerden elde edilen bulgular detaylıca işlenmiştir. Öncelikle, katılımcıların demografik özellikleri incelenmiş, sonrasında araştırmaya konu olan engellilerin turizm faaliyetine katılımında karşılaştığı kısıtların (içsel, etkileşimsel, çevresel ve kısıtlar ile öğrenilmiş çaresizlik) turizm motivasyonu ve seyahat niyetine etkisine yönelik verdikleri ifadeler yüzde ve frekans analizleri ile raporlanmıştır. Sonrasında, araştırma amacına bağlı olarak ilgili gizli değişkenler arası ilişkiler yapısal model kullanılarak incelenmiş ve hipotezler test edilmiştir.

3.7.1. Sosyo-Demografik Bulgular

Araştırma kapsamında yönetilen anket formunun birinci bölümünde katılımcıların sosyo-demografik bilgileri toplanmıştır. Buna göre, katılımcılara yöneltilen dokuz soru ile cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, aylık gelir, engel türü, engel sebebi, meslek ve engellilik yardım aracı kullanıp kullanmadığı bilgileri tespit edilmiştir. Elde edilen verilere frekans analizleri uygulanmıştır. Yapılan frekans analizlerinin sonuçları aşağıda Tablo 3.1’de paylaşılmıştır.

Tablo 3.1 Demografik Özelliklere İlişkin Bulgular

	Demografik Değişkenler	n	%
Cinsiyet	Erkek	212	55,1
	Kadın	173	44,9
Yaş	18 yaş ve altı	75	19,5
	18-25	75	19,5
	26-35	74	19,2
	36-45	94	24,4
	46-55	52	13,5
	56 ve üstü	15	3,9
Medeni Durum	Bekâr	223	57,9
	Evli, çocuklu	126	32,7
	Evli, çocuksuz	36	9,4
Eğitim Durumu	İlköğretim	118	30,6
	Ortaöğretim	140	36,4
	Lise	41	10,6
	Önlisans	71	18,4
	Lisans	118	30,6
	Lisansüstü	15	3,9
Aylık Gelir	4500 TL ve daha az	162	42,1
	4501-6500 TL	81	21,0
	6501-8500 TL	63	16,4
	8501-10500 TL	52	13,5
	10501 TL ve üstü	27	7,0
Engellilik Türü	Görme	41	10,6
	İşitme/Duyuma	31	8,1
	Ortopedik	128	33,2
	Süreğen hastalıklar	185	48,1
Engel Sebebi	Çocukluk hastalığı	70	18,2
	Doğuştan/Genetik	229	59,5
	Yanlış tedavi	21	5,5
	Yaşlılık	11	2,9
	Kaza vb.	54	14,0
	Çalışmıyor	188	48,8
Meslek	İşçi	73	19,0
	Memur	58	15,1
	Emekli	30	7,8
	Kendi işinde çalışan	12	3,1
	Serbest meslek	6	1,6
	Öğrenci	14	3,6
	Diğer	4	1,0
	Kullanmıyor	241	62,6
	Yürüteç	11	2,9
Engellilik Yardım Araçlarının Kullanım Durumu	Tekerlekli sandalye	60	15,6
	İşitme cihazı	20	5,2
	Baston	27	7,0
	Diğer	26	6,8

Araştırma anketine katılım sağlayanların demografik özellikleri Tablo 3.1’de gösterilmiştir. Buna göre katılımcıların %55,1 ile çoğunluğunun erkek olduğu tespit edilmiştir. Katılımcılar yaş açısından değerlendirildiğinde genel olarak genç ve orta yaş gurubunda olduğu tespit edilmiştir. Medeni durumları açısından değerlendirildiğinde katılımcıların %57,9 oranında bekâr bireyler olduğu görülmektedir.

Engellilerin zorunlu temel eğitimden öteye geçerek yükseköğrenime katılımlarının son derece düşük olduğu görülmekle birlikte, gelir grubunda düşük gelir seviyesinde yaşamlarını sürdürmektedirler. Katılımcılarda ilk sırayı %48,1 ile süreğen hastalığı olanlar oluştururken, ikinci sırada %33,2 ile ortopedik hastalar yer almaktadır. Engel sebeplerinin ilk sırasında %59,5 ile doğuştan-genetik sebepler gelmekle birlikte, engellilerin %62,6'sının engelliliğe bağlı olarak yardımcı bir araç kullanmadığını belirtmiştir. İş gücüne katılım bakımından incelendiğinde %48,8 ile neredeyse katılımcıların yarısının çalışmadığı gözlenmiştir.

Katılımcıların engellilerin turizme katılımına karşılaştığı içsel engellere ilişkin bulgular kapsamında ölçekte yöneltilen ifadelere 1 hiç katılmıyorum, 5 tamamen katılıyorum şeklinde cevaplandırılması istenmiştir. Buna göre katılımcılar elde ettiği skorlar ile algı düzeyleri belirlenmiştir.

3.7.2. Katılımcıların Seyahat Engellerine İlişkin Bulgular

Tablo 3.2 Katılımcıların İçsel Engellerine İlişkin Bulgular (n:385)

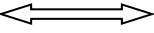
İFADELER	Hiç Katılmıyorum				↔		Tamamen Katılıyorum			
	1		2		3		4		5	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
1. Kendi kendime bir şey yapmaktan korkuyorum.	150	39,0	56	14,5	52	13,5	43	11,2	84	21,8
2. Diğer insanlarla birlikte olmaktan korkuyorum.	159	41,3	54	14,0	59	15,3	50	13,0	63	16,4
3. Turizm faaliyetlerine katılmak benim kabiliyetimin üzerinde koşullar gerektirir.	101	26,2	55	14,3	88	22,9	45	11,7	96	24,9
4. Turizm faaliyetlerine katılırken başkalarını rahatsız ve huzursuz etmekten korkuyorum.	113	29,4	55	14,3	70	18,2	50	13,0	97	25,2
5. Turist olarak herhangi bir şey yapmak için diğer insanlara ihtiyacım olması durumu beni rahatsız ediyor.	95	24,7	47	12,2	71	18,4	56	14,5	116	30,1
6. Turizm faaliyetlerine katılırken birçok düzenleme ve kural ile karşılaşacağım.	89	23,1	41	10,6	96	24,9	53	13,8	106	27,5
7. Rahatsız ve huzursuz olarak seyahat etmemi önleyecek bilgi eksikliğim var.	104	27,0	53	13,8	83	21,6	56	14,5	89	23,1

Engellilerin turizme katılımında karşılaştıkları içsel engel algılarının ölçülmesine yönelik ölçekte yer alan ifadelerin frekans ve yüzde dağılımları alınmış ve sonuçları Tablo 3.2'de gösterilmiştir. Buna göre, engelli bireylerin içsel kısıtlarına yönelik elde edilen veriler sonucunda, %45 oranında kendi kendine bir şey yapmaktan veya başka insanlarla birlikte

olmaktan korktuğu ifadesine katılmadığı anlaşılmaktadır. Buna karşın, turizm faaliyetlerine katılmak bireyin kabiliyetinin üzerinde koşullar gerektirdiği, turist olarak herhangi bir şey yapmak için diğer insanlara ihtiyacım olması durumu engelli bireyi rahatsız ettiği, turizm faaliyetlerine katılırken birçok düzenleme ve kural ile karşılaşacağı düşüncesi ile rahatsız ve huzursuz olarak seyahat etmemi önleyecek bilgi eksikliğinin varlığı noktalarındaki ifadelerle %59 ve üzerinde katıldıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca, Turizm faaliyetlerine katılırken başkalarını rahatsız ve huzursuz etmekten korkuyor olmak algısına da %56,3 oranında katıldıkları anlaşılmaktadır.

Katılımcıların etkileşimsel engel algılarına ilişkin bulgular aşağıda Tablo 3.3'te verilmiştir.

Tablo 3.3 Katılımcıların Etkileşimsel Engellerine İlişkin Bulgular (n:385)

İFADELER	Hiç Katılmıyorum						Tamamen Katılıyorum			
	1		2		3		4		5	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
8. Turizm faaliyetlerine katılırken diğer insanların külfetli bakışlarına maruz kalma düşüncesi beni rahatsız ediyor.	99	25,7	55	14,3	52	13,5	62	16,1	114	30,4
9. Turizm faaliyetlerine katılırken diğer insanlar tarafından göz ardı edilmekten korkuyorum.	99	25,7	54	14,0	66	17,1	51	13,2	115	29,9
10. Turizm faaliyetlerine katılırken diğer insanlar tarafından incitilmekten korkuyorum	100	26,0	50	13,0	66	17,1	62	16,1	107	27,8
11. Turizm faaliyetlerine katılırken diğer insanların ilgisine hedef olmaktan korkuyorum.	106	27,5	55	14,3	61	15,8	62	16,1	101	26,2
12. Turizm faaliyetlerine katılırken aşırı korunma hissi beni rahatsız eder.	101	26,2	52	13,5	71	18,4	58	15,1	103	26,8
13. Turizm faaliyetlerine katılırken diğer insanlar tarafından aşırı nazik davranışlar beni rahatsız eder.	124	32,2	56	14,5	67	17,4	36	9,4	102	26,5
14. Turizm faaliyetlerine katılırken diğer insanların önyargılarını hissetmek beni rahatsız eder.	96	24,9	31	8,1	68	17,7	61	15,8	129	33,5
15. Turizm faaliyetlerine katılırken iletişim engelleri yaşamaktan korkuyorum.	104	27,0	45	11,7	64	16,6	51	13,2	121	31,4
16. Turizm faaliyetlerine katılırken diğer insanlarla uyum sağlayamam.	125	32,5	55	14,3	66	17,1	40	10,4	99	25,7

Engellilerin turizme katılımında karşılaştıkları içsel engel algılarının ölçülmesine yönelik ölçekte yer alan ifadelerin frekans ve yüzde dağılımları alınmış ve sonuçları Tablo

3.3'te gösterilmiştir. Tablo 3.3'te ölçeğe ilişkin ifadeler incelendiğinde bu ifadeler içerisinde, turizm faaliyetlerine katılırken diğer insanların önyargılarını hissetmenin kendisini rahatsız edeceğini belirtenlerin oranı %67 ile en yüksek algı oranına ulaştığı görülmüştür. Katılımcıların %61,20'si turizm faaliyetlerine katılırken iletişim engelleri yaşamaktan korktuğunu dile getirmiştir. Turizm faaliyetlerine katılırken diğer insanların külfetli bakışlarına maruz kalma düşüncesinin kendisini rahatsız edeceğini, diğer insanlar tarafından göz ardı edilmekten, incitilmekten ve son olarak aşırı korunma hissinin kendisini rahatsız ettiğini dile getirenlerin oranı ise %60 seviyelerinde ölçülmüştür.

Turizm faaliyetlerine katılırken diğer insanların ilgisine hedef olmaktan korktuğunu ifade edenlerin oranı %58 iken, diğer insanlarla uyum sağlayamadığını ve diğer insanlar tarafından aşırı nazik davranışların kendisini rahat edeceğini söyleyenlerin oranı ise %53 oranında ölçülmüştür.

Katılımcıların çevresel engel algılarına ilişkin bulgular Tablo 3.4'te verilmiştir.

Tablo 3.4 Katılımcıların Çevresel Engellerine İlişkin Bulgular (n:385)

İFADELER	Hiç Katılmıyorum				↔ Tamamen Katılıyorum							
	1		2		3		4		5			
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
17. Turizm bölgelerindeki fiziksel koşullar yetersiz.	46	11,9	37	9,6	80	20,8	69	17,9	153	39,7		
18. Turizm bölgelerindeki engellilere yönelik düzenlemeler ve imkânlar yetersiz.	34	8,8	35	9,1	71	18,4	82	21,3	163	42,3		
19. Turizm bölgelerindeki çevresel koşullar uygun değil.	43	11,2	36	9,4	84	21,8	61	15,8	161	41,8		
20. Turizm bölgelerindeki engellilere yönelik ulaşım olanakları yetersiz.	37	9,6	35	9,1	86	22,3	62	16,1	165	42,9		

Engellilerin turizme katılımında karşılaştıkları çevresel engel algılarının ölçülmesine yönelik ifadelerin ölçekte yer alan ifadelerin frekans ve yüzde dağılımları alınmış ve sonuçları Tablo 3.4'te gösterilmiştir. Tablo 3.4'te ölçeğe ilişkin ifadeler incelendiğinde, engelli bireylerin turizmde karşılaştıkları engeller içerisinde en yüksek algı oranına çevresel engellerde karşılaşıldığı sonucuna varılmıştır. Buna göre, katılımcılara yöneltilen turizm bölgelerindeki fiziksel koşulların, engellilere yönelik düzenlemeler, imkânlar, çevresel koşullar ile engellilere yönelik ulaşım olanaklarının yetersizliğine yönelik ifadelere ortalama % 80 oranında katıldıkları anlaşılmaktadır.

Katılımcıların öğrenilmiş çaresizlik algılarına ilişkin bulgular Tablo 3.5'te verilmiştir.

Tablo 3.5 Katılımcıların Öğrenilmiş Çaresizlik Algılarına İlişkin Bulgular (n:385)

İFADELER	Hiç Katılmıyorum $\longleftrightarrow$ Tamamen Katılıyorum									
	1		2		3		4		5	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
21. Turizme katılmak beni mutlu edecek bir şey değildir	204	53,0	43	11,2	87	22,6	25	6,5	26	6,8
22. Turist olmak bana zorluk yaşatır ve sadece acı verir.	193	50,1	53	13,8	78	20,3	29	7,5	32	8,3
23. Turist olmak beni kasvetli bir ruh haline sokar.	192	49,9	58	15,1	67	17,4	33	8,6	35	9,1
24. Turist olmak benim için uygun değil.	192	49,9	51	13,2	73	19,0	33	8,6	36	9,4
25. Huzurlu ve rahat bir turizm ortamı benim için var olamaz.	177	46,0	57	14,8	72	18,7	37	9,6	42	10,9

Engellilerin turizme katılımında karşılaştıkları öğrenilmiş çaresizlik algılarının ölçülmesine yönelik ifadelerin ölçekte ifadelerin frekans ve yüzde dağılımları alınmış ve sonuçları Tablo 3.5’te gösterilmiştir. Tablo 3.5’te ölçeğe ilişkin ifadeler incelendiğinde, katılımcılara yöneltilen 5 ifadeye de ortalama %60 oranında katılmadıklarını ifade etmektedirler.

Katılımcıların seyahat motivasyonu algılarına ilişkin bulgular Tablo 3.6’da verilmiştir.

3.7.3. Engellilerin Seyahat Motivasyonuna İlişkin Bulgular

Tablo 3.6 Katılımcıların Seyahat Motivasyonlarına İlişkin Bulgular (n:385)

İFADELER	Hiç Katılmıyorum $\longleftrightarrow$ Tamamen Katılıyorum									
	1		2		3		4		5	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
26. Eğlenmek	26	6,8	22	5,7	52	13,5	65	16,9	220	57,1
27. Farklı şeyleri tecrübe etmek	24	6,2	22	5,7	52	13,5	77	20,0	210	54,5
28. Turistik bölgedeki özel atmosferi hissetmek	22	5,7	22	5,7	58	15,1	77	20,0	206	53,5
29. Turistik bölgedeki kişisel ilgi alanlarımla ilgili yerleri ziyaret etmek	18	4,7	25	6,5	61	15,8	69	17,9	212	55,1
30. Dinlenmek ve rahatlamak	30	7,8	15	3,9	46	11,9	58	15,1	236	61,3
31. Günlük hayattaki fiziksel ve psikolojik baskıdan kurtulmak	22	5,7	22	5,7	56	14,5	59	15,3	226	58,7
32. Kafamı dinlemek ve zamanla yarışmaya ara vermek	24	6,2	23	6,0	59	15,3	60	15,6	219	56,9
33. Sevdiklerimle bir şeyler paylaşmak	22	5,7	16	4,2	49	12,7	61	15,8	237	61,6
34. Benim gibi benzer şeylerden zevk alan insanlarla bir araya gelmek	26	6,8	22	5,7	49	12,7	68	17,7	220	57,1
35. Bağımsız ve kimseye bağlı olmadan hareket etmek	25	6,5	24	6,2	51	13,2	71	16,4	214	55,6
36. Doğanın ve manzaranın tadını	23	6,0	19	4,9	47	12,2	61	15,8	235	61,0

çıkarmak										
37. Yeni şeyler öğrenmek	27	7,0	22	5,7	55	14,3	61	15,8	220	57,1
38. Farklı kültürlerden insanlarla bir araya gelmek	24	6,2	25	6,5	49	12,7	73	19,0	214	55,6
39. Macera ve heyecan aramak	27	7,0	36	9,4	61	15,8	59	15,3	202	52,5
40. Beceri ve yeteneklerini geliştirmek	31	8,1	31	8,1	57	14,8	68	17,7	198	51,4
41. İnsanlarla ilişki kurmak (kendini bir gruba ait hissetmek)	28	7,3	24	6,2	61	15,8	71	18,4	201	52,2
42. Hayata yeni bakış açıları kazanmak	28	7,3	24	6,2	56	14,5	67	17,4	210	54,5
43. Huzur bulmak	22	5,7	20	5,2	48	12,5	47	12,2	248	64,4

Engellilerin turizm motivasyonu algılarının ölçülmesine yönelik ifadelerin ölçekte yer alan ifadelerin frekans ve yüzde dağılımları alınmış ve sonuçları Tablo 3.6'da gösterilmiştir. Tablo 3.6'da ölçeğe ilişkin ifadeler incelendiğinde, engelli bireylerin turizme katılımdaki motivasyon beklentilerine yönelik ortaya konulan 18 ifadeye vermiş oldukları cevaplar değerlendirildiğinde ortalama %85 oranında katıldıkları anlaşılmaktadır. Bilindiği üzere, turizm faaliyetine katılmak insanoğlunun motivasyonuna her zaman için pozitif bir etki sağlamakta olup, böyle bir algının ölçülmesi de son derece uygundur.

3.7.4. Engellilerin Seyahat Niyetine İlişkin Bulgular

Tablo 3.7 Katılımcıların Seyahat Niyetlerine İlişkin Bulgular (n:385)

İFADELER	Hiç Katılmıyorum $\longleftrightarrow$ Tamamen Katılıyorum									
	1		2		3		4		5	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
44. Turist olmak için bir şans yakalarsam hemen değerlendireceğim.	27	7,0	17	4,4	54	14,0	72	18,7	215	55,8
45. Seyahat etme becerimi iyileştirmek için her şeyi yapacağım.	25	6,5	30	7,8	59	15,3	70	18,2	201	52,2
46. Seyahat etme şansım olursa, turistik bir destinasyonu ziyaret etmeyi düşünüyorum.	26	6,8	26	6,8	51	13,2	86	22,3	196	50,9
47. Bir seyahate çıktığımda, kısıtlarımın az olduğu destinasyonu ziyaret etme olasılığım yüksektir.	32	8,3	20	5,2	63	16,4	70	18,2	200	51,9

Engellilerin turizme katılımdaki algılarının ölçülmesine yönelik ifadelerin ölçekte yer alan ifadelerin frekans ve yüzde dağılımları alınmış ve sonuçları Tablo 3.7'de gösterilmiştir. Tablo 3.7'de ölçeğe ilişkin ifadeler incelendiğinde, katılımcılar seyahat niyetine yönelik olarak kendilerine yöneltilen 4 ifadeye de motivasyonla doğru orantılı olarak yine %85 oranında katıldıklarını ifade etmektedirler.

3.7.5. Modele İlişkin Doğrulayıcı Faktör Analizi

Araştırma kapsamında modelin testinden önce literatürde önerilen iki aşamalı modelin birinci aşaması olan doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır (Anderson ve Gerbing, 1988). Bu bağlamda, elde edilen verilerin model ile ne derece uyduğu belirlenmiştir. Yapılan analiz sonucunda ilk olarak faktör yükleri değerlendirilmiştir. Hair vd. (2005) faktör yüklerinin minimum 0.50 değer taşıması gerekliliğini iddia etmektedirler. Değerlendirme sonucunda seyahat engellerindeki etkileşimsel boyutta yer alan üç ifadenin (etkileşim 5: *turizm faaliyetlerine katılırken, aşırı korunma hissi beni rahatsız eder*; etkileşim 6: *turizm faaliyetlerine katılırken diğer insanlar tarafından aşırı nazik davranışlar beni rahatsız eder*; etkileşim 9: *turizm faaliyetlerine katılırken diğer insanlarla uyum sağlayamam*) 0.50 ve daha aşağıda bir değer aldığı görülmüştür. Literatürde önerildiği üzere söz konusu ifadeler analizden çıkartılmıştır. Geri kalan 44 ifadenin her bir faktör yükünün 0.50 ve üzerinde bir değer aldığı tespit edilmiştir.

İfadelerin çıkartılmasından sonra tekrar model çalıştırılmış ve ölçüm modelinin sonuçları kabul edilen düzeyin üzerinde olduğu görülmüştür ($\chi^2 = 2197.150$, $df = 883$, $\chi^2/df = 2.488$, $IFI = 0.925$, $TLI = 0.919$, $CFI = 0.925$, $RMSEA = 0.062$). χ^2/df derecesinin 3'ün altında olmasından dolayı model iyi uyum sergilemektedir (Marsh ve Hocevar, 1985). CFI, IFI ve TLI değerlerinin 0.90'dan büyük olması iyi uyum gösterdiğine işaret etmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2007). Ayrıca RMSA değerinin 0.80 değerinden düşük olması modelin uyum iyiliği değerlerinin sağlandığı göstermektedir (Hu ve Bentler, 1999). Sonuç olarak altı faktörlü gizil yapı toplanan verilerle desteklendiğine karar verilmiştir.

Araştırma sonucunda toplanan veriler Tablo 3.8'de gösterilmektedir. Tabloda yer alan tüm değerlerin kabul edilebilir sınırlar üzerinde olduğu görülmektedir. Zira, hesaplanan t değerleri istatistiksel olarak anlamlıdır. Diğer bir deyişle, faktörler altında yer alan ifadeler, ilgili faktörün ölçülmesine anlamlı olarak katkı sağlamaktadır.

Araştırmada kullanılan ölçeklere ait cronbachalpha değerleri 0.916 ve 0.979 arasında değişmektedir. Bu skorlar tavsiye edilen değerin üzerindedir (Nunnally, 1978). Ayrıca, compositereliability (CR) değerlerinin minimum 0.907 olarak belirlenmesi yapı güvenilirliğinin sağladığına işaret etmektedir (Bagozzi ve Yi, 1988). Yakınsak geçerlik kapsamında son olarak ortalama açıklanan varyans (AVE) değerleri incelenmiş ve tüm değerlerin 0.50 ve üzerinde bir değer aldığı görülmüştür. Bu sonuçlar ışığında araştırma modelinin yakınsak geçerliliği sağladığı söylenebilir (Malhotra ve Dash, 2011).

Ölçeklere uygulanan faktör analizi sonuçlarının yer aldığı veriler aşağıda takip eden tablolarda paylaşılmıştır.

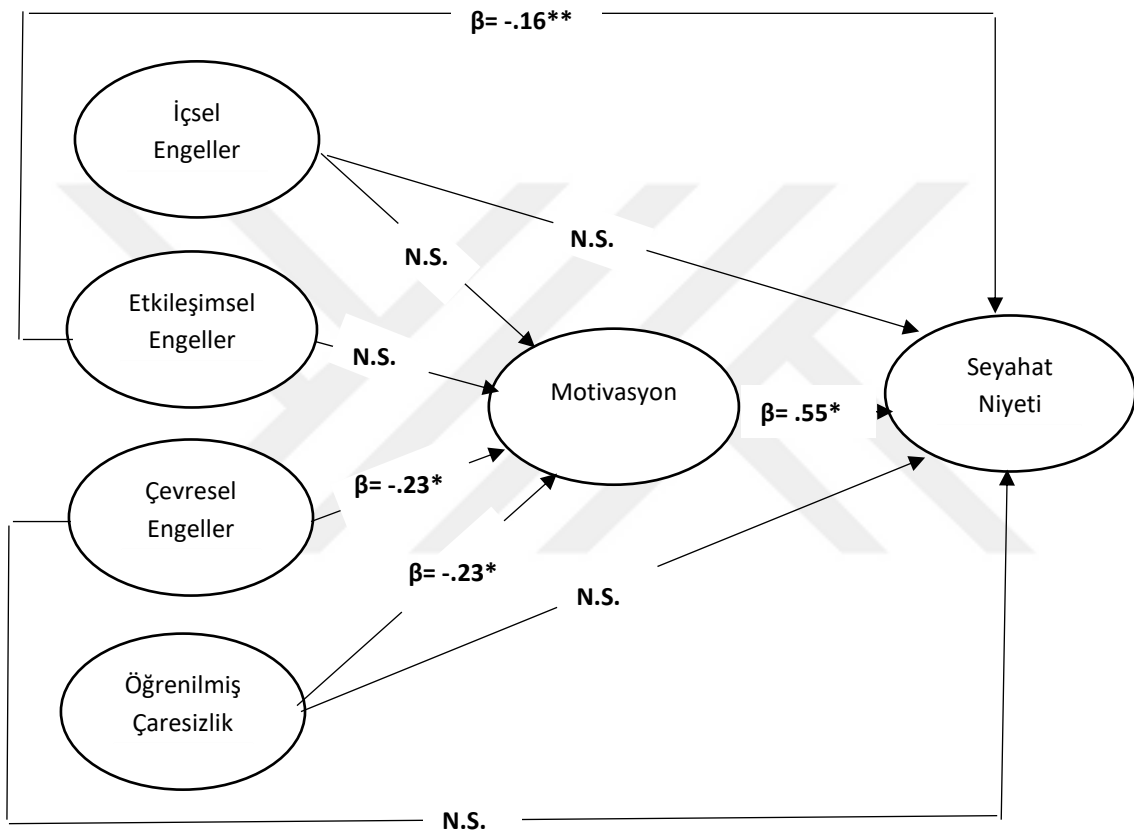
Tablo 3.8 Yapısal Model Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Faktörler/İfadeler	Standard yükler	t-value	R^2	CR	AVE	CA
Seyahat Engelleri						
İçsel Engeller				0.918	0.619	0.921
Kendi kendime bir şey yapmaktan korkuyorum.	0.758		0.58			
Diğer insanlarla birlikte olmaktan korkuyorum.	0.660	17.62*	0.44			
Turizm faaliyetlerine katılmak benim kabiliyetimin üzerinde koşullar gerektirir.	0.762	15.47*	0.58			
Turizm faaliyetlerine katılırken başkalarını rahatsız ve huzursuz etmekten korkuyorum.	0.825	16.96*	0.68			
Turist olarak herhangi bir şey yapmak için diğer insanlara ihtiyacım olması durumu beni rahatsız ediyor.	0.856	17.71*	0.73			
Turizm faaliyetlerine katılırken birçok düzenleme ve kural ile karşılaşacağım.	0.840	17.32*	0.71			
Rahatsız ve huzursuz olarak seyahat etmemi önleyecek bilgi eksikliğim var.	0.790	16.14*	0.63			
Etkileşimsel Engeller				0.915	0.650	0.916
Turizm faaliyetlerine katılırken diğer insanların külfetli bakışlarına maruz kalma düşüncesi beni rahatsız ediyor.	0.854		0.73			
Turizm faaliyetlerine katılırken diğer insanlar tarafından göz ardı edilmekten korkuyorum.	0.915	25.06*	0.84			
Turizm faaliyetlerine katılırken diğer insanlar tarafından incitilmekten korkuyorum	0.928	25.77*	0.86			
Turizm faaliyetlerine katılırken diğer insanların ilgisine hedef olmaktan korkuyorum.	0.880	23.27*	0.78			
Turizm faaliyetlerine katılırken diğer insanların önyargılarını hissetmek beni rahatsız eder.	0.568	12.14*	0.32			
Turizm faaliyetlerine katılırken iletişim engelleri yaşamaktan korkuyorum.	0.616	13.45*	0.38			
Çevresel Engeller				0.942	0.831	0.935
Turizm bölgelerindeki fiziksel koşullar yetersiz.	0.960		0.74			
Turizm bölgelerindeki engellilere yönelik düzenlemeler ve imkânlar yetersiz.	0.923	25.63*	0.85			
Turizm bölgelerindeki çevresel koşullar uygun değil.	0.925	25.74*	0.86			
Turizm bölgelerindeki engellilere yönelik ulaşım olanakları yetersiz.	0.835	21.23*	0.70			
Öğrenilmiş Çaresizlik				0.920	0.786	0.940
Turizme katılmak beni mutlu edecek bir şey değildir	0.776		0.60			
Turist olmak bana zorluk yaşatır ve sadece acı verir.	0.922	20.70*	0.85			
Turist olmak beni kasvetli bir ruh haline sokar.	0.931	20.97*	0.87			
Turist olmak benim için uygun değil.	0.883	19.56*	0.78			
Huzurlu ve rahat bir turizm ortamı benim için var olamaz.	0.841	18.33*	0.71			
Motivasyon				0.979	0.723	0.979
Eğlenmek	0.770		0.59			
Farklı şeyleri tecrübe etmek	0.817	23.01*	0.67			
Turistik bölgedeki özel atmosferi hissetmek	0.846	18.60*	0.72			
Turistik bölgedeki kişisel ilgi alanlarımla ilgili yerleri ziyaret etmek	0.870	19.28*	0.76			
Dinlenmek ve rahatlamak	0.885	19.72*	0.78			
Günlük hayattaki fiziksel ve psikolojik baskıdan kurtulmak	0.852	18.76*	0.73			
Kafamı dinlemek ve zamanla yarışmaya ara vermek	0.825	18.00*	0.68			
Sevdiklerimle bir şeyler paylaşmak	0.843	18.53*	0.71			
Benim gibi benzer şeylerden zevk alan insanlarla bir araya gelmek	0.876	19.46*	0.77			
Bağımsız ve kimseye bağlı olmadan hareket etmek	0.832	18.20*	0.69			
Doğanın ve manzaranın tadını çıkarmak	0.872	19.34*	0.76			
Yeni şeyler öğrenmek	0.885	19.73*	0.78			
Farklı kültürlerden insanlarla bir araya gelmek	0.854	18.82*	0.73			
Macera ve heyecan aramak	0.824	17.99*	0.68			
Beceri ve yeteneklerini geliştirmek	0.857	18.90*	0.73			
İnsanlarla ilişki kurmak (kendini bir gruba ait hissetmek)	0.840	18.43*	0.71			
Hayata yeni bakış açıları kazanmak	0.880	19.56*	0.77			
Huzur bulmak	0.876	19.47*	0.77			
Seyahat Niyeti				0.907	0.762	0.926
Turist olmak için bir şans yakalarsam hemen değerlendireceğim.	0.816		0.67			
Seyahat etme becerimi iyileştirmek için her şeyi yapacağım.	0.906	22.04*	0.82			
Seyahat etme şansım olursa, turistik bir destinasyonu ziyaret etmeyi düşünüyorum.	0.935	23.02*	0.87			
Bir seyahate çıktığımda, kısıtlarımın az olduğu destinasyonu ziyaret etme olasılığım yüksektir.	0.831	19.32*	0.69			

*p < .001

3.7.6. Hipotezlere Yönelik Bulgular

Araştırmada uygulanan doğrulayıcı faktör analizi sonuçları ışığında araştırmanın ikinci aşaması olan yol analizine geçilmiştir. Yol analizinin tespiti amacıyla Yapısal Eşitlik Modeli (SEM) kullanılmıştır. Kurulan regresyon modeli sonucunda değerler incelendiğinde kabul edilebilir sınırlar dâhilinde olduğu görülmektedir ($\chi^2 = 2197.150$, $df = 883$, $\chi^2/df = 2.488$, $IFI = 0.925$, $TLI = 0.919$, $CFI = 0.925$, $RMSEA = 0.062$). Modele ilişkin yol analizi sonuçları Şekil 3.2’de yer almaktadır.

* $p < 0.001$ ** $p < 0.05$ N.S.: Anlamalı değil

Şekil 3.2 Modele İlişkin Yol Analizi

Engelli bireylerin seyahat kısıtlarına ilişkin sonuçları Şekil 3.2’de yer almaktadır. Sonuçlar incelendiğinde çevresel engellerin motivasyon üzerinde negatif yönlü bir etkisi tespit edilmiştir ($\beta = -0.23$, $t = -4.024$, $p < 0.001$). Benzer şekilde öğrenilmiş çaresizlik de motivasyonu negatif yönlü etkilemektedir ($\beta = -0.23$, $t = -4.257$, $p < 0.001$). Öte yandan içsel engeller ve etkileşimsel engellerin motivasyon üzerinde etkisi istatistiksel açıdan anlamlı değildir ($p > 0.05$). Bu kapsamda H1c ve H1d kabul edilirken H1a ve H1b reddedilmiştir. Motivasyonun seyahat niyeti üzerinde ise güçlü ve olumlu yönde etkisi tespit edilmiştir ($\beta = 0.55$, $t = 9.604$, $p < 0.001$). Öyle ki, engelli bireylerin motivasyonlarında meydana gelen bir

birimlik artış seyahat niyetlerini %55 oranında arttırmaktadır. Bu bağlamda H2 kabul edilmiştir. Araştırmanın son hipotezi olarak seyahat engellerinin seyahat niyeti üzerindeki doğrudan etkileri incelenmiştir. Sonuçlar göz önünde bulundurulduğunda etkileşimsel engeller seyahat niyetini negatif yönde etkilediği söylenebilir ($\beta = -0.16$, $t = -1.993$, $p < 0.05$). Ek olarak içsel ve çevresel engeller ile öğrenilmiş çaresizliğin seyahat niyeti üzerinde herhangi bir etkisi tespit edilmemiştir. Bu bulgular ışığında H3b kabul edilirken H3a, H3c ve H3d reddedilmiştir.

SONUÇ

İnsanlığın doğuşuyla başlayan seyahat niyetinin temelinde birçok sebep yer almaktadır. Bu sebepler, ilkel toplumlarda barınma, yiyecek ve su bulabilme ile başlayıp zaman içerisinde ve özellikle de coğrafi keşifler ile yeni yerler keşfetme düşüncesiyle sos-ekonomik anlamda büyük önem taşımaktaydı. Sanayi Devrimi ile başlayan küreselleşme, köyden kente göçün hızlanması insan ihtiyaçlarını da değiştirmekte ve yenilerini de beraberinde ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Özellikle 1950’li yıllardan itibaren insanlar, ticari ve amaç gütmeyen, sosyal, psikolojik ve kültürel gerekçelerle seyahatlere yönelmişlerdir. Bu yöneliş günümüzde turizm olarak hayatımızda yer edinmiştir.

Her geçen yıl hızlı artan dünya nüfusu için turizme katılmak bir lüks olmaktan çıkıp ihtiyaç haline gelmiştir. Günlük hayatın yoğun stresli döngüsünden dolayı sosyal ve psikolojik anlamda çöküntü yaşayan insanoğlu turizm sayesinde bir dinlenme ve zihinsel olarak kendini yenileme şansı bulmaktadır. Bu bağlamda, seyahat hakkı anayasal düzende temel ve yaşamsal bir insan hakkı olarak korunmaktadır. Her insanın, sahip olduğu bu haktan faydalanabilmek için sosyal ve ekonomik imkanlara sahip olması gerekmektedir. Aynı zamanda psikolojik bir karar süreci sonunda erişebileceği bir eylemsel süreci içermektedir. Bu yönüyle düşük gelire veya da turizme uzak bir yaşam süren insanların, içinde bulundukları sosyo-ekonomik yapıları aşarak turizme katılmaları son derece zordur. Bu zorluk, toplum içerisinde yer alan dezavantajlı gruplar için daha büyük bir sorun teşkil etmektedir. Dezavantajlı bireyler denildiğinde ilk akla gelen bilindiği üzere engelli bireylerdir. Engelli bireyler, turizme katılabilmek için diğer sağlıklı bireylerin karşı karşıya kaldığı sorunların çok daha ötesinde bir mücadele vermeleri gerekmektedir. Tam bu noktada, engelli bireylerin turizme katılımında karşılaştığı engeller büyük önem taşımaktadır. Bahsi geçen önem dolayısıyla, bu çalışmada engelli bireylerin turizme katılımında karşılaştıkları kısıtların, turizm motivasyonu ve seyahat niyeti üzerine etkisi incelenmiştir.

Bahsi geçen önem doğrultusunda yapılan literatür taraması sonucunda ilgili kavramlara yönelik olarak yapılan çalışmaların genellikle yabancı bilim adamları tarafından yapıldığı gözlenmiştir. Bu yönde, alana katkı sağlayan başlıca bilim adamları Darcy, S. (1998, 2003, 2008), Lee, B. K, Agarwal, S. ve Kim, H. J. (2011) ile Smith, R.W. (1987) ilk akla gelenlerdir. Ulusal yazından ise engelli turizmine yönelik çalışmalar kısıtlı ölçekte yer almaktadır. Bu alanda yapılan çalışmalar genellikle, engelli turizminin fiziksel engelleri ile kısıtlı yer almakla birlikte, konumuza yönelik yapılan bazı çalışmalar da yer almaktadır. Bu bağlamda araştırma konusuna yönelik olarak alana katkı sağlayan başlıca bilim adamlarımız

Çizel, B. ve Çizel R.B. (2014), Öztürk, Y., Yaylı, A. ve Yeşiltaş, M. (2008), Baloğlu, S. ve Uysal, M. (1996), Akıncı, Z. ve Sönmez, N. (2015) yer almaktadır.

Bu nedenle araştırmanın literatüre sağlayacağı katkı ve turizm sektörüne getireceği öneriler açısından kritik önem taşıdığı düşünüldüğü için çalışma üç bölüm üzerine kurgulanmıştır. Birinci bölümde engelli kavramı literatür taraması ile incelenerek tanımı ve tarihsel gelişimi açıklanmıştır. Takip eden başlıklarda, engelliler engel türüne göre sınıflandırılmış ve son olarak ülkemizde ve dünyadaki engelli nüfusuna ve engellilere yönelik yasal düzenlemelere değinilmiştir. İkinci bölümde, turizm kavramı literatür taraması ile incelenerek, tanımı, etkileri ve gelişimi açıklanmıştır. Takip eden başlıklarda engelli turizmi, engellilerin karşılaştığı turizm kısıtları ve motivasyon konusu tüm yönleriyle ele alınmıştır. Araştırmanın üçüncü ve son bölümünde ise, metodoloji ve bulgulara yer verilmiştir. Bu doğrultuda öncelikle metodolojik olarak araştırmanın problemi, amacı, önemi, teorik altyapısı, evren/örnekleme, varsayımları, sınırlılıkları ve veri toplama araçlarına yer verilmiştir.

Araştırma nicel yöntem tekniklerinden anket ile veri toplama yöntemi ile yapılmıştır. Buna göre birincil veri kaynaklarından ve ikincil veri kaynakları üzerinden yapılmıştır. İlgili örneklemden anketler ile veri toplamada, Pandemi nedeniyle dijital platformlar tercih edilmekle birlikte, engelli bireylerin tercihleri dolayısıyla fiziki olarak da anket uygulaması yapılmıştır. Buna istinaden takip eden başlıkta katılımcılardan elde edilen engelli bireylerin turizme katılımında yaşadığı kısıtların turizm motivasyonu ve seyahat niyeti üzerine etkisine yönelik olarak analizi yapılmış ve elde edilen bulgular değerlendirilmiştir. Birincil veri kaynağı olarak Antalya’da yaşayan engelli bireyler üzerinden elde edilmiştir.

Araştırma kapsamında tercih edilen anket dört aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşamada sosyo-demografik ifadelerin yer aldığı bölüm bulunmaktadır. İkinci aşamada engelli bireylerin turizme katılımında karşılaştığı kısıtlar, turizm motivasyonlarına ve seyahat niyetine yönelik algılar belirlenmeye çalışılmıştır. Bu alandaki seyahat kısıtları ve motivasyonlara yönelik ölçek, Çizel ve arkadaşları tarafından hazırlanmış olup 43 ifadeden oluşmaktadır (APGEM, 2012). Tercih edilen bir diğer ölçek Chen, Y.C., Shang, R. A., ve Li, M. J. (2014) tarafından geliştirilen seyahat niyetine yönelik olarak 4 ifadeden oluşmaktadır.

Yapılan anketlerden elde edilen bulgulara göre sonuçlar değerlendirildiğinde katılımcıların %55,1 ile çoğunluğunun erkek olduğu tespit edilmiştir. Katılımcılar yaş açısından değerlendirildiğinde öncelik sosyo-demografik sonuçlarda genel olarak katılımcıların 36-45 yaş gurubunda olduğu tespit edilmiştir. Medeni durumları itibariyle büyük çoğunluğu bekar olmakla beraber, eğitim düzeylerinin ise düşük seviyede olduğu tespit edilmiştir. Gelir düzeyi bakımından genel olarak asgari ücret seviyesinde bir düzeye sahip

olan katılımcıların iş gücüne katılım seviyeleri de % 50 civarındadır. Son olarak dikkat çeken nokta ise, engel sebeplerinin %59,5 ile doğuştan-genetik unsurlardan meydana gelmiş olmasıdır.

Ölçeklere uygulanan analizlerden elde edilen sonuçların uygun olmasına istinaden elde edilen verilere algıları tespit etmeye yönelik analizler uygulanmıştır. Buna göre, engelli bireylerin içsel kısıtlarına yönelik elde edilen veriler sonucunda, %45 oranında kendi kendine bir şey yapmaktan veya başka insanlarla birlikte olmaktan korktuğu ifadesine katılmadığı anlaşılmaktadır. Buna karşın, turizm faaliyetlerine katılmak bireyin kabiliyetinin üzerinde koşullar gerektirdiği, ayrıca turist olarak çıkacağı bir seyahatte herhangi bir şeyi yapabilmek adınadiger insanlara ihtiyacının olması durumu engelli bireyi rahatsız ettiği, turizm faaliyeti sırasında birçok düzenleme ve kural ile karşılaşacağı düşüncesi ile rahatsız ve huzursuzluk duyarak seyahat etmeyi önleyecek bilgi eksikliğinin varlığı noktalarındaki ifadelerle %59 ve üzerinde katıldıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca, turizm eylemine katılımda başkalarını rahatsız ve huzursuz etmek korkusu olduğu algısına da %56,3 oranında katıldıkları anlaşılmaktadır.

Katılımcılara turizme katılım noktasında karşılaştıkları etkileşimsel engellere yönelik olarak yöneltilen 9 ifadeye büyük oranda katıldıklarını ifade etmişlerdir. Bu ifadeler içerisinde, turizm faaliyetlerine katılırken diğer insanların önyargılarını hissetmenin kendisini rahatsız edeceğini belirtenlerin oranı %67 ile en yüksek algı oranına ulaştığı görülmüştür.

Engelli bireylerin turizmde karşılaştıkları engeller içerisinde en yüksek algı oranına çevresel engellerde karşılaşıldığı sonucuna varılmıştır. Buna göre, katılımcılara yöneltilen turizm bölgelerindeki fiziksel koşulların, engellilere yönelik düzenlemeler, imkânlar, çevresel koşullar ile engellilere yönelik ulaşım olanaklarının yetersizliğine yönelik ifadelerle ortalama % 80 oranında katıldıkları anlaşılmaktadır.

Ankete katılım gösteren engelli bireylerin ruhsal yapılarında meydana gelen öğrenilmiş çaresizlik düşüncesinin etkilerini belirlemeye yönelik olarak yöneltilen ifadelerle % 60'un üzerinde katılmadıkları gözlemiştir.

Bilindiği üzere, turizm faaliyetine katılmak insanoğlunun motivasyonuna her zaman için pozitif bir etki sağlamaktadır. Bu bağlamda, engelli bireylerin turizme katılımdaki motivasyon beklentilerine yönelik ortaya konulan 18 ifadeye vermiş oldukları cevaplar değerlendirildiğinde ortalama %85 oranında katıldıkları anlaşılmaktadır. Son olarak, katılımcıların seyahat niyetine yönelik olarak kendilerine yöneltilen 4 ifadeye de motivasyonla doğru orantılı olarak yine %85 oranında katıldıklarını ifade etmektedirler.

Algılara yönelik tespitlerden sonra hipotezlere yönelik yapılan analizlerin sonuçları incelendiğinde; engelli bireylerin seyahat kısıtlarına ilişkin sonuçları Şekil 3.2'de yer

almaktadır. Sonuçlar incelendiğinde çevresel engellerin motivasyon üzerinde negatif yönlü bir etkisi tespit edilmiştir ($\beta = -0.23$, $t = -4.024$, $p < 0.001$). Benzer şekilde öğrenilmiş çaresizlik de motivasyonu negatif yönlü etkilemektedir ($\beta = -0.23$, $t = -4.257$, $p < 0.001$). Öte yandan içsel engeller ve etkileşimsel engellerin motivasyon üzerinde etkisi istatistiksel açıdan anlamlı değildir ($p > 0.05$). Bu kapsamda H1c ve H1d kabul edilirken H1a ve H1b reddedilmiştir. Motivasyonun seyahat niyeti üzerinde ise güçlü ve olumlu yönde etkisi tespit edilmiştir ($\beta = 0.55$, $t = 9.604$, $p < 0.001$). Öyle ki, engelli bireylerin motivasyonlarında meydana gelen bir birimlik artış seyahat niyetlerini %55 oranında arttırmaktadır. Bu bağlamda H2 kabul edilmiştir. Araştırmanın son hipotezi olarak seyahat engellerinin seyahat niyeti üzerindeki doğrudan etkileri incelenmiştir. Sonuçlar göz önünde bulundurulduğunda etkileşimsel engeller seyahat niyetini negatif yönde etkilediği söylenebilir ($\beta = -0.16$, $t = -1.993$, $p < 0.05$). Ek olarak içsel ve çevresel engeller ile öğrenilmiş çaresizliğin seyahat niyeti üzerinde herhangi bir etkisi tespit edilmemiştir. Bu bulgular ışığında H3b kabul edilirken H3a, H3c ve H3d reddedilmiştir.

Araştırma sonucunda elde edilen bilgilere göre bazı önerilerde bulunmak mümkün olmuştur. Buna göre önerilerin gelecekte araştırma yapacak akademisyenlere, turizm sektörüne ve kamu kurumlarına yönelik olarak sıralamanın yerinde olacağı düşünülmüştür. Elde edilen sonuçlara göre gelecekte araştırma yapacak akademisyenlere;

- Bu araştırma yalnız Antalya ili üzerine yapılmıştır. Farklı coğrafik ve turistik bölgeler dâhil edilerek araştırmanın örnekleme ve kapsamı genişletilebilir. Böylece diğer turizm bölgeleri veya farklı coğrafik bölgelerdeki etkilerde karşılaştırılabilir.
- İleriki dönemlerde bu kapsamda yapılacak çalışmalarda iki farklı destinasyonda veya iki farklı coğrafi bölgede elde edilecek verilerin karşılaştırılarak bölgeler arasındaki algılama farklılıkları ortaya konulabilir.
- Araştırma engellilerin turizme katılımında karşılaştığı kısıtların turizm motivasyonu ve seyahat niyeti üzerine etkileri değerlendirilmiştir. Gelecek çalışmalarda engelli bireye sahip ailelerinde araştırma kapsamına dâhil edilerek onların da beklenti ve taleplerinin de ortaya konması sağlanabilir.

Akademisyenlerin yanı sıra elde edilen sonuçlara göre turizm sektörüne de aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir;

- Turizm sektöründe faaliyet gösteren işletme ve özellikle konaklama tesislerinin engellilerin karşılaşılabileceği çevresel engelleri ortadan kaldırmaya yönelik adımlar atmaları önerilmektedir.

- İlgili sonuçlara göre engellilere yönelik birim veya özel olarak ilgilenecek personel bulundurulmasının önemli bir katkı sağlayacağı sabittir. Örneğin; işaret dili bilen bir görevli veya da onların sorunları ile ilgilenip seyahatleri boyunca irtibat kuracakları engelli ziyaretçilere yönelik bir birim oluşturulması gibi.
- Engelli bireylerin seyahatleri boyunca, kendilerini diğer sağlıklı bireylerden farklı olmadıklarını hissettirecek tüm düzenlemelerin gerçekleştirilmesinin, tekrardan ziyaret etme niyetini de beraberinde getireceğinin bilinmesi son derece önemlidir.

Turizm sektörünün yanı sıra elde edilen sonuçlara göre kamu kurumlarına da aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir;

- Turizm sektörü ülkemizin en önemli sektörlerinden birisi olması nedeni ile sektör çalışanlarının iletişimlerinin geliştirilmesine yönelik sektörde yetkili kurum ve kuruluşlara önemli görevler düşmektedir.
- Turizm alanında insan kaynağı yetiştiren eğitim kurumlarının müfredatlarında engellilere yönelik müfredat düzenlemesinin alana katkı sağlayacağı ön görülmektedir.
- Turizm işletmelerinde engelli turistlere yönelik bir birimin kurulmasının yasal bir düzenleme ile kurulmasının sağlanması sorunların tespiti ve çözümü açısından büyük katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Abann, E. D. (2002). *Fayda Teorisi ve Rasyonel Seçimler*. TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü 1998; Tartışma Tebliği No: 2002/3: Ankara, 1-339.
- Acar, D. (2020). “Turizm Tarihi İncelemelerinin Yaygınlaşması Neden Önemlidir?”. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 31(1): 96-100.
- Aktaş, C. (2005). “Türkiye’nin Turizm Gelirlerini Etkileyen Değişkenler İçin En Uygun Regresyon Denkleminin Belirlenmesi”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 6(2): 163-174.
- Akış Roney, S. (2011). *Turizm: Bir Sistemin Analizi*. Detay Yayıncılık, Ankara.
- Akoğlu, M., Evren, S. ve Çakır, O. (2013). “Tarihsel Süreç İçerisinde Turizm Paradigması”. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 24(1): 7-22.
- Akova, O. (2006). “Yerel Halkın Turizmin Etkilerini Algılama Ve Tutumlarına Yönelik Bir Araştırma”, *S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Akademik İncelemeler*, 2(1).
- Alexandris, K., Funk, D. C. ve Pritchard, M. (2011). “The Impact of Constraints on Motivation, Activity Attachment and Skier Intentions to Continue”. *Journal of Leisure Research*, 43(1): 56-79.
- Allais, M. (1953). “Le comportement de l’homme rationnel devant le risque: Critique des postulats et axiomes de l’ecole americaine”. *Econometrica*, 21(4): 503-546.
- Alpar, Ö. ve Erdem, B. (2005). “Turizmin Bölgesel Kalkınmaya Etkisi Çerçevesinde Burdur Yöresinde Alternatif Turizmi Geliştirme Stratejileri”. *I. Burdur Sempozyumu, Bildiriler*, 1(16):591-599.
- Altan, Ö.Z. (2008). *Sosyal Politika*. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 1744, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 900, Eskişehir.
- APGEM. (2012). *Antalya’da Engelli Turizmin Gelişimi İçin Arz ve Talep Üzerine Bir Araştırma*. Yiğitler Grup Reklam Matbaa, Antalya,
- Artar, Y. ve Karabacakoğlu, Ç. (2003). *Türkiye’de Özürlüler Turizminin Geliştirilmesine Yönelik Olarak Konaklama Tesislerindeki Altyapı Olanaklarının Araştırılması*. Basılmamış Uzmanlık Tezi. Milli Prodüktive Merkezi, Ankara.
- Aslan, M. ve Şeker, S. (2011). “Engellilere yönelik toplumsal algı ve dışlanmışlık (Siirt Örneği)”. *Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitapçığı*. 25-26 Ekim 2011, Kocaeli, 449-463.
- Atak, V. (2008). *Marmaris’teki Otel İşletmelerinin Bedensel Engelli Turizmine Bakışı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.

- Ataman, A. (2003). *Özel Eğitime Muhtaç Olmanın Nedenleri: Özel Eğitime Giriş*. Gündüz Eğitim Yayıncılık, Ankara.
- Atıcı, İ. (2007). *Fiziksel Engelliler ve Kentsel Mekan Kullanımı*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Avcıkurt, C. (2003). *Turizm Sosyolojisi*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Aydın, O. (2012). “Türkiye’de Alternatif Bir Turizm: Sağlık Turizmi”. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14(23): 91-96.
- Aytürk, N. (2010). *Örgütsel ve Yönetimsel Davranış*. Detay Yayıncılık, Ankara.
- Ayyıldız, T., Atay H. ve Yazıcı, A. (2014). “Konaklama İşletmelerinin Engelliler İçin Olanakları ve Yöneticilerin Görüşleri: Kuşadası Örneği”. *Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, 1(2): 54-100.
- Bahar, O. ve Bozkurt, K. (2010). “Gelişmekte Olan Ülkelerde Turizm-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Dinamik Panel Veri Analizi”. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 21(2): 255-265.
- Bağcı, E. (2017). *Engelli Bireylerin Turizme Katılım Motivasyonları ve Kısıtları*. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Balish, S. M., Conacher, D. ve Dithurbide, L. (2016). “Sport and recreation are associated with happiness across countries”. *Research Quarterly for Exercise and Sport*, 87(4): 382-388.
- Baloğlu, S. (1999). “A Path Analytic Model of Visitation Intention Involving Information Sources, Socio-Psychological Motivations and Destination Images”. *Journal of Travel and Tourism Marketing*, 8(3): 81-90.
- Baloğlu, S. ve Uysal, M. (1996). “Market segments of push and pull motivations: A canonical correlation approach”. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*. 8(3): 32-38.
- Beeton S. (2006). *Community Development Through Tourism*, Landlinks Press, Australia.
- Belgin, E. (1992). “Ülkemizde İşitme Kayıplarının Nedenleri Özel Eğitim Yaklaşımları”. *Özel Eğitim Dergisi*, 1(2): 6-7.
- Berber, Ş. (2003). “Sosyal Değişme Katalizörü Olarak Turizm ve Etkileri”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (9): 205-222.
- Bergier, B., Bergier, J.ve Kubinska, Z. (2010). “Environmental Determinants of Participation in Tourism and Recreation of People with Varying Degrees of Disability”. *Journal of Toxicology and Environmental Health*, (73): 1134-1140.

- Bernoulli, D. (1738). "Specimen theoriae novae de mensura sortis. *Commentarii Academiae Scientiarum Imperialis Petropolitanae*, Tomus V, 175-192. (Çev. L. Sommer) "Expositions of a New Theory on the Measurement of Risk." *Econometrica*. (22)1: 23-36.
- Bi, Y., Jaclyn, J.A., ve Cole, S.T. (2007), "Accessibility and Attitudinal Barriers Encountered by Chinese Travelers With Physical Disabilities". *International Journal of Tourism Research*, (9): 205-216.
- Blau, J. ve Abramovitz, M. (2003). Social Welfare Policy, *Published by Oxford University Press, Inc. 198 Madison Avenue*. New York.
- Blichfeldt, B. ve Nicolaisen, J. (2011). "Disabled travel: Not easy, but doable". *Current Issues in Tourism*, 14(1): 79–102.
- Bouffard, J. A. ve Wolf, K. (2007). Rational Choice Theory: A Crime Related Perspective. İçinde G. Ritzer (Ed.), *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*. Oxford, UK.
- Boz, C. (2006). *Dünya’da Turizm Endüstrisinde Çalışma Şartları*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bozer, A. (2001), *Türkiye’de Yabancı Sermayeli Firmalar, Sorunları, Gelişme Perspektifleri (Dünü ve Bugünü)*, TCMB Yayınları, Ankara.
- Bratucu, G., Chitu, I. B., Dinca, G. Ve Ştefen, M. (2016). "Opinions of tourists regarding the accessibility for people with disabilities in the area of Braşov Country". *Bulletin of the Transilvania University of Braşov*, 9(58): 73-82.
- Bruin, A. D. ve Flibt-Hartle, S. (2003). A bounded rationality framework for proper investment behavior. *Journal of Property Investment and Finance*, 21(3), 271-284.
- Buhalis, D., Eichhorn, V., Michopoulou, E. ve Miller, G. (2005). "OSSATE Accessibility Market and Stakeholder Analysis", *University of Surrey*. UK.
- Buhalis, D. ve Michopoulou, E. (2011). "Information-enabled tourism destination marketing: addressing the accessibility market". *Current Issues in Tourism*, 14(2): 145-168.
- Cam, E. ve Demir, S. (ed.). (2018). "Türkiye’de Engellilere Yönelik İstihdam Politikaları: Sorunlar ve Öneriler". *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 8(2): 129-152.
- Canda Özur Olmaz Derneği (2012). *Türkiye’de Engelli Gerçeği Raporu*. Canda Özur Olmaz Derneği, Ankara.
- Carstensen, F.V., McMillen, S., Arık, M., Varol, H. ve Xiaozhong, L. (2003). "The 2001 Economic Impact of Connecticut’s Travel and tourism Industry"
- Cavinato, J.L. ve Cuckovich, M.L. (1992). "Transportation and Tourism for the Disabled: An Assessment". *Transportation Journal*, 31(3): 46–53.

- Centel, T. (2010). "Özürli Çalıştırma Yükümlüne Aykırılığa İlişkin Cezai Sorumluluk Esasları". *Sicil İHD*, 5-10.
- Crawford, D. W. ve Godbey, G. (1987). "Reconceptualizing barriers to family leisure". *Leisure sciences*, 9(2): 119-127.
- Crawford, D. W., Jackson, E. L. ve Godbey, G. (1991). "A hierarchical model of leisure constraints". *Leisure sciences*, 13(4): 309-320.
- Crompton, J. L. (1979). "Motivations for pleasure vacation", *Annals of Tourism Research*. 6(4): 408-424.
- Çağlar, D. (1981). *Uyumsuz Çocuklar ve Eğitimi*, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Çağlayan, S. (2006) "Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi", *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (17): 67-91.
- Çakıcı, A.C. ve Aksu, M. (2007). "Çekim Yeri Seçiminde Grup Etkisi: Yerli Turistler Üzerine Bir Araştırma". *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 18(2):183-194.
- Çelik, N., Caniklioğlu, N. ve Canpolat, T. (2014). *İş Hukuku Dersleri*, Beta Yayınları, İstanbul.
- Çelik, E. (2016). "Onuncu Yılında Birleşmiş Milletler Engellilerin İnsan Hakları Sözleşmesi ve Sözleşme Ruhu". *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(1): 219-246.
- Çetin, I. B. (2017). "Sanayi Devrimi'nden 21. Yüzyıla Batı Dünyasında Engellilik". *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 7(1): 91-121.
- Çetiner, H. ve Yayla, Ö. (2021). "Aktivite Bağlılığının Yaşam Tatmini ve Yaşam Kalitesi Üzerine Etkisi: Bisiklet Kullanıcılarına Yönelik Bir Araştırma". *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (42): 209-222.
- Çımat, A. ve Bahar, O. (2003). "Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisi İçindeki Yeri ve Önemi Üzerine Bir Değerlendirme", *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, (6): 1-18.
- Çizel, B. ve Çizel, R. B. (2014). "Engellilerin Turizm Kısıtları ve Turist Olma Niyeti İlişkisinde Aracı Değişkenler: Motivasyon Gücü ve Öğrenilmiş Çaresizlik". *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 25(2): 176-189.
- Çitil, M. ve Üçüncü, M. K. (2018). "Türkiye'de Engelli Hakları ve Engelli Hukuku'nun Durumu". *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 9(35): 233-278.
- Dann, G. M. (1977). "Anomie, ego-enhancement and tourism", *Annals of Tourism Research*, 4(4):184-194.

- Darcy, S. ve Dickson, J. T. (2009). "A Whole-of-Life Approach to Tourism: The Case for Accessible Tourism Experiences", *Journal of Hospitality And Tourism Management*. 16(1): 32-44.
- Daruwalla, P. ve Darcy, S. (2005). "Engelliliğe Karşı Kişisel ve Toplumsal Tutumlar". *Yıllık Turizm Araştırmaları*, 32(3): 549-570.
- Demir, T. ve Şen, Ü. (2009). "Görme Engelli Öğrencilerin Çeşitli Değişkenler Açısından Öğrenme Stilleri Üzerine Bir Araştırma". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(8): 155-161.
- Demircioğlu, A. G. (1997). "Turizm çevre etkileşimi bakımından sürdürülebilir turizm planlaması", *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi*, 12(2): 135-147.
- Demirtaş, S. (2005). "Çalışma Yaşamında Motivasyonun Önemi ve Teşvik Araçlarının Yeri". Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Dilek, E.S. ve Kulakoğlu Dilek, N. (2017). "Dünyada ve Türkiye’de Yaşanan Olayların Turizme Yansımaları: 1960’tan Günümüze Tarihsel Bir Değerlendirme". *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2): 1083-1108.
- Doğan, H. Z. (2004). *Turizmin sosyo-kültürel temelleri*. Detay Yayıncılık, Ankara.
- Doğru, S. S. Y., ve Arslan, E. (2008). "Engelli Çocuğu Olan Annelerin Sürekli Kaygı Düzeyi İle Durumluk Kaygı Düzeylerinin Karşılaştırılması". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (19): 543-553.
- Eichhorn, V., Miller, G., Michopoulou, E. & Buhalis, D. (2007). "Enabling Disabled Tourists? Accessibility Tourism Information Schemes. Surrey". *University of Surrey*. UK.
- Ellsberg, D. (1961). Risk, ambiguity, and the savage axioms, *The Quarterly Journal of Economics*. 75: 643-669.
- Enç, M., Çağlar, D., ve Özsoy, Y. (1981). *Özel Eğitime Giriş*, Sevinç Matbaası, Ankara.
- Eren, E. (2001). *Yönetim ve Organizasyon*. Beta Yayınları, İstanbul.
- Eren, E. (2004). *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*. Beta Yayınları, İstanbul.
- Eripek, S. (1996). "Zihin Engelli Çocukların Tanımı". *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2): 81-87.
- Eryılmaz, B. (2010). *Turizmde Engelli Pazarının Değerlendirilmesi ve Bodrum Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Etyemez, H. (2012). "İş Hayatında Dezavantajlı Gruplar", *Kamuda Sosyal Politika Dergisi*. 6 (20): 11-19.

- European Commision (2004). *Improving Information on Accessible Tourism for Disabled People*, EU, İtalya.
- Fındıkçı, İ. (2009). *İnsan Kaynakları Yönetimi*. Alfa Yayınları, İstanbul.
- Finkelstein, V. (1987). “Disabled people and our culture development”. *London Disability Arts Forum*. 1987, Londra,
- Freeman, I. ve Selmi, N. (2010). “Fransız ve Kanada Turizmi: Engellilere Tepki”. *Seyahat Araştırmaları Dergisi*. 49(4): 471-485.
- Fricke, T. R., Tahhan, N., Resnikoff, S., Papas, E., Burnett, A., Ho, S. M., Naduvilath, T., ve Naidoo, K. S. (2018). “Global prevalence of presbyopia and vision impairment from uncorrected presbyopia: Systematic review, meta-analysis, and modelling”. *Ophthalmology*, 125(10): 1492-1499.
- Forsyth, P. (2006). “Turizm Faydaları ve Havacılık Politikası”. *Hava Taşımacılığı Yönetimi Dergisi*, 12(1): 3-13.
- Gelir, E. (2009). *Ana Baba Tutumları, Aile Sosyal Atomu ve Cinsiyete Göre İlköğretim Altıncı Sınıf Öğrencilerinin Öğrenilmiş Çaresizlik ve Akademik Başarılarının İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Genç, H. (2015). *Zihinsel engelli çocuklara sahip anne ve babaların yaşam doyumlarının ve aleksitimi düzeylerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tokat.
- Genç, Y. ve Çat, G. (2013). “Özürlü İstihdamı ve Sosyal İçerme İlişkisi”. *Journal of Academic Inquiries*, 8(1): 363–393.
- Germ, P.A. ve Schleien, S.J. (1997). “Inclusive community leisure services: responsibilities of key players”. *Therapeutic Recreation Journal*, 31: 22-37.
- Gladwell, N.J. ve Bedini, L. A. (2004), “In search of lost leisure: the impact of caregiving on leisure travel”, *Tourism Management*, (25):685-693.
- Gordon, T. (1996). *E.A.T. Etkili Ana Baba Eğitimi*. (Çev. E. Aksay ve B. Özkan), Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- Gordon, W. R., ve Caltabiano, M. L. (1996). “Urban-rural differences in adolescent self-esteem, leisure boredom, and sensation-seeking as predictors of leisure-time usage and satisfaction”. *Adolescence*, 31(124): 883-901.
- Göksan, E. (1978). *Turizmoloji*. Uğur Matbaası, İzmir.
- Güngör, A. (2011), *Uluslararası Turizmde Ekonomik Çevre*. İge Pınar (Ed.), Uluslararası Turizm İşletmeciliği, (ss. 3-18), Nobel Yayıncılık, Ankara.

- Gülbahar, O. (2009). “1990’lardan Günümüze Türkiye’de Kitle Turizminin Gelişimi ve Alternatif Yönelimler.” *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1): 151-177.
- Gürdal, M. (1995). *Turizm Ulaştırması*. Karınca Matbaası, İzmir.
- Hardin, R. (2001). Rational Choice Explanation: Philosophical Aspects. İçinde N. J. Smelser & P. B. Baltes (Ed.), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. New York,
- Huh, C. ve Singh, A. J. (2007). “Families travelling with a disabled member: Analysing the potential of an emerging niche market segment”. *Tourism and Hospitality Research* , 7 (3/4): 212-229.
- Hunziker, W. (1951). *Social Tourism: It’s Nature and Problems*. International Tourists Alliance Scientific Commission. Geneva.
- Israeli, A. A. (2002). A Preliminary Investigation of The Importance of Site Accessibility Factors for Disabled Tourists, *Journal of Travel Research*, 41(1): 101-104.
- İnan, S., Peker, G., Tekiner, S., Ak, F. ve Dağlı, Z. (2013). “Engellilik, Türkiye’de Engellilerin Durumu ve Sağlık Hizmet Sunumuna Bir Bakış”. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 12(6): 723-729.
- Jaeger, P. T., ve Bowman, C. A. (2005). *Understanding Disability Inclusion, Access, Diversity, and Civil Rights*. Greenwood Publishing Group, London.
- Kaçmaz, Y.Y. (2014). *Engelli Bireylerin Turizm Deneyimlerine Yönelik Bir Araştırma: Alanya Örneği*. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Kandemir, H. (2009). *Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu Olan Çocuklar ve Ailelerinde Yaşam Kalitesinin Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Tıpta Uzmanlık Tezi, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kanyılmaz Polat, E., Bacak, B., Kiroğlu, F. M. (2020). “Çalışma Yaşamında Görme Engelli Bireyler: Çanakkale Örneği”. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 20(49): 917-960.
- Kar, M., Zorkirişçi, E. ve Yıldırım, M. (2004). “Turizmin Ekonomiye Katkısı Üzerine Ampirik Bir Değerlendirme”, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*. 4(8): 87-112.
- Karaçengel, B. (2007). *Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Anneler İle Sağlıklı Çocuğa Sahip Annelerin Atılacak ve Suçluluk-Utanç Düzeyleri Açısından Karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Karal, H. ve Çiftçi, E. (2008). “İşitme Engelli Bireylerin Eğitim Sürecinde Bilgisayar Destekli Animasyonlardan Yararlanma”. 8. *Uluslararası Eğitim Teknolojileri Konferansı*. 6-9 Mayıs 2008, Ankara, 1624-1628.
- Karaman, S. ve Avcıkurt, C. (2007). “Turizmin Sosyolojik Etkileri”, 1. *Ulusal Türkiye Turizmi Kongresi*, 7-8 Eylül 2007, Sakarya, 419-432.
- Kasman, A. ve Kasman, S. K. (2004). “Turizm Gelirleri ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Eşbütünleşme ve Nedensellik İlişkisi”. *Iktisat Isletme ve Finans*, 19(220): 122-131.
- Kenzhebayeva, A. ve Boylu, Y. (2018). “Engelli Bireylerin Seyahat Engellerinden Etkilenmesinde Psikolojik Faktörlerin Önemi”. *Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 2(4): 4-11.
- Kırman, A. ve Sarı, H. (2011). “İşitme Engelli Çocuk ve Adölesanların Sağlık Durumları”. *Güncel Pediatri Dergisi*, (9): 85-92.
- Kızılgöl, Ö. ve Erbaykal, E. (2008). “Türkiye’de Turizm Gelirleri ile Ekonomik Büyüme İlişkisi: Bir Nedensellik Analizi”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(2): 351-360.
- Kilimci, S. (2008). “Turizm Engel Tanımaz”. *Gastronomi Dergisi*, (5): 257-261.
- Kim, S. ve Lehto, X. Y. (2013). “Travel By Families With Children Possessing Disabilities: Motives And Activities”, *Tourism Management*. (37): 13-24.
- Knight, F. (1921). *Risk, Uncertainty and Profit*, University of Chicago Press.
- Koca, C. (2010). *Engelsiz Şehir Planlaması Bilgilendirme Raporu*. Dünya Engelliler Vakfı, İstanbul.
- Koç, E. (2003). “An Analysis Of Consumer Behaviour In The Turkish Domestic Tourism Market”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*. 4(1): 89-106.
- Koç, O. U. ve Başer, N. E. (2011). “Görselleştirme Yaklaşımının Matematikte Öğrenilmiş Çaresizliğe ve Soyut Düşünmeye Etkisi”. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(3): 89-108.
- Kozak, N., Kozak, M. A. ve Kozak, M. (2001). *Genel Turizm*. Detay Yayıncılık, Ankara.
- Kozak, N., Kozak, A. M. ve Kozak, M. (2010). *Genel Turizm, İlkeler ve Kavramlar* (9. Baskı). Detay Yayıncılık, Ankara.
- Koroğlu, Ö. (2011). *İş Doyumu ve Motivasyon Düzeylerini Etkileyen Faktörlerin Performansla İlişkisi: Turist Rehberleri Üzerine Bir Araştırma*. Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Küçükali, A. (2014). “Engellilere Uygulanan Sosyal Politikaların Değerlendirilmesi: Atatürk Üniversitesi Örneği”. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1): 59-86.

- Lee, E. S. (1969). "A Theory of Migration". J.A. Jackson (hızl.) *Great Britain, Cambridge University Press*, 283-297.
- Lee, B. K., Agarwal, S. ve Kim, H. J. (2011). "Influences of Travel Constraints on The People With Disabilities' Intention to Travel: An Application of Seligman's Helpness Theory". *Tourism Management*, 33: 569-579.
- Lynch, E. W. ve Simms, B. H. (1988), *Zeka Özürlü Çocuklar*, (Çev. H. Karatepe), Karatepe Yayınları, Ankara.
- Manav, A. E. (2006). "İşverenin Özürlü, Eski Hükümlü ve Terör Mağduru Çalıştırma Zorunluluğu". *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, X(1-2): 137-169.
- Maviş, F., Ahıpaşaoğlu, H.S. ve Kozak, N. (2002). *Genel Turizm Bilgisi*. Anadolu Üniversitesi Açık öğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir.
- Maslow, A. (1943). "A theory of human motivation", *Psychology Review*. 50 (4): 370-396.
- Maslow, A. H. (1970). *Motivation and personality*. Harper & Row, New York.
- McKercher, B., Packer, T., Yau, M.K., ve Lam, P. (2003). "Travel Agents as Facilitators or Inhibitors of Travel: Perceptions of People with Disabilities", *Tourism Management*. 24: 465-474.
- Merve, B. (2012). *Duygusal Emek- Müşteri Memnuniyeti İlişkisi: Engelli Turizm Pazarında Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıktı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Metin, B. (2017). "Engellilere Yönelik Sosyal Politikalarda Yerel Yönetimlerin Rolü: Keçiören Belediyesi Örneği". *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1): 320-344.
- Mihaela, B. C. (2012). "Tourism Industry In Romania and The Needs of People With Disabilities". *Economic Science Series*, 21(1): 481-486.
- Moulin, H. (1991). *Axioms of cooperative decision making*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Murray, M. ve Sproats, J. (1990). "The disabled traveller: Tourism and disability in Australia". *Journal of Tourism Studies*, 1(1): 9-14.
- Nawijn, J. ve Veenhoven, R. (2011). "The Effect Of Leisure Activities On Life Satisfaction: The Importance Of Holiday Trips, The Human Pursuit Of Well-Being: A Cultural Approach". *Springer Science*, 39-53.
- Okuturlar M. H. (1968). *Özel Eğitim*, Okuturlar Yayınları 4, İstanbul.

- Overmier, J. B. ve Seligman, M. E. (1967). "Effects of inescapable shock upon subsequent escape and avoidance responding". *Journal of comparative and physiological psychology*, 63(1): 28.
- Özdemir, M. (1992). *Turizmin Türkiye'nin Sosyo-Ekonomik Yapısına Etkileri*. Kök Sav. Ankara.
- Özel, H. Ç. (2014). "Turizmin Sosyo-kültürel Boyutta Ortaya Çıkardığı Etkilerin İncelenmesi: Marmara Örneği". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (42): 57-68.
- Özgen, Ö. (2000). "Kapadokya'yı Ziyaret Eden Turistlerin Genel Seyahat Motivasyonları ve Tatmin Olma Durumları". *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 11(2): 22-34.
- Özgökçeler, S. ve Alper, Y. (2010). "Özürlüler Kanunu'nun Sosyal Model Açısından Değerlendirilmesi". *Business and Economics Research Journal*, 1(1): 33-54.
- Özkök, F. (2006). "Yoksulluğun Azaltılmasında Turizmin Yeri". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(15), 85-98.
- Özsoy, Y., Özyürek, M. ve Eripek, S. (1997). *Özel Eğitime Giriş*. Karatepe Yayınları, İstanbul.
- Özsoy, S., Özkahraman, Ş., ve Çallı, F. (2006). "Zihinsel Engelli Çocuk Sahibi Ailelerin Yaşadıkları Güçlüklerin İncelenmesi". *Aile ve Toplum*, 8(3): 69-77.
- Özşenol, F., Işıksan, V., Ünay, B., Aydın, H.İ., Akın, R. ve Gökçay, E. (2002). "Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Aile İşlevlerinin Değerlendirilmesi". *Gülhane Tıp Dergisi*, 45 (2); 156-164.
- Öztürk Akçalar, Y. (2007). *Ortopedik Engellilerin Sosyalleşmelerine Sporun Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Öztürk, Y. ve Yaylı, A. (2006). "Konaklama İşletmeleri Yöneticilerinin Bedensel Engelliler Pazarına Bakış Açıları Üzerine Bir Araştırma". *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 17(1): 87-97.
- Öztürk, Y., Yaylı, A. ve Yeşiltaş, M. (2008). "Is the Turkish tourism industry ready for a disabled customer's market? the views of hotel and travel agency managers". *Tourism Management*, 29: 382-389.
- Özürlüler İdaresi Başkanlığı (1999). *Birinci Özürlüler Şurası. Çağdaş toplum, Çağdaş Yaşam ve Özürlüler. (Komisyon raporları ve genel kurul görüşmeleri) 29 Kasım – 02 Aralık, (Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı). ÖZİ. Ankara,*
- Pearce, P.L. (1982). *The Social Psychology Of Tourist Behavior*. Oxford Pergamon.
- Pearce, P. L. (2005). *Tourist behaviour: Themes and conceptual schemes* (Vol. 27). Channel View Publications.

- Pehlevan, Ş. (2010). *Zihinsel Engelli Çocukların Sosyalleşmesinde Halk Oyunlarının Etkisinin Araştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Pehlivan B. (2012), “Konaklama Yapılarının Engellilere Yönelik Oda Düzenlemelerinin İrdelenmesi”. *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, 2(4): 27-35.
- Peters, S. (2000). “Is there a disability culture? A syncretisation of there possible world views”. *Disability and Society*, 15(4): 583-601.
- Peterson, W. (1970). “A General Typology of Migration”, C.J. Jansen (hızl.) *Readings in the Sociology of Migration (First Edition)*, Britain. Pergamon Press Ltd., 49-69.
- Popiel, M. (2014). “Paving The Way To Accessible Tourism On The Example Of Krakow”, *European Journal of Tourism, Hospitality and Recreation. (Special Issue)*: 55-71.
- Porter, L., Bigley, G. A. ve Steers R. M. (2003). *Motivation and Work Behavior*. McGraw-Hill, USA.
- Sarıdoğan, H.Ö. (2019). “Turizmin Ekonomik Etkileri: Akdeniz Ülkeleri Örneği”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(4): 1308-1315.
- Sekman, M. (2006). *Herşey Seninle Başlar*. Alfa Yayınları, İstanbul.
- Shaw, G. ve Coles, T. (2004). “Disability, Holiday-Making and The Tourism Industry in the U.K.: A Preliminary Survey”. *Tourism Management*, (25): 397-403.
- Selçuk, G.N. ve Başar, S. (2006). “Turizm Uydu Hesapları”, *Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*. 7(2): 53-70.
- Seligman, M. ve Maier, S. (1968). “Alleviation of learned helplessness in the dog”. *Journal of Abnormal Psychology*, 73(3): 256-262.
- Seligman, M. E. (1975). *Helplessness: On Depression, Development and Death*. W.H. Freeman, San Francisco.
- Seyyar, A. (2006). “Özürlülere adanmış sosyal politika yazıları”. *Adapazarı Büyükşehir Belediyesi*, Sakarya.
- Sezer, S.M. (2010). *Türkiye Turizm Sektöründe Müze Turizm Payının Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Shaws, G. ve Coles, T., (2004) “Disability, Holiday Making and the Tourism Industry in the UK: A Preliminary Survey”, *Tourism Management*, 25(3): 397-403.
- Smith, R. W. (1987). “Leisure of Disabled Tourists: Barriers to Travel”, *Annals of Tourism Research*, 14(3): 376-389.

- Smith, M. L., Amorim, É. ve Umbelino, J. (2014). "Accessible tourism and disability service information provided on leading airline websites: A content analysis." *International Journal For Responsible Tourism*, 2(4): 7-23.
- Snyman, J. A. (2002). "The Needs of Tourists With Disabilities, Magister Artium in the School of Entrepreneurship", *Marketing and Tourism Management, Potchefstroom University for Christian Higher Education*. 5-94.
- Solmaz, A. (2019). "Turizmin Doğuşu: Sosyolojik Bir Olgu Olarak Turizm Nasıl Ortaya Çıktı?". *Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 5(19): 867-882.
- Sotnik, P. ve Jewesk, M.A. (2005). "Culture and disability services, culture and disability: Providing culturally competent services". Sage Pub, Londra.
- Strain, P.S. ve Odom, S.L. (1986). "Peer social initiations: effective intervention for social skills development of exceptional children". *Exceptional Children*, 52(6): 543-551.
- Stynes, D. J. (1999). "Approaches to estimating the economic impacts of tourism; some examples". *East Lansing, MI: Department of Park, Recreation and Tourism Resources, Michigan State University*. 1-18.
- Subaşıoğlu, F. (2008). "Üniversitelerin Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümleri'nin "Engellilik Farkındalığı" Üzerine Bir Araştırma". *Bilgi Dünyası*, 9(2); 399- 430.
- Swain, J., Finkelstein, V., French, S. ve Oliver, M. (1993). *Disabling Barriers-Enabling Environments*.in Association with the Open University, Londra.
- Şahoğlu, H. (1982). "Motivasyon Tanımı, İşleyişi, Sınıflandırılması, Teorileri ve Önemi". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi, İstanbul.
- Şahin, H. (2012). *Engelli Bireylerin Konaklama Tesislerinden Memnuniyet Durumlarının İncelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Şişman, Y. (2011). "Türkiye'de Özürlülere Yönelik Yasal Düzenlemeler". *Sosyal Siyaset Konferansları*, 60(1):169-221.
- Taşdemir, M. (2007). "Belirsizlik Altında Tercihler ve Beklenen Faida Modelinin Yetersizlikleri". *Sosyal Bilimler Dergisi*. 1: 307-318.
- Telman, G., Kouperberg, E., Sprecher, E., Hoffman, A. ve Yarnitsky, D. (2003). "Assessment of ophthalmic artery collateral pathway in the hemispheric cerebral hemodynamics in patients with severe unilateral carotid stenosis". *Neurological research*, 25(3): 309-311.

- Tevrüz, S. (1999), *Endüstri ve Örgüt Psikolojisi*. Türk Psikologları Derneği Yayınları, Ankara.
- Tozlu, E., Mercan, Ş. O. ve Atay, L. (2012). “Çanakkale’nin engelli turizmine ilişkin durumunun belirlenmesine ve planlanmasına yönelik bir çalışma”. *Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4(1): 1-16.
- Tuna, M. (ed). (2012). *Turizm Gelişmesinin Sosyo-kültürel Etkileri*. *Turizm Sosyolojisi*, Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2606, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1574. Eskişehir.
- Tutar, H. (2007). “Örgütsel Eylemsizliği Açıklama Aracı Olarak Öğrenilmiş Çaresizlik”. *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 9(4): 142-161.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2004). *Türkiye Özürlüler Araştırması*. TÜİK, Ankara.
- T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Daire Başkanlığı. (1999). *Çağdaş Toplum, Çağdaş Yaşam ve Özürlüler. (Komisyon raporları ve genel kurul görüşmeleri)*. ÖZİ, Ankara.
- T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Daire Başkanlığı. (2002). *Türkiye Özürlüler İdaresi Araştırması*. ÖZİ, Ankara.
- UNWTO (Dünya Turizm Örgütü). (2017), *Tourism Highlights, 2017 Edition*. UNWTO, Madrid.
- Unur, K. (2000). “Turizm-terörizm ilişkisi ve Türkiye örneği”. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 11(2): 169-177.
- Unur, K. (2004). “Turizmin Ekonomik Etkilerinin Ölçülmesi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 6(4): 114-142.
- Usta, H. (1992). *Bedensel Özürlü Olmanın Sebepleri*. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Usta, Ö. (2002). *Genel Turizm*, Anadolu Matbaacılık, İzmir.
- Ünlüöner, K. ve Kılıçlar, A. (2004). “Ekonomik Yansımalarıyla Türk Turizminin Seksen Yılı”, *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*. (1): 131-156.
- Veitch, C. . ve Shaw, G. (2011). “Disability Legislation and Empowerment of Tourists with Disability: The UK Case”, *In Accessible Tourism Concepts and Issues*. Eds: Buhalis, D. . and Darcy S. 62-71, Channel View Publications, Bristol.
- Von Neumann, J. ve Morgenstern, O. (1947). *Theory of Games and Economic Behavior*. Princeton University Press, New Jersey.
- Yağcı, M. İ. ve Çabuk, S. (ed.). (2021). *Pazarlama Teorileri*, Vizyon Basımevi, İstanbul.
- Yau, M. K., Mc Kercher, B. ve Packer, T.L. (2004). “Traveling with Disability: More Than an Access Issue”. *Annals of Tourism Research*, 31(4): 946-960.

- Yavuz, N. Ç. (2006). “Türkiye’de Turizm Gelirlerinin Ekonomik Büyümeye Etkisinin Testi: Yapısal Kırılma ve Nedensellik Analizi”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*. 7(2): 162-171.
- Yaylı, A. ve Öztürk Y. (2006), “Konaklama İşletmeleri Yöneticilerinin Bedensel Engelliler Pazarına Bakış Açıları Üzerine Bir Araştırma”. *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*. 1(17): 87-97.
- Yenişehirlioğlu, E. (2013). *Engelli Turistlerin Konaklama İşletmelerinde Kabul Görme Düzeyine Yönelik Algılama ve Sorunlar: Karşılaştırmalı Nitel Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Yıldız, F. (2020), “Rasyonel Seçim Teorisi ile Organize Suçları Anlamak”. *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, 14(7); 147-171.
- Yıldız, Z. Yıldız, S. ve Karaçayır, E. (2017). “Dünyada ve Türkiye’de Engelli Turizmi Pazarının Değerlendirilmesi (Evaluation of Accessible Tourism Market in the World and Turkey)”. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 5(2): 61-80.
- Yörük, Ü. K. (2003). *Turizm Yapılarının Tasarımında Özürlü Etmenin İrdelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Zastrow, C. (2013), *Sosyal Hizmete Giriş*. (Çev. Ed. D. B. Çiftçi), Nika Yayınları, Ankara.
- Zengin, B. ve Eryılmaz, B. (2013). “Bodrum Destinasyonunda Engelli Turizm Pazarının Değerlendirilmesi”, *International Journal of Economics and Administrative Studies*, (11): 51-74.
- Zeshan U. ve Dikyua H. (2008). *Türk İşaret Dili – Birinci Seviye*. Hamle Matbaacılık, Niğde.
- Westcott, J. (2004). “Improving information on accessible tourism for disabled people”. *European Commission*, Luxembourg
- WHO (World Health Organization) ve WB (World Bank). *World report on disability*, 2011.
- Whyte, S.R. ve Ingstad, B. (1995). *Disability and culture*, University of California Press, Kaliforniya.

İnternet Kaynakları

- Resmi Gazete: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/05/20130503-1.htm>, (erişim tarihi: 10.03.2022).
- Devlet Memurları Kanunu: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.657.pdf>, (erişim tarihi: 10.03.2022).
- UNWTO: <https://www.unwto.org/ethics-culture-and-social-responsibility> (erişim tarihi: 16.03.2023)

- Resmi Gazete: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/06/20050621-11.htm>, (erişim tarihi: 16.03.2023).
- Resmi Gazete, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5378.pdf>, (erişim tarihi:29.03.2022).
- Engelliler.biz Platformu: <http://www.engelliler.biz/forum/tatil-secenekleri/3330-avrupanin-en-buyukengelli-oteli-marmariste-acildi.html>, (erişim tarihi: 16.03.2023).
- WHO (World Health Organization). “Blindness and vision impairment”, <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/blindness-and-visual-impairment>, (erişim tarihi : 15.12.2022).
- US Census Bureau, (2000). Disability status: 2000–Census 2000 Brief, <https://www.sciencedirect.com/>, (erişim tarihi: 16.12.2022).
- Türkiye İstatistik Kurumu (2011). Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması 2010, <https://www.aile.gov.tr/media/5602/ozurlulerin-sorun-ve-beklentileri-arastirmasi-2010.pdf>, (erişim tarihi: 15.12.2022).
- Türkiye İstatistik Kurumu (2015). Dünya Nüfus Günü, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dunya-Nufus-Gunu-2015-18617>, (erişim tarihi: 20.12.2022).
- Türk Dil Kurumu, <https://sozluk.gov.tr/>, (erişim tarihi: 29.03.2022).
- İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, <https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/9a3bfe74-cdc4-4ae4-b876-8cb1d7eeae05.pdf>, (erişim tarihi: 07.03.2022).
- Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/07/20090714-1.htm>, (erişim tarihi: 31.03.2022).
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2019). “Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni”, <https://www.aile.gov.tr/eyhgm/sayfalar/istatistikler/engelli-ve-yasli-istatistik-bulteni/>, (erişim tarihi : 15.12.2022).
- Anlı, N. (2010). “Genç engellilerin toplumsal yaşamla bütünleşmesi projesi önsözü”. <http://www.spinabifida.org.tr/genc-engellilerin-toplumsal-yasamla-butunlesmesi/>, (erişim tarihi 21.12.2022).
- Anlı, N. (2010). “Genç engellilerin toplumsal yaşamla bütünleşmesi projesi önsözü”. <http://www.spinabifida.org.tr/genc-engellilerin-toplumsal-yasamla-butunlesmesi/>, (erişim tarihi 21.12.2022).
- Fodness, D. (1994). “Measuring tourist motivation”. *Annals of Tourism Research*. 21(3): 555–581. [https://doi.org/10.1016/0160-7383\(94\)90120-1](https://doi.org/10.1016/0160-7383(94)90120-1), (erişim tarihi: 08.03.2022).

EK 1- ANKET FORMU

**ENGELLİLERİN TURİZM FAALİYETİNE KATILIMINDA KARŞILAŞTIKLARI
KISITLARIN, TURİZM MOTİVASYONU VE SEYAHAT NİYETİ ÜZERİNE
ETKİSİ: ANTALYA İLİ UYGULAMASI**

Bu anket formu Antalya ilinde yaşayan engelli bireylerin turizme katılımda karşılaştıkları seyahat engellerinin seyahat motivasyonu ve seyahat niyeti üzerine etkisini ölçmek amacıyla hazırlanmıştır. Toplanan veriler, tamamen gizli tutulacak olup, sadece bilimsel amaçlar için kullanılacaktır. Katılımınız için teşekkürler.

Mehmet DURGUT

Doç. Dr. Özgür YAYLA

1. Kişisel Bilgileriniz**Cinsiyetiniz?** () Erkek () Kadın**Yaşınız?** () 18 yaş altı () 18-25 () 26-35 () 36-45 () 46-55 () 56 yaş ve üstü**Medeni Durumunuz?** () Bekar () Evli, çocuklu () Evli, çocuksuz**Eğitim Düzeyiniz?** () İlköğretim () Ortaöğretim () Önlisans () Lisans () Lisansüstü**Aylık Geliriniz?**() 4500 TL ve daha az () 4501-6500 TL () 6501-8500 TL () 8501-10.500 TL
() 10.501 TL ve üstü**Engellilik Türünüz?**

() Görme () İşitme/Duyma () Ortopedik () Süreğen Hastalıklar

Engel Sebebiniz?

() Çocukluk Hastalığı () Doğuştan-Genetik () Yanlış Tedavi () Yaşlılık () Kaza vb.

Mesleğiniz?() Çalışmıyor () İşçi () Memur () Emekli
() Kendi işinde çalışan () Serbest meslek () Öğrenci
() Diğer (Lütfen belirtiniz)**Engellilik Yardım Araçlarının Kullanım Durumu?**() Kullanmıyor () Yürüteç
() Tekerlekli sandalye () İşitme cihazı
() Baston () Diğer (Lütfen belirtiniz)

A. ENGELLİLERİN SEYAHAT ENGELLERİ		Hiç Katılmıyorum ↔ Tamamen Katılıyorum				
A.1. İçsel Engeller						
48. Kendi kendime bir şey yapmaktan korkuyorum.	1	2	3	4	5	
49. Diğer insanlarla birlikte olmaktan korkuyorum.	1	2	3	4	5	
50. Turizm faaliyetlerine katılmak benim kabiliyetimin üzerinde koşullar gerektirir.	1	2	3	4	5	
51. Turizm faaliyetlerine katılırken başkalarını rahatsız ve huzursuz etmekten korkuyorum.	1	2	3	4	5	
52. Turist olarak herhangi bir şey yapmak için diğer insanlara ihtiyacım olması durumu beni rahatsız ediyor.	1	2	3	4	5	
53. Turizm faaliyetlerine katılırken birçok düzenleme ve kural ile karşılaşacağım.	1	2	3	4	5	
54. Rahatsız ve huzursuz olarak seyahat etmemi önleyecek bilgi eksikliğim var.	1	2	3	4	5	
A.2. Etkileşimsel Engeller						
55. Turizm faaliyetlerine katılırken diğer insanların külfetli bakışlarına maruz kalma düşüncesi beni rahatsız ediyor.	1	2	3	4	5	
56. Turizm faaliyetlerine katılırken diğer insanlar tarafından göz ardı edilmekten korkuyorum.	1	2	3	4	5	
57. Turizm faaliyetlerine katılırken diğer insanlar tarafından incitilmekten korkuyorum.	1	2	3	4	5	
58. Turizm faaliyetlerine katılırken diğer insanların ilgisine hedef olmaktan korkuyorum.	1	2	3	4	5	
59. Turizm faaliyetlerine katılırken aşırı korunma hissi beni rahatsız eder.	1	2	3	4	5	
60. Turizm faaliyetlerine katılırken diğer insanlar tarafından aşırı nazik davranışlar beni rahatsız eder.	1	2	3	4	5	
61. Turizm faaliyetlerine katılırken diğer insanların önyargılarını hissetmek beni rahatsız eder.	1	2	3	4	5	
62. Turizm faaliyetlerine katılırken iletişim engelleri yaşamaktan korkuyorum.	1	2	3	4	5	
63. Turizm faaliyetlerine katılırken diğer insanlarla uyum sağlayamam.	1	2	3	4	5	
A.3. Çevresel Engeller						
64. Turizm bölgelerindeki fiziksel koşullar yetersiz.	1	2	3	4	5	
65. Turizm bölgelerindeki engellilere yönelik düzenlemeler ve imkânlar yetersiz.	1	2	3	4	5	
66. Turizm bölgelerindeki çevresel koşullar uygun değil.	1	2	3	4	5	
67. Turizm bölgelerindeki engellilere yönelik ulaşım olanakları yetersiz.	1	2	3	4	5	
A.4. Öğrenilmiş Çaresizlik						
68. Turizme katılmak beni mutlu edecek bir şey değildir	1	2	3	4	5	
69. Turist olmak bana zorluk yaşatır ve sadece acı verir.	1	2	3	4	5	
70. Turist olmak beni kasvetli bir ruh haline sokar.	1	2	3	4	5	
71. Turist olmak benim için uygun değil.	1	2	3	4	5	
72. Huzurlu ve rahat bir turizm ortamı benim için var olamaz.	1	2	3	4	5	
B. ENGELLİLERİN SEYAHAT MOTİVASYONU						
73. Eğlenmek	1	2	3	4	5	
74. Farklı şeyleri tecrübe etmek	1	2	3	4	5	
75. Turistik bölgedeki özel atmosferi hissetmek	1	2	3	4	5	
76. Turistik bölgedeki kişisel ilgi alanlarımla ilgili yerleri ziyaret etmek	1	2	3	4	5	
77. Dinlenmek ve rahatlamak	1	2	3	4	5	
78. Günlük hayattaki fiziksel ve psikolojik baskıdan kurtulmak	1	2	3	4	5	
79. Kafamı dinlemek ve zamanla yarışmaya ara vermek	1	2	3	4	5	
80. Sevdiklerimle bir şeyler paylaşmak	1	2	3	4	5	
81. Benim gibi benzer şeylerden zevk alan insanlarla bir araya gelmek	1	2	3	4	5	
82. Bağımsız ve kimseye bağlı olmadan hareket etmek	1	2	3	4	5	
83. Doğanın ve manzaranın tadını çıkarmak	1	2	3	4	5	
84. Yeni şeyler öğrenmek	1	2	3	4	5	
85. Farklı kültürlerden insanlarla bir araya gelmek	1	2	3	4	5	
86. Macera ve heyecan aramak	1	2	3	4	5	
87. Beceri ve yeteneklerini geliştirmek	1	2	3	4	5	
88. İnsanlarla ilişki kurmak (kendini bir gruba ait hissetmek)	1	2	3	4	5	
89. Hayata yeni bakış açıları kazanmak	1	2	3	4	5	
90. Huzur bulmak	1	2	3	4	5	
C. ENGELLİLERİN SEYAHAT NİYETİ						
91. Turist olmak için bir şans yakalarsam hemen değerlendireceğim.	1	2	3	4	5	
92. Seyahat etme becerimi iyileştirmek için her şeyi yapacağım.	1	2	3	4	5	
93. Seyahat etme şansım olursa, turistik bir destinasyonu ziyaret etmeyi düşünüyorum.	1	2	3	4	5	
94. Bir seyahate çıktığımda, kısıtlarımın az olduğu destinasyonu ziyaret etme olasılığım yüksektir.	1	2	3	4	5	

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI	Mehmet DURGUT
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Gönül Polat Haksal Ticaret Meslek Lisesi
Lisans Diploması	Anadolu Üniversitesi İşletme Bölümü
Yabancı Diller	İngilizce
İŞ DENEYİMİ	
Çalıştığı Kurumlar	Akdeniz Üniversitesi

